



מדינת ישראל

משרד הרווחה והשירותים החברתיים

האגף לשירותים
אישיים וחברתיים
השירות לילד ולנוער

אגף בכיר למחקר,
תכנון והכשרה

צעירים בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות סקירת ספרות תקופתית



**פרופ' רמי בנבנישתי
וצוות פורום למחקר על
ילדים, בני נוער וצעירים
במצבי סיכון ומצוקה**

מסמך זה אינו מבטא את עמדתו הרשמית
של משרד הרווחה והשירותים החברתיים

מסמך זה וכן מסמכי מדיניות נוספים נמצאים
באתר www.molsa.gov.il << אודות >>
תכנון ומדיניות רווחה << סקירות וניירות עמדה

ירושלים, כסלו תשע"ו, דצמבר 2015

צעירים בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות

סקירת ספרות תקופתית

פרופ' רמי בנבנישתי

וצוות פורום למחקר על ילדים,

בני נוער וצעירים במצבי סיכון ומצוקה

סדרת מסמכים בעריכת:

ד"ר דליה ניסים
מנהלת תחום תכנון מדיניות
אגף מחקר, תכנון והכשרה
משרד הרווחה והשירותים החברתיים

עריכת לשון:

הלית בן-סימון

עיצוב:

הילה מייזלס

הבאה לדפוס:

לאה כהן

תודות

סקירה זו מבוססת על כמה עבודות שערכנו במשך השנים. בעבודה על סקירות אלו השתתפו עמיתים ועוזרי מחקר רבים. כולם ראויים לתודה על ההשקעה הרבה. לתודה מיוחדת ראויים, ובעיקר ראויות, השותפים והשותפות שלהלן (לפי סדר האלף בית): שני בת-חן, נטע חמו, יעל כהן, דבורה לזרוב, ערן מלקמן, אלכסנדרה מגנוס, יפית סולימני-אעידן, שלהבת עטר-שוורץ ותהילה רפאלי.

ותודה מקרב לב לידידתי ולשותפתי למסע רב השנים, ענת זעירא.

תוכן העניינים

9

מבוא

חלק א: מצבם של צעירים בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות

- 11 1. המעבר ממסגרות השמה חוץ-ביתיות לחיים עצמאיים כחלק מהמעבר לבגרות
- 11 1.1. מאפייני תקופת הבגרות בהתהוות
- 12 1.2. המאפיינים המיוחדים למעבר לבגרות בקרב בוגרי השמה
- 19 2. מוכנות לחיים עצמאיים בטרם היציאה מהמסגרת
- 20 2.1. מחקרים בעולם
- 22 2.2. תמונת המצב בישראל על מוכנות ליציאה
- 25 3. תהליכי המעבר מהמסגרת לחיים עצמאיים
- 27 3.1. מאפייני הסביבה החברתית ומקורות התמיכה לאחר עזיבת המסגרת
- 35 4. גורמים התורמים למעבר מוצלח לחיים עצמאיים
- 36 4.1. מאפייני הצעיר המנבאים מעבר מוצלח
- 37 4.2. מאפייני היחסים עם המשפחה והסביבה החברתית המנבאים מעבר מוצלח
- 38 4.3. מאפייני השמה המנבאים מעבר מוצלח
- 40 5. מצבם של צעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית בעולם
- 41 5.1. השכלה
- 47 5.2. תעסוקה, מצב כלכלי והישענות על שירותי הרווחה
- 49 5.3. דיור
- 51 5.4. תפקוד, הסתגלות, בריאות פיזית ונפשית
- 53 5.5. מעורבות בהתנהגויות לא נורמטיביות
- 55 5.6. הורות מוקדמת
- 56 6. שונות במצבם של בוגרי ההשמה בעולם והגורמים המסבירים אותה
- 57 6.1. קבוצות שונות בקרב בוגרי ההשמה

58	6.2. גורמים המסבירים שונות במצבם של בוגרי השמה במקומות שונים בעולם
60	7. מצבם של בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתיות בישראל
61	7.1. מחקרים בישראל על בוגרי השמה
63	7.2. השכלה
66	7.3. תעסוקה, מצב כלכלי, הישענות על רווחה
67	7.4. דיור
68	7.5. שירות צבאי
69	7.6. התנהגות לא נורמטיבית
69	7.7. רווחה נפשית
	חלק ב: מדיניות ותכניות למען צעירים המסיימים שהותם בהשמה חוץ-ביתית
71	1. מבוא
72	2. ארצות הברית
72	2.1. חקיקה, מדיניות ומימון
75	2.2. תכניות לצעירים לאחר השמה חוץ-ביתית
77	2.3. הרחבת החקיקה לצעירים מעל גיל 18
81	3. אנגליה
81	3.1. חקיקה, מדיניות ומימון
85	3.2. יישום החוק באנגליה
88	4. סקוטלנד
90	5. אוסטרליה
91	6. הערכה של מדיניות ותכניות המכילות ליציאה מהשמה והמלוות את הצעירים לאחר היציאה
91	6.1. הערכת מדיניות
93	6.2. הערכת תכניות התערבות
95	6.3. הערכת התוצאות של יישום החוק להארכת שהות במסגרת חוץ-ביתית עד גיל 21 בארצות הברית
99	לקחים עיקריים מהסקירה
101	ביבליוגרפיה

צעירים בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות

מבוא

המקום הטבעי של ילדים הוא במסגרת משפחתם הביולוגית. אולם ישנם מצבים שהשהות של ילדים בקרב משפחתם מהווה בעבורם סיכון להזנחה, לפגיעה פיזית או רגשית, או סכנה לבני משפחתם (ראו הוראת התע"ס 8.17 לסידור ילדים במעונות, לטיפול בהם ולפיקוח עליהם, 2004). אחד האמצעים לשמירה על שלומם ורווחתם של ילדים אלו ולקידום התפתחותם התקינה הוא הפנייתם למסגרות חוץ-ביתיות כגון אומנה ופנימיות. אלו הן מסגרות שבהן ילדים שוהים, עד שכוחות המשפחה מתארגנים והילד חוזר אליה. אולם לעתים הילדים שוהים במסגרות אלו לטווח ארוך עד צאתו של הילד לחיים בוגרים.

סקירה זו עוסקת בצעירים המסיימים את שהותם במסגרת חוץ-ביתית עם הגעתם לבגרות. יציאה של צעירים ממסגרת משפחתית לחיים עצמאיים היא אתגר משמעותי בעבור כל צעיר, גם אלו החיים במסגרת משפחתם הביולוגית. אתגר זה משמעותי במיוחד בעבור צעירים אשר שהו חלק גדול מחייהם במסגרת חוץ-ביתית והעומדים לצאת לחיים עצמאיים (Osgood, Foster, Flanagan, & Ruth, 2005) זאת עקב צורכיהם המיוחדים, שמקורם בסיבות שהביאו להפנייתם להשמה החוץ-ביתית, בהשפעות של מאפייני השהות הארוכה במסגרת חוץ-ביתית ובעובדה שלרבים מהם אין תמיכה משפחתית במהלך יציאתם לבגרות (ולכן הם מכונים לעתים 'חסרי עורף משפחתי').

בעשורים האחרונים חלה עלייה גדולה במודעות של החברה לצרכים של קבוצת אוכלוסייה זו, ופותרו שירותים שנועדו לתת בידי צעירים אלו כלים שיקלו עליהם את ההשתלבות הנורמטיבית בחברה ושיסייעו להם בתקופת המעבר מההשמה החוץ-ביתית לחיים עצמאיים. במדינות רבות נבנתה תשתית חקיקה המחייבת מתן שירותים וליווי מתאים לצעירים אלו. גם בארץ חלה התעוררות בתחום זה והחלו לפתח שירותים ניסיוניים שמטרתם לסייע בהכנה של הצעירים, כבר בהיותם במסגרת ההשמה, ולהציע פתרונות שמטרתם להקל את השתלבותם בחברה, ובעיקר כאשר הם חסרי מקורות תמיכה משפחתיים.

עבודה זו סוקרת את הידוע על מצבם של צעירים אלו ואת החקיקה, המדיניות והשירותים שהוכנו בעבורם במקומות שונים בעולם. בסקירה יש מאמרים שהתפרסמו בספרות המקצועית ומידע שהתקבל בסקירה של אתרי אינטרנט רלבנטיים. הדגש בסקירה זו הוא על מידע שעשוי לסייע למקבלי החלטות בכל הרמות בעיצוב התהליכים לקידום רווחתם ושילומם של מתבגרים בהשמה חוץ-ביתית ושל הצעירים המסיימים את שהותם במסגרות אלו ויוצאים לחיים עצמאיים.

יש לציין את מגבלות הסקירה. אין ביכולתנו להבטיח סקירה של כל הידע הקיים בתחום זה. הספרות המקצועית בתחום זה ענפה מאוד ואין לנו היכולת להביא את כולה בסקירה זו. כמו כן, חלק ניכר מהספרות הרלבנטית אינו מופיע בפרסומים מדעיים, אלא באכסניות שונות, שלא לכולן יש לנו גישה. בין השאר, אין בידינו מידע ממדינות רבות באירופה עקב קשיי שפה. כמו כן, יש להזכיר שהסקירה מעודכנת לעת כתיבתה. אנו מתכוונים להמשיך ולקבל מידע ממדינות נוספות ולעדכן סקירה זו בתקופת זמן נוספת כדי להציג מידע מעודכן ככל האפשר.

יש להדגיש שהסקירה של הספרות העולמית מתמקדת במסגרות השמה חוץ-ביתיות של השירותים לרווחת הילד. לא מצאנו כמעט ספרות בעולם, הרלבנטית ישירות לבוגרים של פנימיות חינוכיות, כגון כפרי הנוער בישראל (קשתי, גרופר ושלסקי, 2008) או למסגרות שנועדו לצעירים שהתחנכו במסגרות של חסות הנוער. כמו כן, הסקירה מתבססת ברובה על ממצאי מחקרים שנערכו במדינות מערביות ובעיקר ארצות הברית, הממלכה המאוחדת (בריטניה, אירלנד, סקוטלנד) ואוסטרליה. בניגוד למצב בארץ, במדינות אלו רוב ההשמות הן במשפחות אומנה וההשמה במוסדות היא בדרך כלל בעבור ילדים ובני נוער שמצבם קשה במיוחד. בשל כך יש לנקוט זהירות בניסיון להשליך מהממצאים שהתפרסמו בספרות המקצועית העולמית על צעירים בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתיות בישראל.

כדי לענות ישירות על הצרכים של אנשי המקצוע והאקדמיה בארץ ניסינו להקיף את מרב המחקרים שהופיעו על בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות בישראל. הדגש הוא על מחקרים שהתפרסמו בספרות האקדמית, אך עשינו מאמץ להגיע גם לדוחות מחקר שלא התפרסמו באכסניה אקדמית.

לסקירת ספרות זו שני חלקים. חלק א עוסק באתגרים העומדים בפני צעירים שיצאו ממסגרת חוץ-ביתית, וחלק ב עוסק בסוגיות של חקיקה, מדיניות ושירותים שפותחו כדי להתמודד עם מצבם.

חלק א

מצבם של צעירים בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות

הסקירה מאורגנת לפי ציר הזמן: פותחת בשלב המעבר לבגרות ולקראת היציאה מהמסגרת החוץ-ביתית, ממשיכה בתיאור היציאה מהמסגרת והאתגרים של החיים לאחר היציאה מהמסגרת ולבסוף מתארת את הידוע לנו על מצבם של בוגרי השמה בתחומי חיים שונים זה מזה. מכיוון שחלק נכבד מהעניין הציבורי והמקצועי במעבר שבין שהות במסגרת השמה לבין חיים עצמאיים נובע ממידע שנצבר על כך שמצבם של בוגרי השמות חוץ-ביתיות אינו טוב, הסקירה מתארת בהרחבה את הידוע על מצבם הקשה של רבים מבוגרי מסגרות ההשמה החוץ-ביתיות. בהמשך נעמוד על הסיבות למצב זה, כפי שהציגו אותן מחברים שונים.

1. המעבר ממסגרות השמה חוץ-ביתיות לחיים עצמאיים כחלק מהמעבר לבגרות

המעבר לחיים עצמאיים בקרב בוגרי ההשמה מושפע מגורמים המיוחדים לבוגרי ההשמה ומגורמים המשותפים להם ולכלל הצעירים בחברה, העוברים מגיל ההתבגרות לבגרות. הספרות מציגה את היציאה של בוגרי ההשמה לחיים עצמאיים בתור שלב התפתחותי המוכר כמעבר לחיים בוגרים (Transition to adulthood). בסקירה זו איננו יכולים לעמוד על הספרות הרבה המתפתחת בנוגע לשלב התפתחותי זה שמשקלו גדל והולך בספרות הפסיכולוגית והסוציולוגית. נציין שאחת מהתאוריות המקובלות כיום לתיאור שלב התפתחותי זה היא של 'בגרות בהתהוות' (Emerging Adulthood) שרף ומיזלס, (2004; Arnett, 2000) ונציג אותה כאן בקצרה.

1.1 מאפייני תקופת הבגרות בהתהוות

לפי אליצור ועמיתיו, את סיומו של תהליך ההתבגרות מגדירים הפחתת התלות בהורים, תחולת זכויות האזרח לרבות הזכות להצביע, האחריות הפלילית והעצמאות בחברה, המתבטאת, בין השאר, בזכות להחליט על נישואין ולשתות אלכוהול. בשלב זה, זהותו של המתבגר מתגבשת, ומתחילה הסתכלות על העתיד. כמו כן, מתגבשת זהותו והזדהותו עם קבוצות חברתיות שאליהם הוא מרגיש שייך (אליצור, טיאנו, מוניץ, נוימן, 2006, מייזלס, 2002).

בעשורים האחרונים גיל ההתבגרות הולך ומתארך. גיל ההתבגרות מתחיל בשלב מוקדם יותר בזכות שינויים פיזיולוגיים וחברתיים ונמשך זמן רב יותר. נישואין, הורות ועבודה יציבה שהם מסימני הבגרות נדחקים לגילים מבוגרים יותר. ארנט (Arnett, 2000) טבע את המונח בגרות בהתהוות (Emerging Adulthood), לתקופת ההתפתחות שמתחילה בסוף הנעורים ונמשכת עד שנות העשרים המאוחרות. ארנט (Arnett 2004, 2007) הציג כמה ממדים המאפיינים תקופה זו: א. תקופה של בחינת הזהות האישית הנוכחית והרצויה לעתיד; ב. תקופה שבה הצעירים כבר אינם תופסים את עצמם מתבגרים אך גם לא מבוגרים; ג. תקופה שבה הצעירים מאמינים שיש להם מגוון אפשרויות ומטרות; ד. תקופה של התמקדות בעצמי, ודאגה לצרכים ולרצונות האישיים; ה. תקופה של חוסר יציבות והתנסויות רבות בתחומי חיים שונים. לתקופה זו של התנסויות בתחומים שונים זה מזה וחיפוש דרך וזהות יש יתרונות גדולים בתהליך הצמיחה וההתבגרות. אולם יש בה גם סכנות הנובעות מהתנהגויות, כגון יחסי מין לא מוגנים, שימוש בחומרים ממכרים ונהיגה מסוכנת (Sussman & Arnett, 2011; Shulman & Ben-Artzi, 2003; Sussman, Lisha, & Griffiths, 2014). לפי ארנט (2007) תקופה זו מזמנת סכנות רבות במיוחד לצעירים מרקע של סיכון.

1.2. המאפיינים המיוחדים למעבר לבגרות בקרב בוגרי השמה

1.2.1. מעבר לבגרות בקרב בוגרי השמה

ארנט (Arnett, 2007) בחן את המאפיינים המיוחדים את תקופת הבגרות בהתהוות בקרב בוגרי השמה והסביר כי האפשרויות של הצעירים הללו לחוות את הפוטנציאל החיובי שמציעה תקופה זו מצומצמות: א. האפשרות לבחינת הזהות האישית מוגבלת משום שהקשיים הכלכליים והעדר התמיכה המשפחתית מונעים מהצעירים רכישת השכלה גבוהה או הכשרה מקצועית בתחום שהם בוחרים. הצעירים הללו עסוקים בהישרדות כלכלית ועובדים בכל עבודה שמאפשרת להם לא להיות עניים; ב. חוסר היציבות בתקופה זו, הקיימת בקרב מרבית הצעירים, בולטת במיוחד אצל בוגרי השמה ועלולה להתבטא במקרים קיצוניים של אבטלה והעדר מקום מגורים; ג. ההסתמכות על העצמי אצל צעירים בוגרי השמה נושאת אופי שונה מאצל צעירים אחרים. בעוד צעירים אחרים מתמקדים בעצמם מתוך בחירה ויודעים שברגע שיזדקקו יוכלו לפנות לעזרת משפחתם, העצמאות של בוגרי השמה נכפית עליהם אף אם הם אינם בשלב שהם מוכנים לכך; ד. צעירים רבים בחברה רואים בהשלמת המעבר לבגרות העדר

תלות כלכלית וקבלת החלטות לעצמם. צעירים אלו חווים תהליך הדרגתי במהלך תקופת הבגרות בהתהוות עד שיעדים אלו מושגים. לעומתם, לצעירים בוגרי השמה אין אפשרות לחוות תהליך הדרגתי להשגת מטרות אלו. מיד עם צאתם ממסגרות ההשמה עליהם להיות עצמאים מבחינה כלכלית ולקבל החלטות על עצמם. לפיכך נראה כי בקרב צעירים בוגרי השמה השנים שלאחר היציאה נושאות עמן פוטנציאל להתנהגויות בעייתיות ולמצבי סיכון.

סטיין (Stein, 2004) ציין שהמעבר לבגרות בעבור בוגרי השמה הוא קצר יותר, תלול יותר וקשה יותר משל צעירים שגדלו בחיק משפחתם. זאת משום שבניגוד למצבם של רוב הצעירים החיים בחיק משפחתם, צעירים אלו חייבים לעזוב את המסגרת בגיל 18 (ובאנגליה לעתים תכופות אף מוקדם יותר) ולהגיע להישגים של חיים עצמאיים מבחינת יכולת השתכרות ודיוור עצמאי בתוך זמן קצר בהרבה מהמקובל בקרב עמיתיהם. המסלול שלהם תלול יותר משום שהם צריכים להגיע להישגים אלו בתנאי פתיחה קשים יותר ובתוך קבלת תמיכה הקטנה משמעותית מזו שלה זוכים צעירים החיים במסגרת המשפחה (להערכת העזרה הכלכלית שמתבגרים מקבלים ממשפחתם בזמן המעבר לבגרות, ראו Schoeni & Ross, 2004). משום כך, צעירים בוגרי מסגרות השמה, כגון אומנה ופנימיות, נמצאים בסיכון גבוה לחוות קשיים בעת המעבר ממתבגרים, התלויים באחרים, לבוגרים עצמאיים.

סטיין (Stein, 2004) ציין כי במקביל לעזיבת מקום ההשמה, הצעירים עוברים שינויים רבים נוספים. כך למשל עזיבת הפנימייה או משפחת האומנה מתרחשת במקביל למציאת מקום מגורים חדש, לבניית משפחה חדשה, לעזיבת בית הספר ולניסיון למצוא אפשרויות ללימודים נוספים, להכשרה מקצועית או למקום עבודה, ובמקרים אחרים במקביל להתמודדות עם אבטלה. דיקסון (Dixon, 2008) שבחן את הבריאות ואת איכות החיים של 106 צעירים במעבר לחיים עצמאיים, הסיק כי גם עצם המעבר עצמו יכול לגרום למצוקה ולפגיעה באיכות החיים ובבריאות הנערים. במחקרו מצא כי צעירים שדיווחו על קשיים רגשיים עד שלושה חודשים מהמעבר מההשמה, הראו תוצאות שליליות יותר בתחומי העבודה והמגורים ודיווחו על קשיים רגשיים רבים יותר גם כשנה לאחר העזיבה. בהתאם לכך, בספרות המחקרית, בנוגע לבוגרי פנימיות, מודגשת החשיבות של התקופה הראשונה שלאחר היציאה ממסגרות ההשמה להסתגלות הצעירים בהמשך החיים הבוגרים (Pecora et al, 2003; Stein & Munro, 2008). לריבוי האתגרים ולמשך הזמן הקצר של המעבר עלולות להיות משמעותיות שליליות

לגבי יכולת ההתמודדות. זאת עקב העובדה כי צעירים נוהגים להתמודד עם אתגרים בצורה סדרתית והם זקוקים לזמן כדי לעבור ולהתמודד עם המשימות השונות. לפי 'תאוריית המוקד' - *Focal Theory* (Coleman & Hendry, 1999), שעליה נסמך סטיין, בעיות שונות ויחסים שונים מגיעים למוקד בנקודות זמן שונות. לכן הלחצים המופעלים על צעירים, הגדלים במסגרת משפחתית נורמטיבית, להתמודד עם שינויים הם, בדרך כלל, הדרגתיים ומפוזרים לאורך ציר הזמן ואינם מרוכזים בטווח זמן קצר. לעומתם, בוגרי ההשמה חייבים להתמודד בבת אחת עם משימות רבות ואינם מצליחים לעבור בהדרגתיות ממוקד בעיה אחד לאחר. יתרה מכך, כיום תהליכי מעבר לבגרות אצל צעירים החיים במסגרת משפחתם הם ארוכים יותר וכך ניתנת להם תקופה של 'שוליות' (liminality) או של 'מורטוריום' (למשל, בזמן הלימודים באוניברסיטה או בתקופת השירות הצבאי בישראל, ואף במשך 'הטיול הגדול' במזרח או בדרום אמריקה), המאפשרת להם לעבור תהליכי מעבר אלו בהצלחה. לעומת זאת, צעירים המסיימים השמה חוץ-ביתית עוברים לחיים עצמאיים בתוך זמן קצר וחווים מעברים חדים משלב לשלב בלא מצבי ביניים.

נדגים רעיון זה בעבודתם של פרנק ופירסטנברג (Frank & Furstenberg, 2010). חוקרים אלו זיהו את הסדר שלפיו, ראשית צעירים רוכשים השכלה, בהמשך הם רוכשים ניסיון תעסוקתי ורק אז מממשים חיים עצמאיים, נישואין, ובהמשך הדרך גם הורות. תהליך הדרגתי זה מאפשר מיקוד של מאמץ ההתמודדות באתגר אחד עיקרי בכל תקופה של התפתחות. סדר זה נשמר בקרב אנשים משכילים. אנשים לא משכילים, בדרך כלל ממשפחות משכבות חלשות, מדלגים במקרים רבים על רכישת ההשכלה ועל הניסיון התעסוקתי ומתקשים לבסס חיים עצמאיים, קשרים זוגיים יציבים והורות עצמאית ומטיבה. אחת המשמעויות שגזר סטיין (Stein, 2006) מניתוח זה היא שצריך ליצור מצבי מעבר בעבור הצעירים המסיימים שהות במסגרת השמה ולתת להם את הזמן והמרחב הפסיכולוגי הנדרש למעבר הדרגתי.

מחקר שתומך במסקנות אלו הוא מחקרם האיכותני של גינן ופאורס (Geenen & Powers, 2007) שהתמקד בחוויית המעבר לחיי בגרות מנקודת ראותם של כ-30 צעירים ששהו באומנה. החוקרים זיהו תמות המשותפות לצעירים מחוויית המעבר כפי שהיא זכורה להם. את התמות העיקריות שהעלו קיבצו לקטגוריות שנכללו בהן: **קושי בקבלת אחריות ובשליטה עצמית על חייהם** - מאחר שבתקופה שבה שהו באומנה לא הייתה להם ההזדמנות לתרגל מיומנויות שלהן נזקקו בבגרות; **קושי בהתנהלות בין השירותים**

השונים - היות שכל תחום סיוע (כלכלי, רגשי, מקצועי ועוד) מטופל בידי שירות אחר ולעתים אין תיאום ביניהם; והעדר מלווה תומך ברמה האינפורמטיבית והרגשית שאינו איש מקצוע, קרי, אדם, אשר בו הם בוטחים, שילווה אותם במעבר לחיים עצמאיים. תחום נוסף שעלה בקרב הצעירים היה חשיבות המשך הקשר עם משפחת האומנה גם לאחר המעבר. אף על פי שבאוכלוסיית מדגם זה נכללו צעירים באומנה, יש להניח כי נושאים אלו יעלו גם בקרב בוגרי פנימיות.

סולימני-אעידן (2012) בחנה את החוויות של בוגרי פנימייה בישראל בעת המעבר שלהם מהפנימייה לחיים עצמאיים (Sulimani-Aydan, 2014). במחקרה העלו הצעירים את הנושאים שלהלן:

פרדה מצוות ומחברים - נראה כי בנושאים העיקריים, הקושי לצעירים במעבר, היה עצם הפרדה מהצוות ומהחברים.

קושי בהעדר מסגרת - נושא מרכזי נוסף שעלה מדברי כ-15% מהצעירים היה הקושי בהעדר מסגרת, המוביל לכך שעליהם לקבל אחריות על יצירת מסגרת אלטרנטיבית יומיומית וליצוק תוכן חדש לחייהם, זאת בעיקר בעבור צעירים שמועד השירות הצבאי או הלאומי שלהם היה מאוחר יותר.

קושי בהשתלבות במסגרת חדשה - בניגוד לצעירים שחשו קושי בשל העדר מסגרת, שיעור הצעירים (כ-10%) שהשתלבו במסגרות שונות, בייחוד בשירות הצבאי, סיפרו על הקושי שבהתנהלות ובהסתגלות למערכת חדשה. קושי זה בא לידי ביטוי בהתמודדות עם מסגרת גדולה ומורכבת בעלת חוקים וכללים שאינה מתגמשת או באה לקראתם.

שילוב של קשיים - מתשובותיהם של כ-10% מהצעירים באשר לחוויות הקשות שעברו בתקופת שלאחר עזיבתם את הפנימייה, עלו נושאים רבים העומדים כל אחד בפני עצמו, אך גם כמה קשיים המשולבים יחד או הנגזרים זה מזה. שילוב כזה התבטא בהתמודדויות שנובעות מהעדר המסגרת בצד הניתוק מחברים, קושי כלכלי בצד התמודדות רגשית עם האחריות שבניהול חיים עצמאיים.

בדידות והעדר תמיכה - בתמה חשובה שעלתה בהקשר זה, נכללו משפטים אשר מבטאים בדידות והעדר מערכת תמיכה. היגדים שלפיהם עם יציאתם לחיים עצמאיים הם נשארו לבדם. כ-10% מהצעירים המחישו את הפער במידת התמיכה, העזרה או הליווי בין העבר להווה: "את רגילה שעוטפים אותך מכל הכיוונים ואם את עצובה אז באים לראות מה קורה, וככה [לאחר עזיבת הפנימייה], את צריכה להתמודד עם הכול לבד".

קושי כלכלי - ממד נוסף המתקשר לחזרה לסביבת העבר הוא התמודדות עם מחסור חומרי, המתעצם בעיקר לנוכח יציאה ממציאות שבה רוב צורכיהם הפיזיים סופקו. חלק קטן מהצעירים (כ-5%) סיפרו שהיה להם קשה לפרנס את עצמם, למצוא עבודה או להתגורר בבית שבו המחסור ישנו מאז ומתמיד.

קושי בהסתגלות לחזרה לסביבת הבית - תמה נוספת היא הקושי בהסתגלות מחדש למקום וליחסים שעזבו לאחר השתלבותם בפנימייה (בעבור כ-3%). צעירים אלו דיווחו על הקושי שבחזרה לבית ולסביבה הקודמת. המעבר מבית הוריהם לפנימייה הרחיק אותם לתקופה ארוכה ממצבים קשים שעמם לא היו חייבים להתמודד בעת שהותם בפנימייה ואף ממצבים אשר בגינם הוצאו, מלכתחילה, להשמה חוץ-ביתית. אך כעת בהגיעם לגיל 18 עליהם לשוב ולהכיר ביתר שאת בדרישות המערכת המשפחתית, להיזכר בלחצים שכבר שכחו, ולהתנהל עם חברי משפחה וחברי ילדות שמהם התרחקו ואשר, במידה זו או אחרת, נאלצים לשרוד אף הם בחיי היומיום.

במסגרת ראיונות העומק שערכה רפאלי (2015) עם בוגרי פנימיות כארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה, עלה כי חלק מהצעירים תפסו את הפנימייה כבית ואת הצוות כדמויות הוריות. חלק מהצעירים השתמשו בכלים שקיבלו בעת השהות בפנימייה בתור מנוף להמשך הדרך, ואילו בעבור הצעירים שחסרו מערכות תמיכה המשמעות הרבה שהייתה לפנימייה דווקא העצימה את הקושי ביציאה (שנתפסה כגירוש מהבית) והקשרים המשמעותיים שהיו להם עם הצוות חיזקו את תחושות הבדידות. כך, באופן שיכול להיראות פרדוקסלי, החוויות הטובות יצרו קושי בהסתגלות עצמאית לאחר היציאה.

1.2.2. הפגיעות של צעירים בהשמה בעת המעבר לבגרות

לצעירים המסיימים השמה חוץ-ביתית קשיים בעת המעבר לבגרות, הנובעים מהרקע שממנו הגיעו ומחוויות החיים שלהם. במקרים רבים מדובר בצעירים אשר מתמודדים עם התעללות או הזנחה פיזית, מינית או רגשית שאירעה להם בטרם כניסתם לשירותי ההשמה או אף במהלכה, והם עלולים להעמיד אותם בסיכון של חוויית מצוקה נפשית בהמשך חייהם (Stein, 1994; Stein & Dumaret, 2011). נוסף על כך, ריבוי מעברים בין מסגרות השמה, קבלת טיפול שאיננו מטיב והסטיגמה הכרוכה בהשתייכות למסגרות ההשמה מקשים אף הם (Mendes & Moslehuddin, 2004). רובם של השוהים במסגרות חוץ-ביתיות סובלים מקשיים רגשיים והתנהגותיים כבר לפני היציאה בהשוואה לילדים הנשארים במסגרת הקהילה. מחקרים רבים מצביעים

על כך שלילדים המצויים במערכת רווחת הילד בעיות התנהגותיות וחברתיות חמורות רבות יותר משל ילדים השוהים במסגרות נורמטיביות בשל קשיים המיוחדים לאוכלוסייה זו (Glisson, Hemmelgran & Post, 2002). כך למשל בקרב צעירים במסגרות השמה חוץ-ביתיות נמצאה שכיחות גבוהה במיוחד של הפרעות נפשיות (בהן חרדה, דיכאון והפרעת התנהגות) בהשוואה לצעירים באוכלוסייה הכללית (צמח-מרום, הלבן-אילת וסבו לאל, 2012 ; Ford, Meltzer, & Goodman, 2007). גם הסקירה של הווליצ'ק ועמיתיו (Havlicek, Garcia & Smith, 2013) סקרה מחקרים המצביעים על כך שילדים ובני נוער בהשמה סובלים מבעיות התנהגות, בעיות בריאות ובעיות נפשיות במידה ניכרת יותר ממי שאינו בהשמה. משום כך, בני הנוער שנשארים בהשמה החוץ-ביתית הם בני נוער שמראש יוצאים לחיים הבוגרים עם מטען כבד יותר של מצוקות ובעיות במגוון תחומים.

השילוב של ילדים אלו במסגרות השמה חוץ-ביתית נועד להגן עליהם ולקדם את התפתחותם. בד בבד, ההשמה מרחיקה אותם ממסגרת המשפחה ומהסביבה המוכרת ונוסף לחוויית ההורות הלא-עקבית, עליהם להתמודד עם מעברים רבים. בעקבות זאת, מהלך חייהם מוביל אותם להתמודדות מורכבת יותר עם תקופת המעבר לבגרות (Collins, 2001; Mech, 1994). קושי זה חמור במיוחד לקראת היציאה ממסגרת ההשמה כי רבים מהצעירים המסיימים חסרים במשאבים ובכישורים אישיים שהוכחו תורמים במיוחד לתהליכי מעבר לבגרות.

הספרות על מעבר לבגרות מצביעה על שורה של תכונות אישיות ומצבי חיים המגבירים את היכולת להתמודד עם מצבים קשים בתהליך המעבר, כגון רשתות תמיכה חברתית, מבוגר (שאינו בן משפחה) תומך-חונך, פעולות, שאינן במסגרת הלימודים במגוון תחומי חיים, המגבירות את הרכישה של מיומנויות חיים ובגרות רגשית, היכולת האישית לראות בקשיים הזדמנויות (למשל לעזור לאחרים בעת משבר) וחשיפה למצבי חיים המחייבים התמודדות, פתרון בעיות ושיתוף פעולה (ראה: Hollingworth, 2011; Munson, Smalling, Spencer, Scott, & Tracy, 2010; Stein, 2008). לדוגמה בתחום התעסוקה נמצא שבוגרי השמה, שהצליחו להשתלב בשוק העבודה לאחר לימודיהם, נשענו על יכולת אישית ונחישות במקביל לתמיכה משפחתית חזקה (Furlong, Cartmel, Biggart, Sweeting & West, 2002). לרבים מבוגרי ההשמה אין תכונות אישיות אלו והסביבה החברתית אינה תומכת דייה. למשל לבוגרי השמות לרוב אין מספיק תמיכה והכוונה מהוריהם כדי לסייע להם בתהליך ולהגיע להכרעה בנוגע להחלטות חשובות.

בין השאר, המשפחה מתקשה לספק בתקופה זו רשת ביטחון ומרווח נשימה הנדרשים להתמודדות יעילה באמצעות מגורים זמניים ועזרה כלכלית.

יחסים חיוביים, תומכים ויציבים עם ההורים בעת המעבר לבגרות יכולים לתרום לעמידה במשימות החיים של תקופת הבגרות בהתהוות. נמצא שקשר רגשי ותמיכה מצד ההורים בצד מתן אוטונומיה לצעיר עשויים לקדם את עצמאותם וביטחונם ביכולתם העצמית של הבוגרים ולעודד הישגים בלימודים ובתעסוקה (Keller, Cusick & Courtney, 2007) יש לציין עם זאת, שבמחקר אורך בישראל, שעקב אחר צעירים בוגרי פנימיות ארבע שנים לאחר היציאה, לא נמצא קשר בין הערכת תמיכת ההורים להישגים בתחום התעסוקה וההשכלה אך נמצא קשר למצוקה כלכלית נמוכה (רפאלי, 2015). כמו כן, במחקר זה נמצאה תרומה חיובית של הקשר עם ההורים ל"רווחה הנפשית" של צעירים הן כשנה לאחר היציאה והן לאחר כארבע שנים (דיניסמן, 2012; רפאלי, 2015). ממצא זהה עלה אף ממחקר נוסף בישראל (Schiff & Benbenishty, 2006).

בצד חשיבות זו של ההורים, ראוי להזכיר כי הצעירים הנמצאים במסגרות חוץ-ביתיות מתמודדים לעתים קרובות עם חוסר יציבות משפחתית בשילוב גורמים נוספים כמו עוני וקשר בעייתי עם ההורים, עם בית הספר ועם הקהילה. מצבי חיים אלו קשורים לתוצאות התפתחותיות לא טובות (Buehler et al., 2000, Harden, 2004).

מקור נוסף לפגיעות היא השייכות לקבוצות מיעוטים ולמשפחות של מהגרים. רבים מהצעירים בוגרי השמה הם מהגרים מדור ראשון או שני. בחינת דפוסי הבגרות בהתהוות של צעירים מהגרים בארצות הברית מעלה שהם שונים מאוד מהחברה הנורמטיבית. יש צעירים שמצליחים בתקופה זו לצמצם פערים ביחס לאוכלוסייה הכללית אך בעבור רובם נשמר ואף גובר האי-שוויון בינם לבין האוכלוסייה הכללית והם נאלצים להתמודד עם חסמים גוברים בתחומי ההשכלה והתעסוקה (Rumbaut & Golnaz, 2010).

מחקר שערכו בישראל שמעוני ובנבנישתי (שמעוני ובנבנישתי, 2011, 2012) מתעד את שתי התופעות שתוארו בחלק זה: לילדים הנמצאים במסגרות השמה מאפייני רקע וקשיים השונים משל ילדים שאינם בהשמה, ובעת סיום ההשמה עדיין נושאים עמם ילדי ההשמה פערים שיקשו עליהם להשתלב בחברה עם יציאתם לבגרות. לגבי הרקע נמצא, בין השאר, שלילדים בהשמה (ובעיקר בפנימיות רווחה) יש סיכוי רב בהרבה משל ילדים אחרים (אפילו בהשוואה לכאלה הנמצאים בטיפול הרווחה אך אינם בהשמה) להיות חלק ממשפחות עניות שאינן שלמות (שיעור גבוה של הורים גרושים ואימהות יחידניות), וכן סיכוי גבוה במיוחד להיות ילדיהם של הורים שיש להם הרשעות

פליליות. כאשר בחנו החוקרים את המצב בעת סיום ההשמה (גיל 19) הם מצאו, בין השאר, שצעירים מסיימים את מסגרת ההשמה בהישגים אקדמיים נמוכים מאלה של עמיתיהם בשנתון ואף משל צעירים המוכרים לשירותי הרווחה. הם ניגשים לבחינות הבגרות בשיעורים נמוכים יותר, והפערים בינם ובין עמיתיהם אף גדלים בהקשר של זכאות לתעודת בגרות ועמידה בתנאי סף לקבלה לאוניברסיטה. נוסף על כך, צעירים אלו נמצאים בסיכון גבוה יותר של להיות בעלי תיק פלילי ושל הורות מוקדמת. אלו משקולות לרגלי המסיימים והן יקשו עליהם להתקדם במסלול החיים העצמאי. לסיכום, אפשר לראות כי בעבור צעירים במסגרות השמה ישנם קשיים ומאפיינים ייחודיים שעלולים להשפיע על מהלכו התקין של מעברם לחיי הבגרות. השהות במסגרת ההשמה אינה סוגרת את הפערים ויש להם אתגרים גדולים יותר, בהשוואה לעמיתיהם, בצאתם לחיים עצמאיים.

2. מוכנות לחיים עצמאיים בטרם היציאה מהמסגרת

המעבר לבגרות ולחיים עצמאיים הוא שלב התפתחות שלו שותפים ילדים המתגוררים בבית הוריהם וגם אלו המתגוררים במסגרות מחוץ לבית. תהליכי סוציאליזציה במסגרת המשפחה והחברה מסייעים בהכנת בני נוער לקראת חיים עצמאיים. מלוסיאו ושותפיו (Maluccio, Krieger & Pine, 1990) אשר בנו מודל התערבות הבוחן את הכישורים והמיומנויות הנדרשים ממתבגרים כדי להגיע למוכנות, הגדירו את מושג המוכנות לחיים עצמאיים 'יכולתו של הפרט לספק לעצמו את צרכיו'. היכולת להרגיש נוח עם עצמו ולשמוח בקשריו עם אחרים משמעותיים במשפחתו, בקהילה ובחברה. מודל זה שימש ליצירת כלי המדידה למיומנויות החיים העצמאיות *Ansell-Casey Life-Skills Assessment*, אשר מחלק את היכולות לשתי קטגוריות עיקריות: יכולות מוחשיות (Tangible) שנכללים בהן מיומנויות או ידע נרכש, כגון מציאת עבודה ומגורים, קניית מזון, ניהול תקציב וניצול שירותים קהילתיים, ויכולות רגשיות קוגניטיביות (Intangible) שנכללים בהן היבטים שונים של הערכה עצמית, שליטה בכעסים ובדחפים, התמודדות עם אבדן, פיתוח מערכות יחסים חברתיות, קבלת החלטות ופתרון בעיות (Nollan et al., 2000). השליטה במיומנויות אלו היא חלק מכישורי החיים של הצעיר ומעבר לכך, מעניקה לו תחושה של הצלחה ושליטה על חייו. מסיבה זו יש לראות ברכישת המיומנויות התערבות בעיצוב תפיסתו העצמית של הצעיר, המעניקה לו את המשאבים הפנימיים החשובים להתמודדות עם אתגרי החיים (בנבנישתי וזעירא, 2008).

2.1. מחקרים בעולם

בספרות המחקרית בעולם אפשר למצוא מספר ניכר של מאמרים המצביעים על כך שצעירים רבים במסגרות ההשמה אינם מוכנים ליציאה, בין השאר, משום שרבים מהם אינם בשלים לבצע באופן עצמאי תפקידים חברתיים המצופים מהמבוגרים בחברה שלנו בתחומי התעסוקה ומיומנויות המגורים (Buehler et al. 2000; Courtney, 2001; English, Kouidou-Giles and Plocke, 1994; Höjer & Sjöblom, 2013; Mech, Ludy-Dobson & Giles Hulseman, 1994; Merdinger, Hines, Lemon-Osterline, & Wyatt, 2005; Sinclair, (Baker, Wilson & Gibbs, 2005

בארצות הברית, אינגליש ועמיתיה (English, Kouidou-Giles and Plocke, 1994) מצאו שלמתבגרים באומנה יש צרכים בכמה תחומים, החיוניים להשתלבות בחיים עצמאיים. הם מדווחים שלצעירים יש הערכה חיובית יותר של כישוריהם בתחום יכולתם לנהל כספים בהשוואה למטפלים בהם, וממליצים על הכשרה ותמיכה בהקניית מיומנויות בשורה של תחומי חיים לפני היציאה לחיים עצמאיים. גם האן במחקרו (Hahn, 1994) דיווח שלשיעור ניכר של צעירים באומנה לא היו כישורים מספקים לחיים עצמאיים והמליץ על ביצוע הערכות מקיפות לכלל המתבגרים באומנה. אף ממציאיהם של מץ' ועמיתיו (Mech, Ludy-Dobson & Hulseman, 1994) מצביעים על צרכים רבים ועל הצורך בהכנה של צעירים ליציאה מההשמה.

מנקודת מבטם של הצעירים, מצאו סינקלר ועמיתיו (Sinclair et al. 2005) שפחות ממחציתם הרגישו שהם מוכנים ליציאה בתקופת שהייתם במסגרת. כמו כן, את היציאה עצמה רבים מהצעירים חווים בתחושה של נטישה וויתור עליהם (Reifsteck, 2005; Rogers, 2011). מחקרים אחדים שנערכו בקנדה, מלמדים כי רוב הצעירים שעזבו את מסגרות ההשמה חשו שאין בידם המשאבים הדרושים להתמודדות עם תקופת המעבר שלאחר ההשמה ואף לאחר מכן. הצעירים הביעו צורך בהגדלת התמיכה הכספית והנגישות אליה, יחסי תמיכה וליווי מתמשכים שיספקו תמיכה רגשית ורשת חברתית גם בתקופת המעבר וגם לאחריה, דמות חונכת (Mentor), תמיכה מחברים בני גילם, פיתוח מיומנויות בין-אישיות, נגישות רבה יותר להשכלה, תעסוקה והכשרות מקצועיות, תכניות אימון לרכישת כישורי חיים הדרושים לחיים עצמאיים, הכנה

להתמודדות עם מצבים הדורשים קבלת החלטות ופתרון בעיות והיערכות להם.
(http://laidlawfdn.org/files/Youth_Leaving_Care_report.pdf#search=%22canada%20leavi)

סקירת הספרות בעולם ובעיקר בארצות הברית באשר להערכת המוכנות של הצעירים בעת יציאתם ממסגרת מתייחסת בעיקר לגורמים המנבאים מוכנות לחיים עצמאיים (Iglehart, 1995, Mech, Ludy-Dobson Courtney & Barth, 1996, Pecora et al., 2003, Merdinger et al., 2005, Hulseman, 1994). מחקרה של איגלהרט למשל (Iglehart, 1994, 1995), נועדו לזהות מנבאים של מוכנות לחיים עצמאיים ולהשוות את מידת המוכנות בין סוגי השמה שונים (אומנה בחיק המשפחה לעומת אומנה אחרת). מהמידע שהתקבל ממשפחות האומנה, ממנחי האומנה ומהצעירים עצמם עלה שיש כמה מנבאים למוכנות זו ובהם: הצלחה בלימודים, בריאות נפשית, היקף עבודה בשכר בשעות אחר הצהריים והתפיסה של ההורים האומנים שהנער פונה אליהם לעזרה.

מאפייני מסגרת ההשמה שבה שהה הצעיר נמצאו אף הם קשורים למוכנותם של הצעירים לחיים עצמאיים. אפשר לזהות מאפיינים אובייקטיביים יותר, כגון מספר ההשמות, יציבותן וקביעותן בצד מאפיינים סובייקטיביים במהותם ובהם תחושת הביטחון הרגשי והמידה שבה הצעיר חש שצוות המסגרת הוא מקור תמיכה בעבורו (Cashmore & Paxman, 2006a). מחקרים מצביעים על כך שצעירים שחשו ביטחון בהשמה ותחושת תמיכה מצוות המסגרת דיווחו על מוכנות גבוהה יותר למעבר לבגרות ועל הסתגלות חיובית יותר (Cashmore & Paxman, 2006a; Schofield & Beek, 2005). נוסף לכך, תחושת ביטחון בעת ההשמה נמצאה קשורה גם לרשת תמיכה חברתית רחבה יותר ארבע-חמש שנים לאחר תום ההשמה (Cashmore & Paxman, 2006b), לנכונות רבה יותר לבקש עזרה ולשכיחות נמוכה יותר של מחשבות אובדניות וניסיונות התאבדות (Cashmore & Paxman, 1996).

לתחושת מוכנות גבוהה עשויה להיות השפעה חיובית על מצבם של הצעירים לאחר היציאה ממסגרות ההשמה. ממצאי מחקרים בקרב צעירים בהשמה מורים כי תחושת מוכנות גבוהה קשורה להישגים גבוהים בלימודים, לבריאות פיזית וליחסים בין-אישיים טובים (Pecora et al. 2003).

תחושת מוכנות גבוהה קשורה גם לשאיפות בתחום התעסוקה ומנבאת הישגים גבוהים בלימודים (Creed, Tilbury, Buys & Crawford, 2011; Franz & Branica, 2013).

(Jackson & Martin, 1998). נוסף לכך, נמצא כי מוכנות גבוהה משפרת את ביטחונם העצמי של הצעירים בעת המעבר (Anctil, McCubbin, O'Brien, Pecora, 2007). פקורה ועמיתיו (Pecora et al, 2003) מצאו כי תחושת מוכנות גבוהה טרם היציאה מההשמה קשורה גם להישגים גבוהים בלימודים, לבריאות פיזית וליחסים בין-אישיים טובים לאחר היציאה.

2.2. תמונת המצב בישראל על מוכנות ליציאה

על חששות בנוגע למידת המוכנות של בוגרי מסגרות ההשמה להשתלב בחברה אפשר ללמוד כבר מן המחקרים המוקדמים שנערכו בישראל על בוגרי המסגרות החוץ-ביתיות. בשנת 2003 ערכו זלכה ושומן סקר בעבור "אשלים" על קבוצה שנקראה 'בוגרי סידורים חוץ-ביתיים חסרי עורף משפחתי'. לפי סקר זה, ההערכה היא שמדי שנה יש כ-350 בוגרי פנימיות ממלכתיות וממלכתיות-דתיות חסרי עורף משפחתי. לבוגרים אלה יש להוסיף אוכלוסיות נוספות שלא נכללו באוכלוסיית הסקר: בוגרי משפחות אומנה, תכנית נעל"ה, פנימיות חסות הנוער ופנימיות חרדיות וערביות. נתוני הסקר מצביעים על אוכלוסייה אשר לה מאפיינים ייחודיים - הם מתחנכים במסגרות חוץ-ביתיות במשך שנים רבות ובעבורם הפנימייה משמשת בית. הם מבליים בפנימייה את רוב החופשות ולעתים מתארחים אצל משפחות מארחות מטעם הפנימייה. למרות הקשיים שעמם הם מתמודדים, לחלקם כוחות רבים והדבר מתבטא בשיעור הבוגרים שסיימו את הלימודים ובידם תעודת בגרות, ובשיעור הבוגרים שהתגייסו לשירות לאומי או צבאי (זלכה ושומן, 2003). הערכת אנשי הצוות בפנימיות, שרואינו למחקר, היא שבוגרי הפנימייה חסרי העורף המשפחתי אינם מוכנים דיים להתמודדות עם היציאה מהפנימיות והם נזקקים להמשך תמיכה ולליווי כדי שיוכלו להשתלב בחברה בתור בוגרים עצמאיים. כמו כן, העריכו אנשי הצוות כי בהעדר אותה תמיכה הישגי החינוך בפנימייה עלולים לרדת לטמיון. הם הביעו חששות, המסתמכים על היכרותם עם בוגרי פנימייה משנים קודמות, לגבי יכולת הבוגרים להשתלב במערכות חברתיות נורמטיביות בהעדר מקורות תמיכה, כגון בית לישון בו, ייעוץ וליווי, אפשרויות לרכישת מקצוע ולימוד או כוחות להשתלב במערכת הצבאית בלא ליווי (זלכה ושומן, 2003).

מחקרם של בנבנישתי ושיף (Benbenishty & Schiff, 2009) התמקד בבחינת מצבם של מתבגרים באומנה בישראל עוד בעת שהותם במסגרת החוץ-ביתית והערכת מוכנותם (מזווית הראייה שלהם) להתמודד עם מיומנויות הנדרשות לחיים עצמאיים. למחקר זה

יש אמנם תרומה חשובה בכך שהוא בחן בצורה מעמיקה את המוכנות של מתבגרים באומנה לחיים עצמאיים עם זאת, הוא היה מוגבל למדגם לא גדול של צעירים באומנה ולא נכללו בו מתבגרים במסגרות השמה אחרות, ולכן מידת הייצוגיות שלו אינה ברורה. במסגרת מחקר זה רואיינו 66 מתבגרים באומנה והם התבקשו להעריך את המיומנויות והיכולות שלהם בשורה של נושאים: לימודים, צבא, עבודה, מגורים, אחזקת בית, טיפול אישי, חברים, זוגיות והימנעות מהתנהגויות סיכון. המחברים סיכמו את ההערכות של בני הנוער באשר למוכנותם לחיים עצמאיים באמרם כי התחומים של לימודים, צבא וסידורים הם אלו שבהם בני הנוער בטוחים בעצמם פחות. לעומת זאת, הם בוטחים יותר במיומנויות שלהם הקשורות ליחסים עם המין השני, לניהול משק הבית, ליכולת להימנע מהתנהגויות סיכון והתנהגויות לא נורמטיביות וליכולת לדאוג לטיפול האישי בעצמם.

המחברים השוו בין תשובות הנערים לאלו של הנערות בכל האמור לביטחונם במיומנויות שלהם בהתמודדות עם חיים עצמאיים. התחום היחיד שבו נמצא הבדל הוא ביכולת להימנע מהתנהגויות לא נורמטיביות ובו הבנות היו בטוחות יותר מהבנים. לא נמצא קשר בין הערכת הצעירים את מוכנותם לבין משך השהות שלהם באומנה, ולא נמצאו הבדלים מובהקים בין בני נוער הנמצאים באומנה של קרובי משפחה לאלו הנמצאים באומנה רגילה. בעוד ששיף ובנבנישתי (2004) כמעט שלא מצאו הבדלים בין צעירים לצעירות באשר לתפיסת מוכנותם לחיים העצמאיים, במחקרה של שיף (Schiff, 2006), נמצא כי הצעירות העלו חששות רבים יותר מהצעירים באשר למעבר לחיים עצמאיים. לסיכום מחקר זה חשוב להדגיש את דברי המחברים שטענו שמדובר בהערכות של הצעירים עצמם וייתכן שהן הערכות לא מציאותיות, הנובעות מחוסר היכרותם את האתגרים שיעמדו בפניהם עם יציאתם לחיים עצמאיים.

במחקר שערכו שיף וקושר (2005) נמצא שחלק ניכר מהבוגרים חשים שהפנימייה לא הכינה אותם לחיים עצמאיים. קרוב לשליש מהבוגרים חשים כי הפנימייה הכינה אותם מעט לעתיד או לא הכינה אותם כלל. הבוגרים העריכו שתרומתה של הפנימייה היא במיוחד בתחום ההורות וביחסים החברתיים שלהם. לעומת זאת, השתלבות בעבודה היא תחום שהבוגרים העריכו כי תרומתה של הפנימייה בו הייתה יחסית מועטה. במחקר אחר נמצא כי התחומים שהצעירים חשים שהם מוכנים יותר לחיים עצמאיים הם תחומי המגורים, הבריאות והיחסים הבין-אישיים, ואילו התחומים שבהם הם בטוחים פחות במיומנויותיהם הם תחומי ניהול משק הבית, העבודה וההשכלה (Sulimani-Aidan & Benbenishty, 2011).

במחקר על חניכי פנימיות רווחה על סף היציאה (אליאל-גב, 2010; Refaeli, Benbenishty, & Eliel-Gev, 2013) נבדקה מוכנותם של החניכים לחיים שאחרי הפנימייה על פי הערכת הצוות. רוב החניכים הוערכו 'בעלי מוכנות נמוכה-מתונה' במדדים חשובים לחיים עצמאיים כמו למשל: התמודדות עם קשיים רגשיים, מציאת דיור, רכישת השכלה ותחזוקת הבית. פחות ממחצית מהחניכים הוערכו 'בעלי יכולות גבוהות' במדדים המשמעותיים. חניכים רבים הוערכו 'נזקקים לסיוע' בכל המדדים שנבדקו.

הערכת מידת השליטה של מתבגרים במיומנויות חיים בהשמות חוץ-ביתיות שונות נבדקה גם מתוך השוואה בין מסגרות ההשמה השונות בישראל (בנבנישתי וזעירא, 2008). נמצא כי מוכנות הצעירים מפנימיות הרווחה, החינוך (כפרי הנוער) והאומנה, שונה במובהק זו מזו, וכי בכל התחומים העריכו המטפלים את הצעירים בכפרי הנוער 'שולטים יותר במיומנויות' מן הצעירים בפנימיות הרווחה ובאומנה. למשל מטפלי הצעירים העריכו כי 16.5% בלבד מהצעירים מפנימיות הרווחה יוכלו לקבל תעודת בגרות מלאה לעומת 25.5% מכפרי הנוער, ו-14% בלבד מפנימיות הרווחה יוכלו להשלים שירות צבאי מלא לעומת 30% מכפרי הנוער.

במחקר שנערך בישראל במסגרות של חסות הנוער (ביבי-גואטה, 2011; Melkman, Refaeli, Bibi, & Benbenishty, 2015) נבחנה המוכנות ליציאה של שוהים לקראת יציאתם מהמסגרת. מהמחקר עלה כי תפיסת הצעירים את המוכנות שלהם לחיים עצמאיים היא נמוכה למדי. התחומים שבהם תחושת חוסר הביטחון מורגשת הם מגורים, עבודה, השתלבות טובה בחברה והשלמת לימודים או המשכנת. בתחומים אלו נמצא גם שלצעירים צרכים רבים יותר, ונדרש בהם סיוע בהכנתם של הצעירים להתמודדויות בחייהם העצמאיים. נמצא כי בכל התחומים ישנם צרכים ליותר ממחצית מהנערים. הצרכים הבולטים יותר היו בתחום השירות הצבאי, השלמת השכלה ומגורים עצמאיים.

2.2.1. מנבאים של מידת המוכנות לחיים עצמאיים בקרב בני נוער במסגרות בישראל מחקרים אחדים בישראל בחנו הבדלים בין קבוצות שונות ברמת המוכנות שלהן ומשתנים המנבאים תחושת מוכנות בתחומים השונים. במחקרם של שיף ובנבנישתי (2004) לא נמצאו קשרים בין תפיסות של דחייה מצד הורי האומנה לבין תחושות של מוכנות. לעומת זאת, תפיסות של קבלה נמצאו מתואמות עם תחושת מוכנות בתחום ההשכלה והיחסים הבין-אישיים. בתחום של תמיכה חברתית נבחנו כמה ממדים של

תמיכה חברתית ונמצא שתמיכה למיניה אינה קשורה לתחושת מוכנות לשירות צבאי, למוכנות להתמודד עם סידורים בחיי היום יום ולהתנהגות נורמטיבית. לעומת זאת, הממדים השונים של תמיכה נמצאו קשורים במובהק להערכת המוכנות בתחום ההשכלה (למשל הקשר החיובי של מוכנות להשכלה עם יחסי חיבה ועם אינטראקציה חיובית עם מקורות תמיכה) ובתחום היחסים הבין-אישיים (למשל עם אינטראקציה חיובית ועם תמיכה רגשית) (שיף ובנבנישתי, 2004). בתחום היחסים עם העובדת הסוציאלית נמצא כי הערכה חיובית של היחסים עם העובדת הסוציאלית נמצאת במתאמים מובהקים עם תחושת בני הנוער שהם יוכלו להימנע מהתנהגויות סיכון ולעמוד במשימות חיים יומיות.

במחקר על מוכנות בפנימיות רווחה תמיכה רגשית נמצאה מנבא חזק יותר של מוכנות ליציאה מהפנימייה מתמיכה קונקרטית, שבניגוד לתמיכה רגשית, תפסו אותה הצעירים בתור משהו שאפשר להשיג ממקורות רבים ושונים (Refaeli et al., 2013). ככלל, ובניגוד לממצאים קודמים שהסתמכו על דיווח עצמי, בעיני הצוות, בנות נתפסו מוכנות יותר לחיים עצמאיים מבנים. מנבאים לתחושת מוכנות לקראת חיים עצמאיים נבחנו גם במחקרם של סולימני-אעידן ועמיתיה (Sulimani-Aidan, Benbenishty, 2013). במחקר זה נמצא כי צעירים שהיו אופטימיים יותר ודיווחו על ציפיות עתיד חיוביות יותר, כמו גם צעירים שלהם תמיכת אם וחברים גבוהים יותר, דיווחו על תחושת מוכנות גבוהה יותר לחיים עצמאיים. במחקר זה, הערכה עצמית גבוהה והשתתפות בתעסוקה בעת השהייה בהשמה אף הם נמצאו מנבאים מוכנות גבוהה יותר לחיים עצמאיים. לנטייה לאופטימיות ולתמיכת החברים נמצאה התרומה המשמעותית ביותר ליבוי מוכנות הצעירים ליציאה לחיים עצמאיים (Dinisman & Zeira, 2011).

3. תהליכי המעבר מהמסגרת לחיים עצמאיים

במחקרם של שיף ובנבנישתי (2004) נבחנו תפישות הבוגרים באשר לתקופת המעבר מהמסגרת אל חיים עצמאיים. במסגרת זו נבחנו תשובותיהם של 94 מהבוגרים. כמחציתם הגדירו את המעבר 'קשה' או 'קשה מאוד' וכחמישית דיווחו שלא היה להם איש לשוחח עמו לאחר שיצאו מהמסגרת. ליותר נשים היו קשיים בהשוואה לשיעור הגברים שדיווחו על קושי במעבר ועל חוסר בתמיכה חברתית. נמצא שקשרים חיוביים עם המדריכים ושהות ארוכה במסגרת ניבאו על קושי רב יותר במעבר, אך קשרים עם

ההורים במהלך ההשמה ניבאו דווקא על פחות קשיים. בניתוח של שאלות פתוחות המתייחסות לתקופת המעבר עלה שצעירים רבים התקשו להתנתק מהדמויות המטפחות במסגרות ההשמה. מקצתם אמרו שקשה להם להתנתק מ'החממה', ואחרים דיברו על הקשיים בהיותם עצמאיים ובפתירת בעיותיהם לבד. הם חסרו את החום ואת הקרבה של הדמויות המטפלות והרגישו בודדים. כמה מהם ציינו את הקשיים בחזרה למשפחה, ומרואיין אחד אמר שהוא מרגיש כמו 'עולה חדש' במשפחתו הביולוגית. היו גם שהתקשו למצוא מקום מגורים קבוע ודיווחו על מעברים בין מקומות מגורים.

נראה כי חוויית המעבר קשה יותר בעבור עולים מבעבור ילידי הארץ ובעבור בנות בוגרות מבעבור בנים בוגרים. למשל במחקר על מצבם של בוגרי פנימיות חינוכיות נמצא, כי אף על פי שלרוב הבוגרים המעבר מהחיים בכפר הנוער לחיים עצמאיים אינו זכור בתור חוויה קשה, לרבע מהבוגרים המעבר היה 'די קשה' (9.3%-15.2%) או 'קשה מאוד' (זעירא ובנבנישתי, 2008). החוקרים זיהו קבוצה, שהיו בה יוצאי אתיפיה ובוגרי נעל"ה, אשר בעבורה המעבר לחיים עצמאיים היה קשה יותר. גם במחקרה של שיף (Schiff, 2006) על מעבר צעירים ממשפחותונים לחיים עצמאיים, 46.8% מהצעירים דיווחו על מעבר 'די קשה' או 'קשה מאוד'.

במחקרה של סולימני-אעידן (2012) בישראל שוב עלה הקושי בהסתגלות לחזרה לבית ההורים. מאחר שהמעבר מבית הוריהם לפנימייה הרחיק אותם לתקופה ארוכה ממצבים קשים שעמם לא היו חייבים להתמודד בעת שהותם בפנימייה ואף ממצבים אשר בגינם הוצאו מלכתחילה להשמה חוץ-ביתית, לאחר המעבר, היה עליהם לשוב ולהכיר ביתר שאת בדרישות המערכת המשפחתית, להיזכר בלחצים שכבר שכחו, ולהתנהל מול חברי משפחה וחברי ילדות שמהם התרחקו ואשר, במידה זו או אחרת, נאלצו לשרוד אף הם בחיי היום יום. כך למשל תיאר זאת אחד הצעירים: "כל הילדות שלי הייתה בפנימייה ולא היה לי קל לחזור הביתה. לא גדלתי שם". ואחרים הוסיפו: "הכי קשה היה לחזור הביתה ולנסות להסתדר עם ההורים"; "בבית היה קשה [...] התחילו דאגות של משפחה ומגורים. לא ידעתי מה לעשות [...] עבודה זה עוגן משמעותי שהיה לי אז [...] לא ידעתי אם אוכל לגור בבית כי היחסים עם אימא לא הכי הכי". יתרה מזאת, תהליכי הסוציאליזציה שעברו בפנימייה, התנגשו כעת עם ערכים, הרגלים וסגנון התנהלות שהיו מוכרים-נשכחים מהסביבה הקודמת שלהם: "בבית יש צעקות ומריבות, בפנימייה היו שיחות אישיות ולמידה" (סולימני-אעידן, 2012).

מחקרים אחדים שנערכו בקרב בוגרי השמה סיווגו קבוצות של צעירים בהתאם

ליכולת ההתמודדות שלהם עם המעבר לחיים עצמאיים. בסדרת מחקרים בבריטניה, זיהה סטיין (Stein, 2006) שלוש קבוצות של צעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית על פי החוסן האישי שלהם (Stein, 2008): קבוצת ה'ממשיכים' היא קבוצה בעלת חוסן גבוה אשר מצליחה לעמוד במשימות ההתפתחותיות, בדומה לצעירים ששהו בבית הוריהם - לרכוש השכלה, עבודה יציבה ולהקים משפחה. מדובר בצעירים שמצליחים להיעזר בסביבתם ובאנשים שליוו אותם בתקופת שהותם במסגרת ההשמה. הצעירים הללו מדווחים כי המעבר לחיים עצמאיים הגביר את חוסנם. קבוצת ה'שורדים' הם צעירים אשר חווים קשיים עם היציאה מהמסגרת, בכלל זה אבטלה והעדר קורת גג. הצעירים הללו מעריכים כי ההתמודדויות שחוו בעבר חישלו אותם. הם רואים עצמם עצמאיים אף על פי שלעתים קרובות הם נעזרים בשירותי רווחה שונים. קבוצת ה'הקרונות' היא של צעירים שלא הצליחו להתחזק בעקבות השהות במסגרת ההשמה והם יוצאים לחיים העצמאיים עם קשיים רבים ובלא גורמי תמיכה.

קבוצת חוקרים בספרד (Roca, García, Biarnes & Rodríguez, 2009) ניסתה לנתח את המשתנים והמאפיינים המעורבים בהצלחה או בכישלון של 143 צעירים במעברם לחיים עצמאיים. קבוצת הצעירים שהוגדרה, על פי החוקרים, 'מצליחים' חברה אופיינו בעלי אינטליגנציה רגשית גבוהה יותר, אוטונומיות, מצייתים לחוקים החברתיים, בעלי יכולת ויסות עצמי בצד משפחות מוצא תומכות יותר. לעומתם, קבוצת ה'נכשלים' שחברה אופיינו במעבר תדיר יותר ממסגרת למסגרת. החוקרים הסיקו כי חוסר היציבות של המסגרת הקשה על הצעירים לבסס יחסים בין-אישיים תומכים או קשר עם מנטור משמעותי, שהיו יכולים לקדם אותם רגשית ואינסטרומנטלית. אך עם זאת חשוב לציין, כי מחקר זה הסביר חלק קטן בלבד מן המשתנים המעורבים בהצלחה במעבר.

נראה אם כן, כי באתגרים המשמעותיים בתהליך היציאה לחיים עצמאיים ובביסוס תחומי החיים בבגרות, ישנו הצורך המידי ללהטט בין כמה משימות התפתחות חשובות במקביל, בתקופת זמן קצרה ואינטנסיבית בלא תקופת מורטוריום או מעבר הדרגתי, שיכלול במעט את ריבוי האתגרים העומדים בפני הצעירים במעבר. להלן יוצגו ממצאי מחקרים על מאפייני התמיכה שיש לצעירים לאחר היציאה מהמסגרת.

3.1 מאפייני הסביבה החברתית ומקורות התמיכה לאחר עזיבת המסגרת

רוב הצעירים במעבר לבגרות ממשיכים להתגורר בבית הוריהם עד שנות העשרים

המוקדמות לחייהם וזוכים להמשך תמיכה רגשית, כלכלית, סוציאלית ולתהליך מתמשך והפיך, במידה רבה, של מעבר לקראת עצמאות. כך למשל צעירים רבים יכולים להתנסות במגורים עצמאיים ולחזור לבית ההורים אם הניסיון לא עלה יפה, או אם הם רוצים לחסוך בהוצאות. לעומתם, צעירים העוזבים את ההשמה החוץ-ביתית אינם זוכים תמיד להמשך ליווי ולתמיכה אינסטרומנטלית ורגשית. יתרה מזו, בעבורם עזיבת המסגרת היא צעד סופי ומוחלט שאין ממנו חזרה גם ברגעי משבר וקושי (Stein, 2004). כמו כן, בשל טווח ההשמה הארוך, לרבים מהם גם אין תמיכה של חברים מלבד חבריהם להשמה המתפזרים עם הסיום למקומות רבים ברחבי המדינה. סקירת מחקרים על בוגרי השמה (Hiles, Moss, Wright, & Daloo, 2013) מצביעה על הצורך המשמעותי של הצעירים הללו במגוון סוגי תמיכה לאחר המעבר מההשמה ועל הפער בין צורך זה לבין רמת התמיכה המצומצמת שהצעירים מקבלים בפועל. כך, בוגרי ההשמה מצופים, פעמים רבות להשיג לעצמם אורח חיים עצמאי, פרודוקטיבי ויציב בכוחות עצמם, או בסיוע מצומצם וספורדי בלבד (Collins, 2000).

עזיבת מסגרת ההשמה מלווה פעמים רבות בהערכה מחודשת של הבוגרים את מערכות היחסים שלהם ובשאלה על מי הם יכולים לסמוך בסיפוק תמיכה פרקטית ורגשית במעברם לבגרות. בוגרים בישראל, שנתבקשו לתאר את הקשיים שחוו במעבר לחיים עצמאיים, דיווחו, בין השאר, על תחושת בדידות והעדר תמיכה, עזרה וליווי במעבר מהשהות בפנימייה לחייהם הבוגרים: "את רגילה שעוטפים אותך מכל הכיוונים ואם את עצובה אז באים לראות מה קורה, וככה [לאחר עזיבת הפנימייה], את צריכה להתמודד עם הכול לבד"; "בפנימייה היינו מקבלים הכול ובחוץ אף אחד לא בא לקראתי"; "היה קשה ומזור להסתדר לבד. הייתי רגילה שעוזרים לי למרות שהמשפחה עוזרת אבל לא כמו ששם היו שואלים כל הזמן ומביאים גם בלי שמבקשים. אני יותר דואגת לעצמי [...] לא היה באמת למי לפנות עם בעיה לא היה למי ללכת. התרגלתי שיש תמיד מדריכה. עד שנפתחתי לחברות חדשות לקח זמן". צעירים אחרים ציינו את העדר הדמות המייעצת והמחבקת אשר לה הם זקוקים כאן ועכשיו: "בפרק זמן קצר הפכתי להיות עצמאי. משלם מחירים קשים, טעויות. צריך להיות מודע לכל דבר. אני לא בקשר טוב עם ההורים, אין מישו שאני יכול לפנות אליו שיעזור לי [...] אני צריך דעה של אדם מבוגר עם ניסיון"; "למרות שהייתי עם חברות הרגשתי ממש לבד. גם מבחינת המשפחה שאני לא רואה אותם. אבא ואימא גרים בנפרד ולא גרתי אצל אחותי כבעבר זה היה חסר לי"; "אין מי שיעודד להסתדר לבד [...] צריך מישו שילווח ולא היה" (סולימני-אעידן, 2012).

3.1.1 מקומה של המשפחה בתור מקור אפשרי לתמיכה או ללחץ

הנוכחות של תמיכה לא פורמלית כגון חברים ובני משפחה, יכולה לסייע בתמיכה חומרית ובחזוק הנפשי, שלהם תפקיד משמעותי בתכנון עתידם (Wade, 2006). קולינס (Collins, 2001) ציינה כי למשפחה חשיבות רבה במעברי חייו של היחיד והיא משמשת פעמים רבות רשת ביטחון ומשמשת מודל להתמודדות ולאיוון בין הדרישות במגוון תחומים בחיים, כמו גם מאפשרת התנסויות שונות ממקום 'בטוח'. כמו כן, לקשר בין הצעיר בהשמה למשפחתו הביולוגית חשיבות גדולה והוא אחד הגורמים החשובים ביותר המשפיעים על התפתחותו ורווחתו האישית. קשר טוב בין הצעיר להוריו תורם ליציבות ההשמה, ליכולתו ליצור קשר עם מבוגרים, להישגי החברתיים ולהשגיו בלימודים (Cashmore & Paxman, 1996). נוסף על כך, תדירות קשר גבוהה עם ההורים נמצאה קשורה למעבר קל יותר מההשמה לחיים עצמאיים (Schiff, 2006). אולם נראה כי אחד המקורות העיקריים לקשיים של בוגרי ההשמה במעבר שלהם לחיים עצמאיים הוא רמת התמיכה הנמוכה אשר לה הם זוכים ממשפחתם. לרבים ממסיימי ההשמה אין 'עורך משפחתי', והם אינם יכולים להישען על תמיכה ממשפחתם עקב קשיי המשפחה עצמה. במקרים רבים, מדובר בצעירים אשר הקשר בינם לבין משפחתם בעייתי, רופף או שאינו קיים.

בהקשר זה ציין בק (Beck, 1992) כי המעבר לבגרות בחברות פוסט מודרניות כרוך בסיכונים רבים ובריבוי אפשרויות, ומכאן נדרשות המשפחות לספק תמיכה הולכת וגוברת בתחום הכלכלי, הרגשי והפרקטי. אולם, בקרב רבים מעוזבי מסגרות ההשמה, הקשר עם משפחותיהם אינו מספק תמיכה ולא זו בלבד אלא שהוא עלול להיות גם נעדר או בעייתי (Biehal & Wade, 1996). בהקשר זה הדגישו פרנק ופירסטנברג את החשיבות של התמיכה שמעניקה המדינה לצעירים בתחומים כמו השכלה, תעסוקה הולמת, ביטוח בריאות ועוד. זאת, במטרה לצמצם את אי-השוויון בין צעירים ממשפחות מבוססות, שבהן ההורים מסוגלים לתת תמיכה כלכלית משמעותית לשנים ארוכות, לבין צעירים ממשפחות פגיעות, שאינם מקבלים תמיכה ממשפחתם במהלך המעבר לבגרות (Frank & Furstenberg, 2010).

על אף ההנחה שלנערים בהשמה אין, בדרך כלל, קשרים רציפים ואיכותיים עם משפחתם (Vaughn et al., 2008) מחקרים רבים מלמדים על שונות רבה במידת הקשר של הצעירים עם משפחותיהם במהלך ההשמה ולאחריה (Biehal, Clayden, Stein, & Wade, 1995; Cashmore & Paxman, 2006; Courtney et al., 2004; Dixon &

Stein, 2005). פסטינגר (Festinger, 1983) למשל מצאה כי 80% מהצעירים שסיימו את שהותם באומנה היו בקשר עם קרוב משפחה ביולוגי שסיפק להם, על פי הגדרתם, קשר משמעותי וחזק. ויד (Wade, 2008) שבחן את מערכות התמיכה החברתית בחייהם של 106 בוגרי השמה בשתי נקודות זמן שונות - כשלושה חודשים לאחר המעבר לחיים עצמאיים ועשרה חודשים לאחר מכן, מצא שאף על פי שרוב הצעירים לא חזרו לבית הוריהם (כ-13% בלבד שהו אצל קרובי משפחה), דיווחו כמעט כל הצעירים כי הם בקשר עם משפחתם, בעיקר עם אחאים (65%), אמותיהם (51%), דודיהם (27%) וסביהם (24%). על פי מחקר, שערך רפאלי (2015), שבחן את מצבם של בוגרי פנימיות בישראל, פחות מרבע מהצעירים בלבד לא היו כלל בקשר עם שני הוריהם.

מחקרים נוספים הצביעו על שיעורי חזרה שונים למשפחות המוצא או לקרובי משפחה. מחקרים מסוימים הראו שיעורי חזרה גבוהים למדי (46%-59%) לבית ההורים או לקרובי המשפחה (Cook, 1994; Iglehart & Becerra, 2002; McMillen & Courtney, 1999; Tucker, 1999), ואילו אחרים הציגו שיעורי חזרה נמוכים יותר (17%-36%) (Courtney & Dworsky, 2006; Festinger, 1983; Mallon, 1998; & Barth, 1996). אף על פי שממצאים אלו מורים על קשר עם קרובי המשפחה, לא תמיד ידוע אם הצעירים נשארו להתגורר בבית הוריהם או משפחתם המורחבת לאורך זמן או שזו הייתה תחנת ביניים בחייהם (Collins, Paris & Ward, 2008).

בהמשך לכך, קורטני ועמיתיו (קורטני, טראו ובוסט, 2008) הדגישו את מורכבות הקשר של בוגרי ההשמה עם משפחת המוצא. הצעירים תופסים את בני משפחתם בתור קרובים, ורבים חוזרים להתגורר אִתם לאחר היציאה. בצד זאת, גורמי הרווחה אינם מזהים את משפחת המוצא בתור מקור תמיכה בעבור הצעירים ולפיכך הם אינם פועלים כדי לחזק את הקשר בין הילדים להוריהם בעת השהות בהשמה או לאחריה (Jackson & Cameron, 2010). ההעדר הממושך של הקשר עם ההורים עלול להקשות על חזרתם של הצעירים הללו לבית הוריהם.

בישראל נבדקה סוגיה זו בכמה מחקרים. סולימני-אעידן (2012) ראינה צעירים כשנה לאחר סיום שהותם במסגרות פנימייתיות ודיווחה שרובם התגוררו בצבא או בבית. כ-40% מהם התגוררו בבסיס הצבאי או בבית החייל וכ-30% מהם התגוררו בבית הוריהם או אצל קרובי משפחה, 4.6% - התגוררו בדירת השירות הלאומי ושיעור זהה במעונות המכינה. רפאלי (2015) ראינה צעירים אלו לאחר כשלוש שנים ודיווחה ש-56.4% מהם גרים בבית ההורים. ייתכן שזהו שיעור נמוך יותר מבקרב עמיתיהם

שאינם בוגרי השמה, אך שיעור זה בוודאי אינו זניח ומצביע על כך שההורים עשויים לשמש מקור חשוב לתמיכה קונקרטית. במחקר על רשתות תמיכה חברתיות של בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות, בחן מלקמן (2015) גם את סידורי הדיוור של בוגרים בני 18-25, אשר כמחציתם השתתפו בתכניות הליווי לבוגרים "גשר לעצמאות" ו"למרחב". חלק נכבד מהבוגרים שהשתתפו בתכנית ליווי גרו בדירות שסיפקה להם התכנית ואילו בקרב אלו שלא היה להם סידור כזה, הקבוצה הגדולה ביותר, ששיעורה היה מעט גבוה משליש (36%), גרה אצל ההורים. שיעור דומה של הבוגרים גרו בצבא (33%) ועוד כ-12% מהם דיווחו כי הם שוכרים דירה לבד או עם שותפים.

באשר לטיב היחסים עם משפחת המוצא, מבין 141 בוגרי אומנה אמריקנים, שנשאלו על כך בין שנה לשנה וחצי לאחר המעבר, 52% דיווחו על תחושת קרבה רבה או די רבה לאמותיהם ו-28% דיווחו על תחושת קרבה דומה לאבותיהם (Courtney et al., 2001). מעניין כי תחושת הקרבה הייתה חזקה יותר בין הצעירים לסבים ולסבתות ולאחאים מלהורים. גם במחקרו של ריילי (Reilly, 2003) רוב הצעירים דיווחו על קשר 'קרוב' או 'קרוב מאוד' לאחאים (64%). אך עם זאת קרבה זו לא בהכרח מתורגמת לתמיכה ממשית בתקופת המעבר, שכן מתשובות הצעירים לשאלה באיזו מידה הם חשים שהקשר עם בני המשפחה, שאותם הם תופסים בתור קרובים אליהם ביותר, עוזר להם במעבר, עלה כי 43% מהצעירים אינם חשים שהקשר הקרוב עם בן משפחה תומך או עוזר (Wade, 2008). גם מחקר איכותני בשוודיה, שבחן גורמי תמיכה ואי-תמיכה במעבר של בוגרים לעצמאות, מצא שלמרות הקשר עם המשפחה הביולוגית לאחר ההשמה, ומדיניות המעודדת את טיפוח הקשר לאורך כל שנות ההשמה, לא נתפסה המשפחה אצל הצעירים בתור מקור תמיכה רגשית או פונקציונלית (Sjöblom, 2013 Höjer &). במחקר איכותני אחר שנערך בקרב 170 בוגרי השמה ממגוון מדינות באירופה הראו הממצאים כי דווקא הרצון של הצעירים להיות שונים מההורים ולסלול לעצמם מסלול חיים אחר היה מניע בולט להשתלבותם בהשכלה גבוהה (Jackson & Cameron, 2010).

במחקר איכותני שנערך בקרב בוגרי פנימיות בישראל ארבע עד חמש שנים לאחר היציאה, זוהו שתי קבוצות של צעירים - 'מתקשים' ו'מצליחים' במגוון תחומי חיים (אברהם ואחרים, 2012). אחד ההסברים למצב הצעירים היה כי אמנם בשתי הקבוצות החזרה לבית ההורים שכיחה אך ה'מתקשים' חוו מצבי קושי וקונפליקט עם החזרה לבית ההורים ואילו קבוצת ה'מצליחים' לא חוו קושי דומה.

יש לציין עם זאת, שמחקר, שנערך בארץ ובחן שביעות רצון מהחיים בקרב צעירים בוגרי השמה כשנה לאחר סיום השהות שלהם בפנימייה, מצא שקשר חיובי עם ההורים (ובמיוחד עם האם) מוביל לרמות גבוהות יותר של שביעות רצון מהחיים (Dinisman, Zeira, Sulimani-Aidan, & Benbenishty, 2013). עוד עולה מהמחקר כי לתמיכת ההורים יש קשר מובהק למצב חיובי יותר של הצעירים בתחומי התפקוד במסגרת העיקרית, המצב הכלכלי, המגורים, התנהגויות הסיכון והרווחה נפשית.

במחקר שעקב אחר צעירים אלו ובדק את מצבם כארבע שנים לאחר עזיבת הפנימייה, נמצא שתמיכת ההורים תרמה למצבם הקונקרטי והרגשי של הצעירים (רפאלי, 2015). כך לדוגמה תמיכת ההורים ניבאה מצוקה כלכלית נמוכה, שביעות רצון גבוהה מהחיים ומצוקה נפשית מועטה. עם זאת, לא השפיעה תמיכת ההורים על מצב הצעירים בתחום התעסוקה ואף השפיעה לשלילה על היקף מאמציהם לרכוש המשך השכלה. עובדה שיכולה להיות קשורה למאפייני הרקע של משפחות המוצא. בחלקו האיכותני של המחקר נמצא כי בקרב קבוצת הצעירים שחוו קשיים משמעותיים (שכנו 'הנאבקים לשרוד') כמה מהצעירים יתומים מאב ומאם, והאחרים אמנם בקשר עם ההורים, אך מערכת היחסים עמם הייתה מורכבת ונראה שמצב זה יצר בעבורם קושי נוסף. כמו כן, היו צעירים שטיפלו בהוריהם והיו מקור התמיכה להורים ולא להפך. רק לאחרים מקבוצה זו הייתה תמיכה של ההורים וגם במקרה הזה לאחר שנבחנו לעומק מאפייני התמיכה, נראה כי לא דובר בתמיכה המקדמת את הצעירים אלא בהתנהלות שלא אפשרה להם לעשות בחירות בעבור עצמם. לעומת זאת, בקבוצת הצעירים שמתפקדים בדומה לבני גילם באוכלוסייה (שכנו 'שורדים תוך כדי מאבק') קיבלו חלק גדול מהצעירים תמיכה קונקרטית, זמינה מההורים שהעניקה להם, כפי הנראה, רשת ביטחון. כמו כן, אצל מקצתם שימש אחד מההורים מקור תמיכה רגשית. אי לכך בקבוצה זו ההורים היו מרכיב המשמעותי ברשת התמיכה, והוא יכול להסביר את מצבם החיובי של הצעירים כיום. ממצאים אלו מדגישים את החשיבות שיש בבחינת אופי התמיכה המתקבלת מההורים ולא רק את עצם קיום הקשר עמם.

3.1.2. תמיכה חברתית מבני הגיל (peer group)

סקירת הספרות באשר לתמיכה בקרב בוגרי השמה העלתה כי הצעירים חווים קושי ביצירת מערכות יחסים משמעותיות עם חברים. זאת, בשל כמה סיבות עיקריות בהן הפגיעה הראשונית שחוו ביחסים עם ההורים והקושי בנתינת אמון, הקושי הטכני ביצירת קשרים בהיותם בהשמה והתיוג (הסטיגמה) שלהם (Hiles et al., 2013). בהתאם לכך,

מצאה פרי (Perry, 2006) כי צעירים בהשמה דיווחו על קשרים חברתיים שיש להם אולם לא ראו בהם קשר משמעותי. בצד זה נראה כי לקשרים חברתיים משמעותיים יש תרומה בעבור הצעירים שמצליחים ליצור אותם. סקירת הספרות בנושא תמיכה בקרב בוגרי השמה העלתה כי חברים יכולים להציע סיוע, שאף אם אינו כספי, מקל על הצעירים מבחינה כלכלית, כמו ארוחות או לינה (Hiles et al., 2013). כמו כן, העלתה הסקירה שהקשר עם החברים מוביל לקשר עם משפחות החברים, והם מקור תמיכה נוסף לצעירים. במחקרם של דיקסון ועמיתיו (Dixon et al., 2006) זיהו הצעירים תרומה חיובית של החברים למצבם לאחר היציאה. החוקרים הדגישו כי אף על פי שאפשר להעריך שלתמיכה מחברים עלול להיות גם פוטנציאל שלילי בקבוצת בוגרי ההשמה, במחקרם הם לא זיהו היבט כזה.

כמו כן, טענו כשליש מהצעירים שהשתתפו במחקרה של סולימני-אעדן (2012) כי עם עזיבתם את המסגרת נחלשו או נותקו הקשרים שלהם עם חברי הפנימייה וכי בעקבות זאת יש להם כיום פחות חברים. כך למשל טענו כמה מהם: "יש לי פחות חברים, כולם התפזרו"; "פנימייה זה מקום שכולם ממקומות אחרים ובסוף כל אחד הולך לדרכו [...]"; "יש שינוי עצום, התרחקנו אחד מהשני וקשה לשמור על קשר". וצעירים אחרים סיפרו על הקושי לשמור על קשר בעקבות המעבר: "כעת כל אחד בפינה שלו ועסוק בדברים שלו, ולכן המפגשים לא כמו שהיה תמיד ויש ירידה"; "יש לי חובות ואני צריך להחזיק דירה, אז אני רואה פחות חברים".

מלקמן (2015) בחן את מאפייני הרשת החברתית של 345 בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות ומצא כי הגודל החציוני של רשתות התמיכה החברתיות של הצעירים עמד על ארבעה אנשים, וכי כשליש מהצעירים דיווחו שאין להם מספיק אנשים שתומכים בהם. מבחינת הרכב הרשתות, היוו החברים את הקבוצה הגדולה ביותר. כמחצית מהדמויות שצינו היו חברים - כשליש מהם חברים מימי הפנימייה. מקומם של החברים בלט במיוחד בהקשר של תמיכה רגשית, יותר מתמיכה אינסטרומנטלית או מתמיכה במידע. כמו כן נמצא, כי בהשוואה לשביעות הרצון מתמיכת בני המשפחה ואנשי המקצוע, שביעות הרצון מתמיכת החברים ובני הזוג דורגה במקום הגבוה ביותר.

במחקר שעקב אחר בוגרי פנימיות ארבע שנים לאחר היציאה, דיווחו הצעירים על מידת תמיכה גבוהה מבני הגיל. ליותר ממחצית מהצעירים היה בן זוג (רפאלי, 2015). עם זאת, ממצאי החלק האיכותני של המחקר הורו כי ישנם צעירים שאין להם תמיכה חברתית משמעותית שעליה הם יכולים להישען בהתמודדות עם

קשיים שהם חווים. קבוצה זו זוהתה פגיעה יותר, הזקוקה למענים חלופיים. הממצאים הורו גם כי קבוצות הצעירים נבדלות זו מזו ביכולת להיעזר בחברים ובבני הזוג. היו צעירים שבעבורם לא שימשו החברים, ועל פי רוב, גם בני הזוג מקור תמיכה משמעותי ולעומת זאת צעירים אחרים תיארו את החברים ובני הזוג בתור מקור תמיכה משמעותי ברשת החברתית שלהם. על סמך זאת נראה שמצבם של הצעירים אינו נובע מקיומם או מהעדרם של מקורות תמיכה בלבד אלא מההבדל ביכולת של הצעירים לנצל את מקורות התמיכה לשיפור מצבם הקונקרטי והרגשי. מקור תמיכה נוסף שנבחן באופן מצומצם בלבד במחקרים בעולם ובישראל הוא תמיכת בני הזוג. המחקר בקרב בוגרי השמה מורה כי רבים מהם מוצאים בני זוג לאחר היציאה מהמסגרת (Cashmore & Paxman, 2007; Wade, 2008). במחקרן של קשמור ופקמן בני הזוג ומשפחותיהם היו בחלק מהמקרים מקור תמיכה משמעותי בעבור הצעירים, גם ברמה הקונקרטית - מקור לדיור ולתמיכה כלכלית (Cashmore & Paxman, 2007). עם זאת, נראה שלפחות בעבור חלק מהצעירים התמיכה הכלכלית מבני הזוג מובילה לתלות שעשויה להקשות על בוגרי ההשמה להיפרד מבני הזוג, גם במקרים של קשיים בזוגיות ויחסים אלימים (Cashmore & Paxman, 2012; Sala-Roca, Villalba Biarnés, Jarriot García, & Arnau Sabates, 2007). במחקר של בנבנישתי ושיף (2003) בישראל כמחצית מהצעירים העידו על כך שהקשר הזוגי הוא חשוב והם ראו בבן הזוג מקור תמיכה עיקרי. נוסף על כך, הורו הממצאים כי אמנם לא נמצא קשר בין קיומו של בן זוג או העדרו לשביעות הרצון מהחיים של הבוגרים אך איכות הקשר נמצאה קשורה לשביעות הרצון מהחיים. בחלק האיכותני של המחקר שעקב אחר בוגרי פנימיות בישראל נמצא, שבקרב קבוצת הצעירים המתקשים, כיום לרוב הצעירים יש קשר זוגי. עם זאת, בחלק מהמקרים כמעט שלא הוזכרו בריאיון האיכותני הקשרים הזוגיים וניכר כי כמה מהצעירים חששו להתמסר לקשר ולהיפגע. צעירים אחרים בקבוצה זו היו בקשר זוגי שבו הם היו תלויים בן הזוג מכיוון שהוא היה גורם התמיכה היחיד שלהם והיחיד שטיפל בהם. לעומת זאת, בקבוצה של הצעירים המסתגלים יותר היחסים הזוגיים נתפסו אמנם בתור מקור תמיכה עיקרי, אולם לצעירים אלו היו רשתות תמיכה נוספות. אצל צעירים אחרים בקבוצה זו, שלא היו להם יחסים זוגיים, ניכר שלמרות ההתמודדות המוצלחת שלהם בתחומי חיים אחרים, הקושי ביצירת יחסים זוגיים עורר אצלם מצוקה (רפאלי, 2015).

3.1.3. תמיכה מדמויות בוגרות ומטפלות

לבד מהורי הצעיר, האחאים וקרובי משפחתו, ישנה חשיבות רבה גם לגורם תמיכה אפשרי נוסף בחייו שהוא ה'מנטור'. המנטור הוא דמות של אדם מבוגר בחיי הצעיר אשר אינו קרוב משפחה. מחקרים מראים כי לצעירים המעידים על נוכחות של מנטור בחייהם יש סיכויי הצלחה גבוהים יותר במעבר לבגרות (Ahrens, DuBois, Richardson, Fan, 2010; Munson, Smalling, Spencer, Scott, & Tracy, 2008; & Lozano, 2008). למשל נמצא כי צעירים אשר הצביעו על ליווי של מנטור בתקופת המעבר, דיווחו על מדדים גבוהים יותר ברווחה הנפשית, ביחסים הבין-אישיים, בלימודים אקדמיים ובהתנהגויות סיכון (McDonald, Erickson, Johnson & Elder, 2007). מחקר נוסף שהעריך תכנית מעבר לחיים עצמאיים לבוגרי השמות בארצות הברית, מצא כי לנוכחותו של תומך מלווה כגון מנטור, הייתה השפעה חיובית על הצעירים בתקופת מעבר זו (Osterling & Hines, 2006). צעירים שלוו בתכנית דיווחו על תחושת חיזוק, עידוד ותמיכה מהמלווה, שעזרה להם בעתות משבר, בצד התקדמות קונקרטית בביצוע משימות היום יום הנדרשות מהם בדרך לעצמאות. מחקר אחר שבדק את ההשלכות הרגשיות של בוגרי ההשמה שליווה מנטור, חשף כי ל-25% מהצעירים במחקר לא הייתה דמות תומכת ומלווה בתקופת המעבר (Munson & McMillen, 2009). לעומת הצעירים שדיווחו על העדר נוכחות של מנטור בתקופת המעבר, דיווחו הצעירים שהעידו על קיומו של מנטור, על תוצאות רגשיות והתנהגותיות טובות יותר שהתבטאו ברמת סטרס נמוכה יותר ובשביעות רצון גבוהה יותר מהחיים.

4. גורמים התורמים למעבר מוצלח לחיים עצמאיים

בחינת מצבם של צעירים בהשמה חושפת, כי למרות חוסר יציבותם המשפחתית והלחצים שהם חווים ועתידיים לחוות, העלולים להוביל לתוצאות שליליות במעברם לבגרות 2004 (Collins, 2001.; Harden), יש להבחין בהטרונגיות רבה בקרבם. נראה כי בוגרי מסגרות השמה הולכים בנתיבים אחרים מכיוון שהתנסויות וחוויות שונות במסגרת ההשמה חוברות עם מועדות מוקדמת של חלק מהצעירים ועשויות לגרום לתוצאות שונות (Wulczyn, Kogan & Harden, 2003). ילד או צעיר שמראה הסתגלות חיובית בנסיבות שבהן מצופה, בשל רמת לחץ לא רגילה, ירידה ביכולות ההתמודדות-מוגדר 'צעיר בעל חוסן' (Newman & Blackburn, 2002). "חוסן" (Resilience) מוגדר 'מסלול התפתחות המאופיין בהסתגלות בריאה למרות נסיבות של מצוקה ניכרת'

(Luthar, Cicchetti & Becker, 2000). קרי, שמירה על יכולת עמידות על אף קשיים רבים המתגרים את התהליך ההתפתחותי.

סטיין (Stein, 2005) הצביע על כך שיש צעירים שבעבורם המעבר לחיים עצמאיים הוא מוצלח. הוא הסביר הצלחה זו בכך שלצעירים אלו ישנן יכולות המאפשרות להם להתמודד עם גורמי סיכון. הוא טען כי לצעירים אלו חוסן (resilience) ושאל מה הם הגורמים שתורמו לחוסן שלהם. ניומן ובלקבורן (Newman & Blackburn, 2002) הדגישו שלמושג חוסן יש משמעות בעיקר כשהוא מצביע על גורמים סיבתיים שאפשר להשפיע עליהם באמצעות התערבויות חברתיות, משום שאז הוא נותן בידינו כלי חברתי רב משמעות להתערבות. מקובל להצביע על שלושה תחומים שעולים מהספרות הרלבנטית בנוגע לחוסן: **מאפייני הצעיר עצמו** (כגון: מזג אישי נוח, התמדה, אינטליגנציה, חוש הומור, מודעות עצמית, יכולת לאמפטיה, מראה אטרקטיבי); **יחסים עם המשפחה** (כגון: הורים תומכים, יחסים טובים עם הורה אחד לפחות, תפקיד בעל חשיבות בטיפול בבני משפחה כמו אחים צעירים); **והסביבה החברתית שבה הוא פועל** (כגון: הצלחה בלימודים, פעילות התנדבותית משמעותית, יחסים עם חונך- בוגר) (Drapeau, Saint-Jacques, Lapine, Begin, & Bernard, 2007; Newman and Blackburn, 2002). נעמוד להלן על גורמים אחדים שזוהו בספרות מסייעים לצעירים לעבור בהצלחה לחיים עצמאיים.

4.1. מאפייני הצעיר המנבאים מעבר מוצלח

שיף ובנבנישתי (2006) במחקרם על צעירים בוגרי אומנה בחנו מאפיינים של צעירים בנוגע לתפקוד שלהם לאחר היציאה מההשמה, כגון שירות צבאי. מבחינת הרקע הם מצאו כי הזנחה מצד ההורים היא גורם סיכון לאי-שירות בצבא. גורמי סיכון נוספים לאי-שירות בצבא הם מאפיינים שהיו לילד כבר בעת הכניסה להשמה, כגון עזובה או שוטטות, בעיות התנהגות ו-acting out, ובעיות תפקוד בעת השהות ובכללן אלימות כלפי רכוש ומעורבות בפעילות עבריינית.

מחקרים שבדקו תהליכים המובילים לחוסן בקרב צעירים בהשמה, הסיקו שלצעירים המוגדרים 'בעלי חוסן', ישנה אמונה חזקה ביכולתם האישית, אופטימיות ותפיסה חיובית באשר לעתידם (Jackson & Martin, 1998; Sulimani-Aidan, 2012; Benbenishty, Dinisman & Zeira, 2012). כך למשל נמצא, כי לצעירים בוגרי השמה, שהיו אופטימיים לגבי העתיד, היו תוצאות חיוביות יותר כחמש שנים לאחר

העזיבה (Cashmore & Paxman, 2006b). כמו כן, הם אופיינו בעלי הערכה עצמית ותפיסה חיובית של עצמם (Jackson & Martin, 1998). ממצאי מחקר האורך בקרב בוגרי השמה בישראל מעידים, כי מכלול הגורמים האישיים שנבחנו ובהם דימוי עצמי, אופטימיות, תפיסת חוללות עצמית ותפיסת עתיד יכולים לנבא מצוקה כלכלית נמוכה, יציבות בתעסוקה ומצוקה נפשית נמוכה של הצעירים, ארבע שנים לאחר היציאה מההשמה (רפאלי, 2015). ממצאי החלק האיכותני במחקר זה הדגישו שיכולת ההסתגלות לשינויים ולאירועים לא רצויים מאפיינים את הצעירים במעבר מהשירות הצבאי לחיים האזרחיים.

4.2. מאפייני היחסים עם המשפחה והסביבה החברתית המנבאים מעבר מוצלח

בגורמים המשפחתיים והחברתיים-סביבתיים ה'מגנים' והתורמים לחוסן נמצאו: תמיכה משפחתית (Newman & Blackburn, 2002; Sulimani-Aidan & Benbenishty, 2012; Sulimani-Aidan et al., 2011) וקשר עם מבוגר חיובי או חבר קרוב (Festinger, 1983; Jackson & Martin, 1998; Losel & Bliesener, 1994; Sinclair et al., 2005). דיקסון ועמיתיו (Dixon et al., 2006) מצאו כי תמיכת חברים קשורה לתפקוד טוב יותר בתחום התעסוקה בקרב בוגרי השמה. בדומה, קיומה של רשת חברתית לאחר העזיבה נמצאה קשורה למדד מסכם של תוצאות חיוביות לאחר העזיבה (Cashmore & Paxman, 2006; Daining & DePanfilis, 2007). גם מחקרים בקרב בוגרי השמה שהשתלבו בהשכלה גבוהה העלו את החשיבות של גורמי תמיכה בסיוע לצעירים בתפקוד באופן מסתגל ובמניעת התנהגויות מסוכנות (גרשטמן-שלף ולזר, 2006; Berridge, 2007; Martin & Jackson, 2002; Merdinger et al., 2005). כמו כן, בקרב צעירים שהתחילו ללמוד לאחר היציאה מההשמה עלתה החשיבות של תמיכה רגשית וקונקרטי-לימודית במניעת נשירה (Martin & Jackson, 2002). מחקר שנערך בישראל מצא כי הקשר עם ההורים בעת השהות בהשמה מנבא תוצאות חיוביות לאחר היציאה (בנבנישתי ושיף, 2003). כך נמצא גם לגבי הקשר עם משפחות האומנה והצוות בעת השהות בהשמה (Wade, 2008). פסטינגר (Festinger, 1983) מצאה כי צעירים אשר שמרו על קשר עם משפחות האומנה שלהם ועם הוריהם הביולוגיים לאחר היציאה מההשמה הראו תוצאות טובות יותר כשהיו בוגרים. היא העלתה את ההשערה כי לצעירים אלו היו משפחות חזקות ומתפקדות כבר לפני השמתם באומנה. במחקרה על אודות בוגרי מוסד הילדים הטיפולי "בני ברית" מצאה כץ (1998) כי

ההצלחה הייתה גבוהה יותר דווקא אצל בוגרים אשר לא היה להם, מאז שעזבו את המסגרת ועד מועד הריאיון, קשר עם האב או האם ואשר משפחתם לא הייתה בקשר עם המוסד בעת שהותם בו. במחקר זה נמצאו גם קשרים סטטיסטיים מובהקים בין קיום קשר בין הילד למבוגר תומך מאנשי הצוות של המוסד בעת השהות בו, לבין ציון ההצלחה של הבוגר.

שיף ובנבנישתי (2006) במחקרם על אודות בוגרי האומנה ב"אור שלום" מצאו כי ככל שמערכת היחסים עם בני משפחה (אם, אחים), חברים ובני זוג הייתה טובה יותר כך שביעות הרצון מהחיים הייתה גבוהה יותר. דיקסון (Dixon, 2008) הדגיש כי איכות התמיכה שמתקבלת חשובה יותר מהיקף רשת התמיכה. הוא מצא רווחה נפשית גבוהה בקרב צעירים בוגרי השמה שהייתה להם רשת חברתית תומכת יותר מאצל אלו שהייתה להם רשת חברתית רחבה. בהקשר זה, מחקר שנערך בקרב בוגרי השמה ברומניה העלה כי ככל שיש לצעירים מעט קשרים חברתיים, הקשרים החברתיים עמוקים יותר (Dima & Skehill, 2008). דיקסון ועמיתיו (Dixon et al., 2006) מצאו כי צעירים, שדיווחו על תמיכה מהורים ומחברים לפני היציאה מההשמה ועל תמיכה גבוהה מחברים לאחר ההשמה, חוו שביעות רצון גדולה יותר מהחיים לאחר ההשמה. לעומת זאת, נמצא כי העדר תמיכה לאחר היציאה מההשמה קשור במצוקה נפשית גבוהה (Berridge, 2007). בשלב השני של מחקר האורך בישראל שעקב אחר מצבם של הצעירים כשנה לאחר היציאה מהפנימייה, נמצאה תרומה של מגוון גורמי תמיכה וסוגי תמיכה לרווחה הנפשית של הצעירים (Dinisman, 2014). כמו כן, נמצא כי רמת תמיכה נמוכה מהאם מנבאת מצוקה נפשית גבוהה יותר (Dinisman et al., 2013). בשלב מאוחר יותר של המחקר, שבחן את מצב הצעירים ארבע שנים לאחר היציאה, נמצא כי לתמיכת ההורים והחברים תרומה לתפקוד ולרווחה הנפשית של הצעירים. כך לדוגמה תמיכת ההורים והחברים ניבאה מצוקה כלכלית ומצוקה רגשית נמוכות יותר. תמיכת החברים ניבאה גם יציבות בתעסוקה ושביעות רצון מהחיים (רפאלי, 2015).

4.3. מאפייני השמה המנבאים מעבר מוצלח

מחקרים אחדים הצביעו על קשר בין מאפייני ההשמה של הצעיר לבין מצבו לאחר היציאה מההשמה. כמה מהמחקרים עסקו בגיל הילד בעת ההשמה ובמשך השהות של הילד בהשמה. במחקרו של בן שלמה (2000) נבחן תפקוד הורי של בוגרים ונמצא כי ככל שגיל יציאת הילדים מהבית היה צעיר יותר והם שהו במסגרת ההשמה תקופה ארוכה

יותר, כך התפקוד ההורי שלהם בעת שבגרו היה טוב יותר. שיף ובנבנישטי (Schiff & Benbenishty, 2006) ראינו צעירים בוגרי אומנה. חלק ממחקרם עסק במעורבות בעבריינות והממצאים שבו מלמדים כי ככל שמשך השהות במסגרת האומנה היה ארוך יותר כך הסיכוי להסתבכות עם החוק היה קטן יותר. ונוסף על כך, שיתוף פעולה טוב של הצוות עם ההורים הביולוגיים נמצא קשור להסתבכות מועטה יותר עם החוק.

מחקרים אחרים בחנו את אופי ההשמה מבחינת יציבותה וכן את הקשרים שנוצרו בין הילד לבין הצוות במקום ההשמה. סטיין (Stein, 2005, 2006a) בחן את המאפיינים של החוויות בהשמה החוץ-ביתית היכולות לשמש תשתית לחוסן. הוא זיהה כמה גורמים: יציבות במקום ההשמה, יצירת התקשרות עם אדם מבוגר, יצירת זהות עצמית (identity) חיובית, בניית תחושת יכולת עצמית (חוללות עצמית - self-efficacy) וחוויות חיוביות בבית הספר, בכלל זה הצלחה אקדמית. בדומה, בדקו מקמילן וטאקר (McMillen & Tucker, 1999) את הגורמים המנבאים יציאה 'טובה' לחיים בוגרים. כך, בין השאר, נמצא כי לנערים אשר להם היו מעט השמות או שסיימו בית ספר תיכון בעת ההשמה, היו פי שלושה וחצי סיכויים טובים להיות מועסקים עם היציאה מאלו שלא סיימו בית ספר תיכון והיו להם יותר השמות. גם מחקרם של קורטני ודוורסקי (Courtney & Dworsky, 2006) מצביע על כך שחוסר יציבות בהשמה ומשך שהות ארוך במסגרת חוץ-ביתית מנבאים קשיים גדולים יותר בהמשך. יש גם עדויות נוספות לחשיבות של ההשמה יציבה (Cashmore & Paxman, 1996; Pecora et al., 2003) הנתפסת חיובית ותומכת בעיני הצעיר (Cashmore & Paxman, 2006a, Schofield & Beek, 2005). מחקרים רבים העידו כי משך השהות בפנימייה המביא לידי ביטוי את יציבות ההשמה הוא בעל תרומה חיובית לתפקודם של הצעירים לאחר המעבר לחיים עצמאיים (Cashmore & Paxman, 2006; Marsh & Peel, 1999; Martin & Jackson, 2002; Pecora, Williams, et al., 2006; Stein, 2008). כך לדוגמה, במחקר של פקורה נמצא כי יציבות בהשמה מנבאת הישגים חיוביים אחרי היציאה בתחום ההשכלה ובתחום העבודה (Pecora, Kessler, et al., 2006). צעירים שחוו יציבות רבה יותר נטו יותר להשלים את השכלתם התיכונית לאחר סיום השהות בהשמה (Pecora, Williams, et al., 2006). במחקר שנערך בספרד שבחן את תרומת משך ההשמה למצב הצעירים לאחר היציאה מההשמה, נמצא כי רק במקרה שמסגרת ההשמה הייתה יציבה, תרמה השהות הממושכת להישגים חיוביים עם היציאה. אם היה מעבר אחד לא נמצאה תרומה לאורך השהות בהשמה ואם היו כמה מעברים נמצאה אף תרומה שלילית לשהות ממושכת במסגרות (Del Valle, Bravo, et al., 2006).

(Alvarez, & Fernanz, 2007). במחקר האורך שנערך בקרב בוגרי פנימיות בישראל, שבחן אף הוא את הביטוי של אורך השהות בהשמה ליציבות, נמצא כי משך שהות ארוך קשור למצב כלכלי סובייקטיבי טוב יותר ולשימוש נמוך באלכוהול ובחומרים ואף ניבא פחות מצוקה נפשית ארבע שנים לאחר היציאה (רפאלי, 2015). עם זאת, ישנם ממצאים סותרים לגבי התרומה של משך השהות בהשמה לתפקוד לאחר היציאה לחיים עצמאיים (שיף ובננישתי, 2005; Stein, 2003; Reilly, 2004). לדוגמה בננישתי ושיף (2003) מצאו כי משך שהות ארוך במסגרת מנבא קושי רב יותר ביציאה ממנה.

5. מצבם של צעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית בעולם

אחת האוכלוסיות הפגיעות ביותר, כפי שמתואר בספרות המדעית בעולם, היא אוכלוסיית הצעירים העוזבים את מסגרות ההשמה החוץ-ביתיות (care leavers), (Broad, 1999a, 1999b; Stein, 2006a, 2006b; סטיין (Stein, 2006), החוקר תחום זה באנגליה ובסקוטלנד, סיכם את המחקרים שנעשו בתחומים של חינוך, תעסוקה ומקצוע, דיור והורות עד תחילת שנות האלפיים. הוא ציין שנראה שבמקרים רבים השהות במסגרות חוץ-ביתיות אינה מצמצמת את הפערים בין קבוצת הצעירים הזו לקבוצת הצעירים הגדלים במסגרות נורמטיביות. לטענתו, ישנן עדויות רבות לכך, שמצבם לאחר ההשמה טוב פחות משל אחרים. הערכה דומה עשה קורטני (Courtney), החוקר המוביל בתחום זה בארצות הברית, וכן קבוצת החוקרים האירופאים בפרויקט המחקר המקיף שנערך באירופה, YIPPEE, שנסקר למעלה.

בבחינת מצבם של בוגרי ההשמה, מן הראוי לזכור שאין מקום לראות בשהות בהשמה הגורם הסיבתי (ובוודאי לא הגורם הסיבתי היחיד או העיקרי) למצבם הקשה. בניסיון להבין את המקורות למצבם יש להביא בחשבון את ההיסטוריה המשפחתית הבעייתית שבעטייה הוצאו להשמה חוץ-ביתית מלכתחילה (Courtney & Heuring, 2005; Berridge, 2007), ואת העובדה שלעתים קרובות, המעבר שוב מקרב אותם לסביבתם הטבעית, לרוב, דלת האמצעים (Pinkerton & Dolan, 2007). יתרה מזאת, צעירים אלו מתמודדים עם אתגרים נוספים העלולים להוביל להדרה חברתית בשל הוצאתם מהבית ובעקבות שהותם בהשמה ולא זו בלבד אלא גם בשל השתייכותם לקבוצות מיעוט, כגון קבוצות אתניות וקבוצות עולים. דילמות של זהות, אפליה וניכור חברתי נוספות על האתגרים, הקשורים במעבר לעצמאות שעמם עליהם להתמודד (Stein, 2006a). מטרתנו בהצגת הממצאים היא לבחון את הידוע על מצבם של בוגרי ההשמה,

ולא להעריך אם מצבם נובע (לטוב ולרע) מאיכות הטיפול שקיבלו בעת ההשמה. בחלקים שלהלן נציג את הממצאים לפי מגוון תחומי חיים. נדגיש שחלק גדול מהמחקרים הקיף כמה תחומי חיים במקביל, אך אנו בחרנו להציג בנפרד, ככל האפשר, את הממצאים מהתחומים השונים. זאת מתוך מחשבה, שמלבד הצורך בקידום גישה כוללת לכל בוגרי ההשמה, יש מקום לפיתוח שירותים ומדיניות בכל אחד מהתחומים. נציג ראשית את הממצאים בעולם ובהמשך נעבור לממצאים שהתקבלו בארץ על מצבם של בוגרי ההשמה.

5.1. השכלה

(נעיר כאן שאנו סוקרים באופן נרחב סוגיות בתחום ההשכלה במסגרת סקירה נפרדת על ההשכלה של בוגרי מסגרות).

5.1.1. הישגים בהשכלה עד תום השהות בהשמה

יש סימנים רבים לכך שהקשיים של בוגרי ההשמה בתחום ההשכלה מתחילים כבר בעת היותם במסגרות ההשמה. בהתבססה על מחקר אורך שנערך בשנים 1980-1986 בארצות הברית, בדקה בלום (Bloome, 1997) את ההבדלים בין בני נוער בהשמה, בזמן לימודיהם בבית הספר התיכון, לקבוצת ביקורת שמורכבת ממתבגרים שחיו עם הורה אחד לפחות. בניתוחיה מצאה בלום כי לבני הנוער בהשמה היה סיכוי נמוך יותר לסיים את לימודיהם התיכוניים, לקבל את המקבילה האמריקנית לתעודת בגרות או לגשת לבחינת ה-GED, מהסיכוי שהיה לצעירים בקבוצת הביקורת. צעירי ההשמה דיווחו על בעיות משמעת רבות יותר והחליפו יותר בתי ספר. הבדלים נמצאו גם ברמת התמיכה ההורית. המבוגרים בחייהם של צעירי ההשמה השקיעו פחות זמן בפיקוח על הכנת שיעורי הבית, וצעירי ההשמה השקיעו פחות זמן בהכנתם משהשקיעו צעירי קבוצת הביקורת. כמו כן, לצעירי ההשמה היה סיכוי גבוה יותר להירשם לתכניות הכשרה מקצועית מלהירשם ללימודים גבוהים, יחסית לצעירי קבוצת הביקורת.

אחד המחקרים המוקדמים הבולטים בתחום, הוא של פסטינגר (Festinger, 1983), אשר ערכה מעקב מקיף אחר 277 צעירים כארבע עד חמש שנים לאחר עזיבתם את הטיפול באומנה ובפנימיות בניו-יורק. מחקרה מראה, בין השאר, כי בזמן עזיבתם את הטיפול יותר משליש מהם לא סיימו בית ספר תיכון ושיעורים נמוכים מאוד מהם נרשמו ללימודים באוניברסיטה וסיימו את חוק לימודיהם. ממצא מעניין במחקרה היה,

כי בממוצע, אלו שיצאו מטיפול אומנה נטו לסיים יותר שנות לימוד בבית הספר מאלו שעזבו את המסגרות המוסדיות. במחקרו של בארט נמצא ש-38% ממסיימי ההשמה לא סיימו בית ספר תיכון (Barth, 1990).

חברת Westat ערכה את אחד המחקרים המוקדמים והמקיפים שנערכו על בוגרי ההשמה (Cook, 1994). המדגם שבו נעשה שימוש במחקר הוא מדגם הסתברות רב-שלבי ורואיינו בו 810 צעירים בארצות הברית בני 18-24 כשנתיים וחצי עד ארבע שנים לאחר יציאתם מהטיפול החוץ-ביתי. המחקר ערך בחינה של התוצאות במונחים של רווחה, חינוך ותעסוקה. בתחום ההשכלה נמצא כי נוער שיצא מטיפול חוץ-ביתי דומה הרבה יותר לנערים בני 18-24 החיים מתחת לקו העוני משהוא דומה לנערים בני אותו גיל באוכלוסייה הכללית. כך למשל באוכלוסייה הכללית 78% מבני 18-24 סיימו בית ספר תיכון, בהשוואה ל-54% מן האוכלוסייה של היוצאים מטיפול חוץ-ביתי ול-53% מבני הנוער החיים מתחת לקו העוני.

מחקרים רבים נוספים בארצות הברית העלו שהישגיהם של צעירים שהיו בטיפול חוץ-ביתי נמוכים בהשוואה להישגים של בני גילם בעת סיום מסגרת הלימוד התיכונית, ומעטים מגיעים להמשך לימודים גבוהים (Burley & Halpern, 2001). עדויות שהצטברו בארבעת העשורים האחרונים מצביעות על כך ששליש עד שני שלישים מהצעירים המגיעים מרקע חוץ-ביתי אינם מסיימים תיכון; שיעור הגבוה בהרבה מזה שבקרב מי שלא היו בהשמה. במחקרים נוספים שנערכו בוויסקונסין ובניו-יורק, שיעור גבוה יותר של בוגרים נמצאו זכאים לתעודת סיום (62%-63%), אולם שיעורם היה נמוך בכ-10% מן השיעור של קבוצת בני גילם באוכלוסייה הכללית (Courtney et al., 2001). מחקרים נוספים הצביעו על שיעור נמוך של הישגים לימודיים שלפיהם בקרב הבוגרים, 38% עד 45% לא סיימו בית ספר תיכון (Mason et al., 2003; McMillen & Tucker, 1999). מחקר נוסף שנערך בקרב בוגרים בווינגטון מצא ש-34% מהבוגרים סיימו ובידם תעודה, ו-28% מהם לא היו משולבים במסגרות לימודיות או מקצועיות בעת הריאיון (Avery, 2001).

במחקר על הישגים לימודיים של תלמידים בבתי ספר ציבוריים בעיר שיקגו (Chicago Public School Study) השוו קורטני ועמיתיו (Courtney, Roderick, Smithgall, Gladden, & Nagaoka, 2004) את מצבם של 692 ילדי אומנה למצבם של שאר הילדים בעיר. הם מצאו כי כמעט רבע מהילדים שהיו באומנה היו בני גיל מבוגר יותר מגיל הילדים שלמדו איתם באותה כיתה וכי ציוניהם במבחן הכישורים הלימודיים

הבסיסיים הארצי דורגו ברבעון התחתון. נוסף לכך הם מצאו, כי בקרב תלמידים בני 15, 32% בלבד מהצעירים שהגיעו ממסגרות של אומנה הצליחו לסיים תיכון בטווח של חמש שנים עד הגיעם לגיל 20, ביחס לשיעור של 59% בעלי תעודת סיום תיכון מקרב בני גילם שהתגוררו בביתם.

בשנים האחרונות, עם התגברות העיסוק במצבם של בוגרי השמות חוץ-ביתיות לאחר המעבר לחיים עצמאיים, נערכו בארצות הברית מחקרים בקנה מידה לאומי שבחנו את מצבם של בוגרי אומנה רבים, בנקודות זמן שונות, לאחר עזיבתם. דוגמה לכך הוא מחקר ה-Northwest Alumni Study של פקורה ועמיתיו (Pecora et al., 2006) שבו רואיינו 479 משתתפים בני 20-33 שהיו בילדותם במסגרות אומנה בכמה מדינות בארצות הברית. הממצאים הצביעו על כך, שכחמישית מבוגרי האומנה דיווחו על חיים נורמטיביים וחיוניים מבחינת השכלה, הכנסה אישית ותחומי חיים אחרים. אולם לרבים מהבוגרים האחרים היו קשיים לא מועטים בשורה של תחומי תפקוד חשובים ובהם תחום ההשכלה, ונמצא שיעור נמוך יחסית, באוכלוסייה הכללית, של בוגרי אומנה שהמשיכו בלימודיהם אחרי התיכון.

בדומה, הצביעו ממצאים ממחקר האורך המקיף ביותר, שנערך בארצות הברית, מחקר ה-Midwest, על כך כי מעטים בלבד מהצעירים מצליחים לצמצם פערים אלו בהשכלתם התיכונית במהלך השנים שלאחר יציאתם ממסגרות ההשמה (Courtney, Dworsky, & Cusick, 2007; Courtney, Terao, & Bost, 2004; Courtney, Dworsky, & Cusick, 2007; Courtney, Lee, Raap, 2010; Courtney et al., 2011). מחקר שערכו גם כן קורטני ועמיתיו, עקב אחר מדגם מייצג של 732 צעירים ממסגרות אומנה משלוש מדינות בארצות הברית - ויסקונסין, אילינוי ואיווה, במשך תשע שנים, מגיל 17, עת עדיין שהו במסגרות הטיפול, ועד גיל 26. נתוניהם מראים כי יכולות הקריאה של צעירים בני 17 היו ברמה ממוצעת של כיתה ז'. מקרב צעירים אלו, 37.1% לא היו זכאים לתעודה תיכונית בהגיעם לגיל 19, שיעור הגבוה פי חמישה בהשוואה לאוכלוסייה הכללית (9.4%). שיעור הצעירים בני 21 שלא היו זכאים לתעודה תיכונית עמד על 23%, ובקרב בני 25-26 על 20%, פי שלושה יותר מן הצעירים באוכלוסייה הכללית. מחקרים אלו מצביעים על נתוני רקע שליליים, החוברים לקשיים נוספים שעמם מתמודדים הצעירים במעבר לחיי הבגרות, והם עלולים להקשות עליהם להשיג עצמאות ולהתמודד בהצלחה עם חיייהם העצמאיים.

הישגי לימודים נמוכים בתום תקופת ההשמה ופערים בתחום ההשכלה בין הבוגרים

בהשוואה לצעירים באוכלוסייה הכללית נמצאו גם באוסטרליה ובכמה מדינות באירופה. באוסטרליה לימדו הדיווחים כי 50% עד 75% מצעירי ההשמות החוץ-ביתיות סיימו את לימודיהם בלא תעודה כלשהי בהשוואה ל-6% באוכלוסייה הכללית ו-12% עד 19% המשיכו ללמוד בהשוואה ל-68% באוכלוסייה הכללית (Cashmore & Paxman, 2006; Claire, 2006).

באנגליה, בעשור האחרון, מצב הלימודים של בוגרי השמות נמצא על סדר היום הציבורי ונתונים מלמדים שבשנתון הצעירים בני ה-16 השוהים בהשמה, 14% בלבד עמדו ביעדי הלימודים המצופים בהשוואה ל-54% מסך התלמידים בני אותו גיל. כך למשל, 96% מבני ה-16 באוכלוסייה הכללית עברו לפחות שלב אחד ממבחני GCSE¹, לעומת צעירים בהשמה שאצלם עמד השיעור על 43% בלבד (Cheung & Anthony, 1994; Jackson, Ajayi, & Quigley, 2005; Stein, 2006). ובאוכלוסייה הכללית השלימו 80% חמישה שלבים לפחות (הנחשבים לסטנדרט הרצוי) ואילו השיעור בקרב בוגרי השמה היה 37% בלבד (UK Care Leaver Strategy, 2013).

קלייר (Clare, 2006) הביאה את תמונת המצב באוסטרליה, כפי שדיווחה לוועדת הבריאות של בית הנבחרים האוסטרלי בשנת 1998. מהדיווח מתקבל הרושם שהתמונה אף קשה יותר מזו המדווחת במקומות אחרים. על פי הממצאים נראה כי 50% עד 75% מצעירי ההשמות החוץ-ביתיות סיימו את לימודיהם בלא תעודה כלשהי בהשוואה ל-6% באוכלוסייה הכללית.

ביחס לשאר מדינות אירופה, הפערים הקטנים ביותר בהישגי הלימודים בין צעירים בהשמה לבין בני גילם בעת סיום ההשמה, היו בדנמרק ובשוודיה. שיעור המסיימים השכלה תיכונית בקרב בוגרי ההשמה עמד בשנת 2006 על 70% בדנמרק ועל 87% בשוודיה, שיעור נמוך במעט משיעור ההצלחה באוכלוסייה הכללית, הקרוב ל-100% (Cameron et al., 2010). הסיכום של קבוצת חוקרים בין-לאומית, שבחנו לאחרונה את הידוע על הישגים בתחום ההשכלה של יוצאי מערכת ההשמה החוץ-ביתית, היה שכל העדויות מראות שיש פערים בין צעירים שהיו במסגרות חוץ-ביתיות לאחרים, ושהטיפול של המסגרות לא הצליח לסגור את הפערים. יתירה מזו, יש סימנים לכך שהפערים גדלים עם העלייה בגיל (Hojer, Johansson, Cameron, & Jackson, 2008).

1 תעודת - GCSE - General Certificate of Secondary Education היא תעודת סיום תיכון בסיסית (לימודי החובה שמשלימים בגיל 16) המהווה תנאי הכרחי ללימודי תיכון מתקדמים (A-Level) של שנתיים אשר רק הם המאפשרים המשך לימודים במסגרות השכלה גבוהה.

5.1.2. השתלבות בוגרי השמות במוסדות להשכלה גבוהה במדינות שונות בעולם אחד ההיבטים של הישגים בהשכלה הוא המידה שבה בוגרי ההשמה משתלבים בהשכלה גבוהה (לימודים אקדמיים או מקצועיים ברמה על-תיכונית). יש קושי מסוים בתחום זה כי לנתונים הקיימים יש מגבלות משמעותיות. זאת, משום שישנם מעט נתונים אמפיריים לגבי פרק זמן זה והם אינם עקביים. כמו כן, מרבית המחקרים בחנו את מצב הבוגרים בגיל צעיר יחסית, כך שפרספקטיבת הזמן אינה רחבה דייה וייתכן שבוגרי השמה מגיעים להישגים בתחום זה בשלב מאוחר יותר מזה שנבחן במחקרים הקיימים. ובכל זאת, הנתונים הקיימים באשר להשתלבות ולהצלחה של בוגרי השמות במוסדות להשכלה גבוהה אינם מעודדים. בארצות הברית הנתונים מראים שמבין 30,000 הצעירים בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות בכל שנה, רבים אינם זוכים ללמוד במוסד אקדמי (U.S. Department of Health & Human Services, Children's Bureau, Child Welfare Information Gateway, 2011). הנתונים הזמינים הטובים ביותר מעריכים שרבע עד שליש מהצעירים יוצאי מסגרות השמה, משתלבים בלימודים אקדמיים בארצות הברית, אולם בסך הכול, פחות מעשירית מהם משלימים תואר (Barth, 1990; Courtney, Dworsky, Lee, & Raap, 2010; Courtney et al., 2007; Emerson, 2006; McMillen & Tucker, 1999; Mech & Fung, 1999; Pecora et al. 2003; Reily, 2003; Wolanin, 2005). לשם השוואה, נתונים מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בארצות הברית מצביעים על כך ששיעורי הנוכחות במוסדות אקדמיים בקרב צעירים אחרים בני 16 עד 24 נעים מ-60% ל-70% (U.S. Census Bureau, 2012). במחקר ה-Northwest מצאו פקורה ועמיתיו כי שיעור הצעירים שהשיגו השכלה גבוהה היה נמוך פי שמונה משיעורם באוכלוסייה הכללית (Pecora et al., 2006).

מחקרים מראים כי גם בהשוואה לסטודנטים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך, שהם דור ראשון ללימודים אקדמיים במשפחתם, בוגרי השמה נמצאים בסיכון גבוה יותר לנשור מלימודים אקדמיים. דיי ושותפיה (Day, Dworsky, Fogarty, & Damashek, 2011) שהתבססו על נתונים אדמיניסטרטיביים של אוניברסיטת מישיגן סטייט על אודות סטודנטים שלמדו במוסד בפרק זמן כלשהו בשנים 2000-2009, השוו בין 444 סטודנטים יוצאי השמה לבין 378 צעירים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך, דור ראשון באוניברסיטה. ממצאיהם מלמדים ש-21% מיוצאי ההשמה נשרו מהלימודים בשנה הראשונה ו-34% לפני השלמת התואר לעומת 13% ו-18% בהתאמה, מקרב קבוצת ההשוואה. מחקר שעקב אחר השתלבותם של בוגרי השמה באוניברסיטה במהלך הסמסטר הראשון

ללימודים, שופך מעט אור על נתונים אלו ומראה כי בהשוואה לאוכלוסייה הכללית, בוגרי ההשמה השלימו פחות נקודות זכות, נשרו יותר מקורסים וקיבלו ציונים נמוכים יותר (Unrau, Font, & Rawls, 2012). כמו כן נמצא, כי מכלל הבוגרים שהצליחו להתקבל בהצלחה למוסדות אקדמיים, 35% נזקקו לעזרה של מטפל בריאות הנפש במהלך תקופת הלימודים (Merdinger et al., 2005). הנתונים מראים שגם לאחר ההשתלבות במוסדות להשכלה גבוהה, בוגרי השמות חוץ-ביתיות ממשיכים לחוות קשיים ניכרים ויש הערכות כי שיעור נמוך מאוד מהם בלבד, 1% עד 11%, מצליחים להשלים את הלימודים (Courtney et al., 2004; Emerson, 2006, Pecora et al., 2003; Reilly, 2003; Wolanin, 2005).

כאמור, הערכה של הישגי לימודים בהשכלה גבוהה מחייבת פרספקטיבת זמן רחבה, היות שלרבים מהסטודנטים, בלא קשר לרקע שממנו הם מגיעים, נדרש פרק זמן ארוך יותר להשלמת התואר מפרק הזמן המתוכנן של מוסדות הלימוד (שלוש שנים למרבית התארים בישראל; שנתיים או ארבע שנים, בהתאם לסוג התואר, בארצות הברית). לדוגמה המחקר בארצות הברית הראה שבקרב כל הסטודנטים שהשתלבו במוסד אקדמי ארבע שנותי, 57% בלבד השלימו את התואר שלהם בתוך שש שנים (National Center for Education Statistics, 2010). בקרב אלו שלמדו במוסד דו-שנתי, השיעורים נמוכים יותר, ו-37% בלבד השלימו את תכנית הלימודים בתוך ארבע שנים (Knapp, Kelly-Reid, & Ginder, 2010).

נתונים ממחקר ה-Midwest, שהוזכר קודם לכן, מרמזים כי לצעירים בוגרי ההשמה פרק זמן זה עשוי להיות ארוך יותר. כך בגיל 21, 1.9% מבוגרי המסגרות החוץ-ביתיות השלימו תואר כלשהו ו-27.9% מהם השלימו לפחות שנת לימודים אחת בלא תואר, בהשוואה ל-9.8% שהשלימו תואר ול-43% שהשלימו לפחות שנת לימודים אחת מקרב בני גילם באוכלוסייה הכללית (Courtney, Dworsky, Cusick, et al., 2007). כעבור ארבע עד חמש שנים, 6.9% מבוגרי המסגרות בני 25-26 היו בעלי תואר כלשהו ו-31.7% השלימו לפחות שנת לימודים אחת בלא תואר בהשוואה ל-33.3% בעלי תואר, ו-26% השלימו לפחות שנת לימודים אחת מקרב בני גילם באוכלוסייה הכללית. יש לציין, שהפערים בין שתי הקבוצות מתבטאים גם בנטייתם המובהקת של בוגרי המסגרות ללמוד לתואר דו-שנתי, מקצועי יותר באוריינטציה שלו, בהשוואה לחבריהם באוכלוסייה הכללית (Courtney et al., 2011). הידע על אודות השתלבותם של צעירים בעלי רקע של ההשמה חוץ-ביתית במוסדות

להשכלה גבוהה באירופה הוא מצומצם מאוד בהשוואה לזה שיש על ארצות הברית. עם זאת מן הנתונים, המתבססים בעיקר על נתונים אדמיניסטרטיביים במדינות השונות, מצטיירת תמונה דומה מבחינת נגישותם הנמוכה של בוגרי המסגרות להשכלה הגבוהה. בבריטניה, העלו הנתונים משנת 2012 ש-37% בלבד מבוגרי ההשמה שסיימו תיכון היו בעלי תעודה העומדת בתנאי הסף לקבלה לאוניברסיטה, לעומת 80% מבוגרי השנתון כולו (Department of Education, 2013). מעקב שנתי אחר ילדי השנתון הבוגרים ממסגרות השמה חוץ-ביתית, העלה כי בהגיעם לגיל 19 6% בלבד מהצעירים באנגליה ו-2% מהצעירים בסקוטלנד השתלבו במסגרת כלשהי של השכלה גבוהה לעומת שיעורים של 33% ו-42% באוכלוסייה הכללית בשתי המדינות (Stark, 2013). בהונגריה הנתונים דומים, עם 6% מקרב בוגרי ההשמה שהשתלבו בהשכלה גבוהה לעומת 21% מהצעירים באוכלוסייה הכללית (Racz & Korintus, 2012). בדנמרק, נכון לשנת 2006, 3.4% בלבד מבוגרי ההשמה עד גיל 22, השלימו קורס כלשהו בהשכלה גבוהה (Cameron & Jackson, 2012) ואילו בשוודיה שיעור זה עמד על 6% (Vinnerljung, Oman, et al., 2005). במחקר נוסף בשוודיה מצאו וינרליונג ושותפיו (Vinnerljung, Oman, et al., 2005; Gunnarson, 2005; Vinnerljung & Sallnäs, 2008), כי צעירים שלאמם הייתה השכלה בסיסית בלבד אך הם עצמם לא היו בטיפול הרווחה, היה סיכוי טוב פי שישה להמשיך ללימודים גבוהים, בהשוואה לצעירים שלאמם השכלה דומה ושקיבלו שירותים ממערכת הרווחה.

נראה אם כן, שבתחום המשך לימודים על-תיכוניים הממצאים בעולם אינם מעודדים. כפי שנראה בהמשך גם בישראל התמונה קשה.

5.2. תעסוקה, מצב כלכלי והישענות על שירותי הרווחה

דוח מחקר מקיף שערך מרכז המנהל לרווחת הילד בארצות הברית (Office of Children's Administration Research, 2004) בחן את מצבם של כ-520 מתבגרים באומנה, במגוון תחומי החיים, במעבר לחיים עצמאיים בין חצי שנה לשנה לאחר יציאתם מאומנה. בסקר נכללו שאלות בתחומי ההשכלה, הדיור, התעסוקה, התנהגויות הסיכון ובריאות הנפש. מהממצאים עלה שבעת איסוף הנתונים פחות מ-40% מהמתבגרים עבדו ואילו 45% מהם חיפשו עבודה. מאלו שעבדו - 47% הרוויחו פחות משכר מינימום. שליש מהם קיבלו עזרה ממשלתית כלשהי.

בארט' (Barth, 1990), אשר ראיין 55 צעירים בסן פרנסיסקו לפחות שנה לאחר

שסיימו את השהות שלהם באומנה, מצא שיותר ממחציתם דיווחו על בעיות כלכליות קשות (Barth, 1990). גם בשיעורי ההישענות על הקופה הציבורית, בשיעורי התעסוקה ובגובה השכר נמצאו הבדלים גדולים בין הקבוצה של היוצאים מטיפול לבין האוכלוסייה הכללית בגיל זה (Cook, 1994). במחקרה של פסטינגר נמצא כי כ-21% מהבוגרים שראיינה נשענו בבגרותם על סיוע ציבורי (Festinger, 1983). מחקרם של מרדינגר ועמיתותיה (Merdinger et al, 2005) בארצות הברית, שבדקו את מצבם של 210 בוגרי השמה שהצליחו להשתלב בהשכלה גבוהה, העלה כי יותר ממחצית מהצעירים העידו כי מצבם הכלכלי גרוע יותר משל אחרים בני גילם.

על קשיים בתעסוקה ובתחומים נוספים אפשר ללמוד גם ממחקרים נוספים (Courtney et al., 2005; Reilly, 2003) שדיווחו על רמת הכנסה נמוכה ושיעור אבטלה גבוה של בוגרי השמה בהשוואה לקבוצת בני גילם. ממצאים קשים במיוחד נמצאו באוסטרליה, שם דווח ש-50% עד 80% מבוגרי ההשמה היו מובטלים (Clair, 2006). מהמחקר של פקורה ועמיתיו (Pecora, 2009), שבחן שורה של תחומי חיים שונים, עלה כי בתחום הכלכלי המצב של בוגרי האומנה היה חלש במיוחד. שיעור התעסוקה היה נמוך במידה ניכרת בהשוואה לאוכלוסייה הכללית, כשליש היו מתחת לקו העוני (פי שלושה מהממוצע באוכלוסייה הכללית) ולשיעור דומה לא היה ביטוח בריאות (פי שניים מהשיעור באוכלוסייה הכללית).

קורטני ועמיתיו (Courtney, Dworsky, Ruth, 2006; Courtney & Dworsky, 2006; Havlicek & Bost, 2005; Courtney, Piliavin, Grogan-Kaylor, & Keller, Nesmith, 2001; Courtney, Terao & Bost, 2004; Kushel, Yen, Gee & Courtney, 2007) ערכו מחקר אורך במערב התיכון בארצות הברית (אילינוי, ויסקונסין ואיווה) ובו הם בחנו צעירים בעת ההשמה ולאחריה. בשלב הראשון הם ראינו 732 צעירים בני 17-18 בעת שהותם במשפחות אומנה. בשלב השני, לאחר כשנתיים הם ראינו את אותם צעירים שוב. כמחציתם עדיין היו באומנה (באילינוי יכולים צעירים להישאר באומנה עד גיל 21) והאחרים כבר יצאו לחיים עצמאיים. הממצאים הצביעו על כך שכבר בתקופה שמיד לאחר עזיבת מסגרות האומנה, לרבים מהצעירים היו קשיים רבים בתפקוד בתחומים של השכלה, דיור, תעסוקה, בריאות נפש, חיי משפחה, עבריינות וסמים. כמו גם, הייתה שכיחות גבוהה של כניסה להיריון בגיל צעיר ודרות רחוב. כך למשל, דיווחו הצעירים יוצאי האומנה על תעסוקה זמנית ולא יציבה ועל הכנסות נמוכות מאוד מעבודתם. שיעור המדווחים שהכנסתם לא הספיקה לתשלום שכר דירה או למשכנתא

נמצא כפול משיעור המדווחים במדגם ארצי מייצג של צעירים בגילם. במדגם שנערך על בוגרי השמה נמצא שכ-39% מהם היו מובטלים ול-19% מהם לא הייתה תעסוקה שנה עד שנה וחצי לפני עריכת המחקר.

סטיוארט ועמיתיו (Stewart, Kum, Barth, & Duncan, 2014) בחנו נתונים שעקבו אחר צעירים משלוש מדינות בארצות הברית לאורך זמן. הם בחנו את שיעורי התעסוקה, ההכנסה והיציבות התעסוקתית והשוו בין שלוש קבוצות: צעירים בוגרי השמה, צעירים ממשפחות בעלות הכנסה נמוכה וצעירים באוכלוסייה הכללית. הממצאים לימדו על פגיעותם של בוגרי ההשמה בתחום התעסוקה לאורך זמן בכל המדדים שנבדקו. שיעורי התעסוקה של קבוצת הבוגרים בני 30 נמוכה ב-15% משיעורי התעסוקה של קבוצת הצעירים מרקע של משפחות בעלות הכנסה נמוכה. ההכנסה גדלה לאורך השנים, אך במקביל צמחו גם הפערים וקבוצת הבוגרים הרוויחה פחות מחצי ממה שהרוויחו באוכלוסייה הכללית, ופחות גם ממה שהשתכרו צעירים שהגיעו ממשפחות בעלות הכנסה נמוכה בלא רקע של השמה. גם בהיבט של יציבות בעבודה, מצבם של הבוגרים היה הקשה ביותר - נמצאו פערים נמוכים יותר בינם לבין בעלי הכנסה נמוכה, ופערים ניכרים בינם לבין צעירים באוכלוסייה הכללית.

באנגליה, בחנו צ'ונג ואנתוני (Cheung & Anthony, 1994) מאגר מידע שעקב אחר מצבו של שנתון שלם. הממצאים הצביעו על כך שההישגים בתחום ההשכלה של מי שחוו השמה חוץ-ביתית היו טובים פחות משל עמיתיהם. הפערים בתחום התעסוקה היו אמנם בולטים פחות, אך בהחלט היו. למשל נמצא כי לעומת 36% מבוגרי ההשמה שהיו בעלי תפקידים טובים יותר מבחינת הסטטוס המקצועי, היו 57% מעמיתיהם בכלל האוכלוסייה בתפקידים כאלה. גם לאחר שהחוקרים השתמשו באמצעים סטטיסטיים כדי לנטרל את השפעת הרקע ההורי השונה של מי שהיו בהשמה חוץ-ביתית לעומת אחרים, נמצאו הבדלים מובהקים וניכרים בין אלו שהיו בהשמה לאחרים.

במחקר אורך אחר שהתבצע באוסטרליה שנים אחדות לאחר עזיבת ההשמה, נמצא כי אמנם מצבם הכלכלי של הבוגרים השתפר מעט במשך השנים, אך באופן כללי הם הרוויחו פחות בהשוואה לבני גילם שלא שהו במסגרת חוץ-ביתית (Cashmore & Paxman, 2006b).

5.3. דיור

לקשיים בתחום הדיור יש כמה היבטים. בחלק מהמקרים מדובר בחוסר יציבות

בדיור (הנובע בין השאר מחוסר יכולת לעמוד בתשלומי שכר הדירה), דיור בתנאים לא ראויים, ואף מצבים שבהם אין כלל מקום מגורים מסודר, ובוגר ההשמה הוא דר רחוב (homelessness). קוק (Cook, 1994) מצא בעיות דיור קשות בקרב בוגרי ההשמה בארצות הברית, לפחות עד ארבע שנים לאחר עזיבת המסגרת. קרוב לשליש מהנערים חיו בחמישה מקומות או יותר במקביל, וכרבע מהם חוו לפחות לילה אחד, בשנה האחרונה, בלא מקום ללון בו. על חוסר יציבות במקום המגורים לאחר עזיבת מסגרת ההשמה דיווחו גם באנגליה (Stein, Pinkerton & Kelleher, 2000), וממצאים דומים התקבלו גם באירלנד הצפונית (Pinkerton & McCrea, 1999; Stein, Pinkerton, & Kelleher, 2000).

במחקרו של בארט, 31% מבוגרי ההשמה דיווחו על כך שהיו להם לעתים בעיות דיור (Barth, 1990). פקורה ועמיתיו (Pecora et al., 2005) מצאו כי לרבע כמעט מבוגרי האומנה שהשתתפו במחקר הייתה תקופה שבה היו חסרי דיור. במחקר של קורטני ועמיתיו (the Midwest study) נמצא ש-36% מבוגרי אומנה בני 26 חוו לפחות פעם אחת אפיזודה של חוסר מקום ללון בו (Dworsky, Napolitano & Courtney, 2013). מהכיוון האחר, מחקר שבחן מידע על כ-11,000 חסרי בית בניו-יורק בדק אם יש להם רקע של השמות במסגרות חוץ-ביתיות (Park, Metraux, & Culhane, 2005). המחקר הראה כי יש קשר בין רקע של מעורבות בשירותים לרווחת הילד ובין הגעה למקלטים למבוגרים מחוסרי בית. ככלל, ל-29% מהמשתתפים במדגם הייתה מעורבות בעבר עם שירותי רווחה לילד ולכ-21% מהם היה עבר של השמה חוץ-ביתית; שיעור גבוה בהרבה משיעורם של בוגרי ההשמה באוכלוסייה הכללית. השמה חוץ-ביתית בילדות נמצאה קשורה למספר גבוה יותר של ימי שהייה במקלטים משפחתיים למחוסרי בית ועם סבירות גבוהה יותר של שהות חוזרת ונשנית במקלטים. מקרב אלו אשר הגיעו למקלטים בעלי עבר של השמות חוץ-ביתיות בילדות, אלו אשר יצאו מההשמות ישירות לבגרות נשארו יותר במקלטים מאלו שיצאו מההשמות מסיבות אחרות בכלל זה אימוץ, חזרה למשפחתם הביולוגית ובריחה מהמסגרת. במחקר דומה נמצא, שבמדגם של 255 מחוסרי בית אשר הגיעו לשירותי מחוסרי הבית בסן פרנסיסקו, כ-43% דיווחו על עבר של השמה חוץ-ביתית (Wilderson, 2003).

פארק ועמיתיו (Park, Metraux, Brodbar & Culhane, 2004) ערכו אף מחקר ממוקד יותר אשר בחן את שכיחות שימושם של בוגרי השמות חוץ-ביתיות במקלטי מחסה ציבוריים. ממצאי מחקרם העלו כי כ-19% מהצעירים נכנסו למקלטים ציבוריים

בתוך עשר שנים מיציאתם מהשמה. מסקנתם הייתה כי לצעירים בעלי היסטוריה של השמה, ישנו סיכוי כפול להגיע למקלטי מחסה ציבוריים.

גם מחקרם של ביהאל ועמיתיה (Biehal et al., 1999) הצביע על בעיות של דיור בקרב צעירים שיצאו מהטיפול החוץ-ביתי באנגליה. כך למשל 15% מהם דיווחו על בעיות חמורות של דיור ועל כך שהיו דרי רחוב בתוך תקופה של חודש עד שלושה חודשים מעזיבת המסגרת. במחקר אחר, שנערך בארצות הברית, נמצא כי התקופה המועדת ביותר לדרות רחוב היא התקופה הראשונית שלאחר עזיבת ההשמה (Pecora et al., 2003).

5.4. תפקוד, הסתגלות, בריאות פיזית ונפשית

מקדונלד ועמיתיו בארצות הברית (McDonald, Allen, Westerfelt, & Piliavin, 1996) סיכמו מחקרים בתחום ודיווחו, כי 15%-30% מבוגרי השמות חוץ-ביתיות דיווחו שמצב בריאותם 'סביר' או 'גרוע' בהשוואה ל-12% מקבוצת ההשוואה. נתונים דומים באשר לבוגרים בהשוואה לקבוצת בני גילם הארצית, אפשר למצוא גם במחקרים המקיפים שנערכו בארצות הברית כעשור לאחר מכן, ולפיהם דיווחו הבוגרים על בריאות כללית דלה יותר (Courtney et al., 2005). גם במחקרם של פקורה ועמיתיו (Pecora et al., 2005), שהשוו בין צעירים בוגרי אומנה למדגם באוכלוסייה הכללית, הדיווחים של הבוגרים על מצב בריאות לא תקין ועל ביקורים תכופים בחדרי מיון (בעיקר עקב בעיות סמים וקשיים נפשיים) היו רבים מאלו של המדגם הארצי, וכן שיעור הבעיות הנפשיות כגון דיכאון ופוסט-טראומה היה גבוה יותר.

ביולר ועמיתיה (Buhler, Orme, Post, & Patterson, 2000) השוו בין שלוש קבוצות: נערים שיצאו מאומנה, נערים שנבחרו רנדומלית, ונערים שהותאמו לאלו שחוו טיפול אומנה מבחינת גזע, גיל, מגדר, רמת השכלת ההורים והנוכחות של הורה חורג בקבוצת ההשוואה. במחקר זה נבחנו תחומי חיים מגוונים של הצעירים, כגון אי-תלות, הסתגלות התנהגותית, תמיכה חברתית ורווחה אישית. בחינה זו נעשתה בעזרתם של 36 אינדיקטורים של הסתגלות בוגרת. המחקר העלה כי הצעירים שיצאו מאומנה היו מסתגלים פחות (ב-20 מבין 36 האינדיקטורים) בייחוד בשטח של חינוך, רווחה כלכלית, קשרי נישואין ומעורבות קהילתית. כמעט בכל האינדיקטורים הם היו דומים יותר לקבוצת ההשוואה שהותאמה להם, ושונים במידה רבה מהצעירים שנבחרו רנדומלית מהאוכלוסייה הכללית.

מחקר השוואתי פרוספקטיבי (Lawrence, Carlson & Egeland, 2006) השווה אף הוא בין נערים בוגרי אומנה, לנערים שחוו הזנחה והתעללות אך נשארו בבית ולנערים שלא שהו באומנה או שחוו הזנחה והתעללות. על אף מאפייני הרקע הסוציו-אקונומי הזהה נמצא, כי ל-189 הצעירים ששהו באומנה היו בעיות התנהגות וקשיים רגשיים, לאחר עזיבתם את מסגרת האומנה, בשכיחות גבוהה יותר במובהק, משתי קבוצות הצעירים האחרות.

מחקר נוסף שנערך בארצות הברית השווה בין ארבע קבוצות צעירים: 1. צעירים שחוו הזנחה או התעללות, בוגרי השמה חוץ-ביתית; 2. צעירים שחוו הזנחה או התעללות ולא הוצאו למסגרת חוץ-ביתית; 3. צעירים שלא חוו הזנחה או התעללות ולא הוצאו למסגרת חוץ-ביתית אך הייתה מעורבות של שירותי רווחה בחייהם; 4. צעירים בלא עבר של הזנחה או התעללות או מעורבות של שירותי רווחה. בניגוד למחקרים קודמים, במחקר זה לא נמצאו הבדלים ניכרים בין הצעירים שחוו הזנחה או התעללות ושהוצאו למסגרת חוץ-ביתית ובין צעירים מרקע דומה שלא הוצאו מביתם (Mersky & Janczewski, 2013).

באשר לאיכות חייהם של הצעירים, רווחתם הרגשית ובריאותם, במחקר שנערך באנגליה בקרב כ-110 בוגרים כשנה עד שנה וחצי מעזיבת ההשמה נמצא כי אחד מכל עשרה נערים התמודד עם קשיים נפשיים, כגון דיכאון, חרדה, הפרעות אכילה ופגיעה עצמית (Dixon, 2008). כמו כן, נמצא שיעור גבוה של צעירים (42%) עם קשיים רגשיים והתנהגותיים שבהם אגרסיביות מילולית ופיזית, נטייה לאלכוהוליזם ושינויים קיצוניים במצב הרוח. בממצאים נוספים נכללו התנהגויות מסכנות כדוגמת שימוש בממכרים (32%). ממסקנות המחקר עלה כי אותם צעירים בהשמה אשר מצבם היה גרוע יותר מבחינה בריאותית ומנטלית, היו בסיכון רב יותר לתוצאות שליליות בבגרותם והיו הפגיעים ביותר (ראו ממצאים באותו הנושא ב-McCann, James, Wilson & Dunn, 1996).

עם התגברות העיסוק במצבם של בוגרי השמה, נערכו בארצות הברית שני מחקרים רחבי היקף שבחנו את מצבם של בוגרי אומנה רבים בנקודות זמן שונות לאחר עזיבתם. פקורה ועמיתיו (Pecora et al., 2005) ערכו מחקר רב היקף על מצבם של בוגרי מסגרות אומנה מצפון-מערב ארצות הברית. במחקר זה הם ראינו 479 משתתפים (שיעור תגובה של 75.7%) בני 20-33 שהיו בילדותם במסגרות אומנה. באופן כללי הצביעו הממצאים על כך שכחמישית מבוגרי האומנה דיווחו על חיים נורמטיביים וחיוניים מבחינת השכלה,

הכנסה אישית ותחומי חיים אחרים. אולם לרבים מהבוגרים האחרים היו קשיים לא מועטים בשורה של תחומי תפקוד חשובים. בין השאר מצאו החוקרים שיותר ממחצית מהמרוויינים דיווחו שבמהלך השנה האחרונה הם סבלו מבעיה נפשית אחת לפחות (כגון: דיכאון, פוביה, פוסט טראומה) ולכחמישית מהם היו שלוש בעיות נפשיות או יותר. החוקרים דיווחו על כך ששיעורי הפוסט-טראומה שדיווחו עליהם בוגרי האומנה (25.2%) היו כפולים מאלו שבקרב ותיקי מלחמה בארצות הברית. נתונים דומים נמצאו גם במחקר המקיף הנוסף שנערך בארצות הברית על אוכלוסייה זו (Courtney et al., 2005; Courtney & Dworsky, 2006; Courtney & Heuring, 2001) ולפיהם, צעירים אלו סבלו מקשיים נפשיים, מדיכאון ומבעיות פסיכולוגיות נוספות יותר מבני גילם.

מחקר אחר, שנערך בארצות הברית, שהשווה בין אלפי בוגרי השמה ב-23 קהילות שונות, לצעירים באוכלוסייה הכללית אשר הותאמו מבחינת גילם, מגדרם ומוצאם, העלה כי בוגרי ההשמה הפגינו פי חמישה תסמיני פוסט טראומה, פי שלושה תסמיני פניקה ופי שבעה תלות בממכרים מן הצעירים באוכלוסייה הכללית (Pecora, White, Jackson, & Wiggins, 2009). ממחקר שנערך באוסטרליה עלו ממצאים קשים אף יותר - לכ-67% מבוגרי ההשמה עלולות להיות בעיות פסיכיאטריות בהשוואה ל-15% באוכלוסייה הכללית (Clair, 2006). מדיווחים נוספים באוסטרליה (Australian Bureau of Statistics, 2008; CLAN, 2008) נמצא שבקרב בוגרי ההשמה סבלו 65% מדיכאון, 59% מהפרעות שינה, 43% מהתקפי חרדה - 34% מחרדה ו-32% מפוסט טראומה. הדיווח על בעיות נפשיות כלליות לאורך החיים היה 45%.

מסקירה שיטתית מעודכנת של מחקרים בתחום עלה כי צעירים על סף היציאה מהמסגרת החוץ-ביתית סבלו פי שניים עד פי ארבעה יותר מבעיות נפשיות מבני גילם באוכלוסייה. נפוצים במיוחד דיכאון, PTSD, ושימוש לרעה בסמים ובאלכוהול (Havlicek, Garcia, & Smith, 2013).

5.5. מעורבות בהתנהגויות לא נורמטיביות

מחקר רחב היקף שנערך בשוודיה בדק דפוסי שימוש בחומרים ממכרים בקרב צעירים בוגרי אומנה, (von Borczyskowski, Vinnerljung, & Hjern, 2013). ממצאי המחקר מלמדים כי הסיכון לשימוש לרעה בחומרים ממכרים בקרב צעירים בוגרי משפחות אומנה גבוה פי ארבעה עד פי שבעה מהסיכון באוכלוסייה הכללית. שימוש בחומרים ממכרים ובעיות נפש במשפחה הביולוגית נמצאו מגבירים את הסיכון בקרב הצעירים,

לעומת זאת לדפוסי שימוש בחומרים בקרב משפחת האומנה (הורים ואחאים) נמצאה השפעה שולית בלבד. במחקר שנערך על 15,000 צעירים בוגרי השמה ברוסיה נמצא ששליש מהם ביצעו פשע (Stepanova & Hackett, 2014).

מהממצאים שעלו בארצות הברית נמצא ששיעור המעורבות של בוגרי השמה בהתנהגות לא נורמטיבית גבוה (Jonson-Reid & Barth, 2000). למשל בארט מצא שקרוב לשליש היו מעורבים בפעילות עבריינית (Barth, 1990). כמו כן, 22%-33% מהבוגרים הגברים הורשעו בפשעים ו-14%-22% אף היו בכלא, שיעור גבוה בהרבה מהמקביל באוכלוסייה, כך גם בכל הנוגע לשהות במעצר (Courtney et al., 2005; Courtney et al., 2007). כמו כן, נמצא שכשליש מהצעירים נעצרו במהלך השנתיים שקדמו למחקר וכרבע בילו לפחות לילה אחד במתקן כליאה (Courtney & Dworsky, 2006).

במחקרם של מקמילן וטאקר (McMillen & Tucker, 1999) נעשה שימוש במאגר נתונים אדמיניסטרטיבי ובניתוח של תיקים לשם הערכת מצבם של מדגם מתבגרים מהשמה חוץ-ביתית במדינה במערב התיכון בארצות הברית. אצל 13% מהנערים נמצאה, על פי התיקים, עדות לשימוש בסמים, ומעורבות עבריינית צוינה ב-8% מהתיקים. מדוח מסכם בארצות הברית עלה שיותר משליש מבוגרי ההשמה היו עצורים חצי שנה לאחר היציאה, נתון גבוה פי חמישה מהשיעור באוכלוסייה הכללית. כמו כן, במחקרים נוספים עלה שרבע מבוגרי ההשמה דיווחו גם על שימוש בסמים.

כמו כן, מצאו חוקרים נוספים (קורטני, טראו ובוסט, Johnson-Reid & Barth, 2000; 2008) שלצעירים בוגרי השמה הייתה מעורבות רבה יותר עם רשויות החוק, שהתבטאה ברישומים פליליים, במעצרים ובשהייה בכלא, ביחס לצעירים בני גילם באוכלוסייה הכללית; מעורבות זו עלולה להרחיק אותם מהחברה הנורמטיבית ולמנוע מהם השתלבות תקינה. במחקר עדכני נמצא כי 46% מהבוגרים היו מעורבים בפלילים בשנה הראשונה שלאחר היציאה מהמסגרת (Lee, Courtney, & Tajima, 2014). ממחקרה של מרדינגר ועמיתותיה שנערך בארצות הברית (Merdinger et al., 2005) עלה גם כי 27% מבוגרי השמה אשר השתלבו בלימודים במוסדות להשכלה גבוהה, דיווחו כי לפחות פעם אחת ביצעו מעשה לא חוקי על מנת להשיג כסף מאז יציאתם ממסגרת ההשמה ו-15% מהם דיווחו כי נעצרו. במחקרן נמצא כי למעלה מעשירית קיבלו טיפול סביב שימוש יתר באלכוהול מאז היציאה מההשמה.

במחקר נוסף שנערך בארצות הברית נבדקו דפוסי העבריינות של צעירים בוגרי

השמה. במסגרת המחקר נעשה ניסיון למצוא משתנים מבחינים בין ארבע רמות עבריינות - בכלל לא, מעט, פעילות עבריינית נרחבת וחברות בכנופיה עבריינית. המשתנה המבחין החזק והעקבי ביותר היה שימוש לרעה בסמים ובאלכוהול. משתנים מבחינים נוספים היו מגדר (גברים נוטים יותר לעבריינות), קרבה מוגבלת למבוגר מטפל (care giver), וניתוק מהשכלה או מתעסוקה. משתנים כלליים יותר היו היסטוריה של התעללות מינית, סוג מסגרת ההשמה, חוסר בדמות אם, מעברים רבים בין מסגרות השמה והורות בגיל העשרה (McMahon & Fields, 2015).

בהקשר הזה, מסקירת הספרות של הוולצ'ק ועמיתיו (Havlecek et al., 2013) עלה ממצא מפתיע; בהשוואה בין שימוש בסמים לאורך החיים (life long) של בוגרי השמה לזו שנמצאה במחקר באוכלוסייה הכללית, נמצא ש-7% מבוגרי השמה דיווחו על שימוש בסמים במהלך חייהם ולעומתם היה השיעור באוכלוסייה הכללית יותר מכפול - 16.3%. כמו כן, שיעור השימוש באלכוהול היה נמוך יותר (14.1% לעומת 14.4% באוכלוסייה הכללית) וכן, שיעור המאובחנים שיש להם בעיה של התמכרות (19.7% לעומת 22.3% באוכלוסייה הכללית). עם זאת, במחקר שנערך בארצות הברית, שהשווה בין צעירים שקיבלו שירותי רווחת הילד בקהילה לבין צעירים ששהו בטיפול חוץ-ביתי, לא נמצא הבדל באשר למעורבות בעבריינות, ובשתי הקבוצות היה שיעור העבריינות גבוה משל צעירים שלא היו מטופלים במסגרת רווחת הילד (Mersky & Janczewski, 2013). לעומת זאת, במחקר נוסף שהשווה בין בוגרי השמה לבין צעירים שקיבלו טיפול משירותי רווחת הילד בקהילה נמצא כי בוגרי השמה צרכו יותר שירותים המטפלים בשימוש באלכוהול ובסמים, מה שמהווה אינדיקציה לחומרת התופעה באוכלוסייה זו (Shook et al., 2013).

במחקר שנערך באוסטרליה, על אודות משפטים פליליים לצעירים עד גיל 21, נמצא ייצוג יתר לצעירים בוגרי השמה. נמצא כי השילוב בין עבר של הזנחה והתעללות ובין השמה חוץ-ביתית מכפיל את הסיכויים למעורבות בפלילים ביחס לצעירים בעלי עבר דומה שלא חוו השמה חוץ-ביתית (Mendes, Baidawi, & Snow, 2014).

5.6. הורות מוקדמת

הורות היא משימת חיים נוספת במעבר לעצמאות. במאמרם על אודות שינויים במבנה המשפחתי בהקשר של תקופת המעבר לעצמאות, זיהו פרנק ופרסטנברג (Frank & Furstenberg, 2010) שהורות מוקדמת, המתרחשת טרם רכישת השכלה, ניסיון

תעסוקתי, ביסוס חיים עצמאיים יציבים וזוגיות, היא חסם רב עצמה להתקדמות בחיים. שני מחקרים רחבי היקף הצביעו על כך ששיעור ההורות הצעירה בקרב בוגרי מסגרות אומנה, היה גבוה יותר מהממוצע הארצי (Courtney et al., 2004; Pecora et al., 2003). במחקר נוסף נמצא שלבוגרי השמה בשנות העשרים לחייהם נולדו יותר ילדים מלצעירים שגדלו במשפחותיהם הביולוגיות (Schimtz, 2005). כשליש מהבנות שראיין פסטינגר כארבע-חמש שנים לאחר עזיבתן את האומנה היו כבר אימהות צעירות וכ-20% מהן היו כבר שלוש פעמים בהיריון (Festinger, 1983). מעניין ש-81% מהנערות שהרו (ושיצגו כאמור שליש מהמדגם) חשו כי הן אימהות 'מצוינות' או 'טובות', השאר העריכו עצמן 'סבירות' או 'גרועות'. במחקר של דוורסקי וקורטני (Dworsky & Courtney, 2010), נמצא במדגם של בוגרי מסגרות אומנה שמחצית מהנשים בנות 19 דיווחו שהיו בהיריון במהלך חייהן, לעומת 20% מהנשים בנות אותו גיל במדגם באוכלוסייה הכללית. בהשוואה אחרת נמצא, ש-60% מהנשים הצעירות שיצאו מטיפול חוץ-ביתי ו-60% מהנשים הצעירות שהיו מתחת לקו העוני הביאו לפחות ילד אחד לעולם בגיל זה, לעומת 24% מהנשים בגיל זה באוכלוסייה הכללית (Cook, 1994). במחקר אורך מארצות הברית על הסיכוי להורות מוקדמת (בגילים 17-19) של בוגרי פנימייה נמצא כי במהלך השנתיים האלה 55% מהבנות היו בהיריון ו-23% מהבנים נהפכו לאבות. גם במחקר של מקמילן וטאקר (McMillen & Tucker, 1999) נמצא כי אחת מכל חמש נערות בוגרות המסגרת יצאו מהמסגרת כשהן בהיריון או אימהות. גורמי הסיכון של הורות מוקדמת שזוהו היו היריון כבר לפני גיל 17, בעיית התמכרות, מעצר ועזיבה מוקדמת של מסגרת ההשמה (Oshima, Narendorf, & McMillen, 2013).

6. שונות במצבם של בוגרי ההשמה בעולם והגורמים המסבירים אותה

ממבט על המחקרים שעסקו במצבם של בוגרי ההשמה בעולם אפשר לראות שרבים מהבוגרים חוו קשיים ובעיות רציניות, ושיעורם גדול יותר מזה שבקרב האוכלוסייה של צעירים שלא היו במסגרות ההשמה חוץ-ביתיות. עם זאת, אין ספק שיש שונות רבה בקרב הצעירים בוגרי ההשמה וחלקם מצליחים יותר מאחרים. המחקר בתחום זה ניסה לתאר את הקבוצות השונות בקרב בוגרי ההשמה ולזהות משתנים המסבירים את השונות הרבה במצבם של בוגרי ההשמה. בחלקים שלהלן נסקור סוגיה זו.

6.1. קבוצות שונות בקרב בוגרי ההשמה

במסגרת בחינת השונות בנתיבי מעברם לבגרות של בוגרי ההשמה במהלך השנים, ניסו חוקרים אחדים לאפיין קבוצות שונות של בוגרי השמה, על פי אופן הצלחתם במעבר לחיי בגרות. סטיין (Stein, 2005) הבחין בשלוש קבוצות בקרב בוגרי ההשמה: ה'ממשיכים ומתקדמים', ה'שורדים' ו'הקרבנות'. קבוצת הצעירים שהמשיכה והתקדמה, התבססה על רקע אישי ומשפחתי וחוויות השמה חיוביות. קבוצה זו היא בעלת חוסן גבוה והיא מצליחה לעמוד במשימות ההתפתחותיות, בדומה לצעירים ששהו בבית הוריהם - לרכוש השכלה, להתמיד במקום עבודה ולהקים משפחה. מדובר בצעירים שמצליחים להיעזר בסביבתם ובאנשים שליוו אותם בתקופת שהותם במסגרת ההשמה. קבוצת הצעירים ה'שורדים' נאלצו להתמודד עם חוויות השמה קשות יותר וחשו שההתמודדות גרמה להם להיות קשוחים יותר ובעלי יכולות הישרדות טובות יותר. הם דיווחו כי לשירותים החברתיים הייתה תרומה חיובית בעבורם והם אפשרו להם להתמודד ולשרוד. קבוצת ה'קרבנות' התקשתה מאוד להתמודד עם המעבר וחווה תקופות קשות של מחסור בדיור ובעבודה קבועה. מדובר בצעירים שלא הצליחו להתחזק לאחר השהות במסגרת ההשמה והם יצאו לחיים העצמאיים עם קשיים רבים ובלא גורמי תמיכה.

חלוקה דומה נעשתה גם במחקר איכותני שנערך בפינלנד, שבחן 52 סיפורי חיים של בוגרים באמצעות ראיונות ביוגרפיים שבכללם התייחסות לרקע שממנו הגיעו הצעירים ולחוויותיהם לאחר היציאה לחיים עצמאיים (Jahnukainen, 2007). החוקרים חילקו את הבוגרים על פי נתיבי מהלך חייהם לשלוש קבוצות עיקריות: קבוצה של צעירים ש'עשו זאת' (make-it), חלקם יציבים וחלקם מתמודדים בהצלחה עם החיים העצמאיים, קבוצה של צעירים ש'חיים על הקצה' (living on the edge), שמתחלקים למהלך חיים של עבריינות או של שימוש בממכרים וקבוצה 'מעורבת' (mixed-pathway). קבוצת הצעירים ש'עשו זאת' (26) מאופיינת בשיעור נמוך של התנהגויות סיכון ונתוני רקע חיוביים יותר, כגון חוסר היסטוריה של בעיות רגשיות והתנהגויות וחויית השמה חיובית. קבוצת הצעירים ש'חיים על הקצה' מאופיינת בהעדר השכלה ויציבות תעסוקתית ובנטייה לשימוש בסמים או לפיתוח 'קריירה' עבריינית' והקבוצה 'המעורבת' (11) מאופיינת באינטגרטיביות בהיבטים מסוימים של החיים בצד התנהגויות סיכון. מחקר עדכני יותר שנערך בצרפת העלה כי מבין 123 בוגרי ההשמה, שני שלישים עשו את המעבר לחיים עצמאיים בלא בעיות מיוחדות עד גיל 24-25 (Dumaret, Donati, & Crost, 2009). החוקרים הסיקו כי העדרן של

בעיות רגשיות או התנהגותיות לפני המעבר ורכישת השכלה שיפרו את סיכוייהם להיות עצמאיים.

במחקרן של אברהם ועמיתותיה (אברהם, דיניסמן וזעירא, 2012) רואיינו 35 צעירים ארבע עד שש שנים לאחר השהות בפנימייה. החוקרות זיהו שתי קבוצות של בוגרי השמה 'מתקשים' ו'מצליחים'. חמישה מוקדים זוהו מבדילים בין הקבוצות בהם: חוויית השהות בפנימייה, ההתמודדות עם קשיים בלימודים, תפיסת היציאה מהפנימייה, חוויית השירות הצבאי והיכולת לקבל עזרה. כך לדוגמה קבוצת ה'מצליחים' הראתה יכולת לפנות לעזרה של מגוון רחב של גורמים במצבי קושי. בקרב ה'מתקשים' חלק מהצעירים נמנעו מלפנות לעזרה וכאשר הם פנו לעזרה, הפנייה הייתה למעגל הקרוב של משפחה וחברים בלבד.

במחקרה של רפאלי (2015), שבו ערכה 16 ראיונות נרטיביים עם בוגרי פנימיות ארבע שנים לאחר היציאה, זוהו שתי קבוצות של צעירים בהתאם למצבם כיום: קבוצת 'הנאבקים לשרוד' וקבוצת 'השורדים תוך כדי מאבק'. קבוצת 'הנאבקים לשרוד' חווים כיום קשיים רבים בחייהם במגוון תחומים. אצל רבים מהם התעוררו הקשיים בתקופת המעבר מהצבא לשירות האזרחי וניכר כי דובר במשבר הקשור למעבר. קבוצה זו חוותה קושי בהסתגלות של ניהול חיים עצמאיים בעקבות היציאה מהפנימייה וגם מהשירות הצבאי. אין המדובר בצעירים שהרימו ידיים, אלא בצעירים שמתאמצים מאוד לסייע לעצמם לצאת מהמצוקה שבה הם נמצאים. הקבוצה השנייה, קבוצת 'השורדים תוך כדי מאבק', היא קבוצת צעירים שכאשר בוחנים את אופן הסתגלותם למשימות השונות העומדות בפניהם רואים תמונה הדומה לזו של צעירים שגדלו בבית הוריהם בתחומי התעסוקה, התכניות לרכישת השכלה ועוד. בעבור הצעירים בקבוצה זו לא הגיעו ההישגים הללו בקלות אלא הם פרי מאמץ מתמשך ומתמיד להתמודד עם המכשולים הרבים העומדים בפניהם. מבין המאפיינים הבולטים, המבדילים בין שתי הקבוצות, אפשר לזהות את רשת התמיכה הזמינה לצעירים ואת משאביהם האישיים.

נראה אם כן, כי אפשר למצוא בספרות גם ממצאים המעידים על תפקוד והסתגלות טובים במגוון תחומי החיים בקרב חלק מהבוגרים, וכי בחלק מהמדגמים אפשר לאתר בוגרים שמצליחים יותר במעבר לחיים עצמאיים.

6.2 גורמים המסבירים שונות במצבם של בוגרי השמה במקומות שונים בעולם

המחקרים של קורטני ועמיתיו מצביעים על כך, שהקבוצות בסיכון הגבוה יותר היו הבנים

שנכנסו לאומנה בגילי 12-14 ואלו שלהם היסטוריית השמה לא יציבה (ראו ממצאים דומים אצל Ryan & Testa, 2005). באוסטרליה, ביצעו קשמור ופקסמן (Cashmore & Paxman, 2006) מחקר אורך שעקב אחר 47 בוגרי השמות, והן דיווחו כי המנבאים של הצלחה יחסית בתפקוד לאחר עזיבת המסגרת קשורים למאפייני ההשמה ולתהליך המעבר לחיים עצמאיים לאחר העזיבה. אחד הממצאים העיקריים היה הקשר בין השמה שהייתה יציבה לבין הצלחה בתפקוד. המחברות מצאו שאלו שחשו ביטחון בהשמה (felt secure) הצליחו יותר. אלו שהיו צעירים בני פחות מ-18 בעת העזיבה ואלו שהיו להם פחות שנות השכלה בעת עזיבת המסגרת הצליחו פחות מאחרים. לעומת זאת, אלו שהמשיכו ונשארו באותה מסגרת השמה זמן מה לאחר שהגיעו לגיל 18 הצליחו יותר מאחרים. הצעירים, ששמרו על קביעות במקום המגורים מיד עם העזיבה וחשו שתומכים בהם, היו גם אלו שהצליחו יותר.

בדומה, חקרו דל וולה, בראבו, אלברז ופרנז (Del Valle, Bravo, Alvarez, & Fernanz, 2008) את ההשפעה ארוכת הטווח של השמה חוץ-ביתית בקרב 260 בוגרי השמה בספרד. לאחר ניתוח של משתנים שונים, כגון מאפייני משפחות המוצא, הסיבות להוצאת הילד להשמה, ומאפייני ההשמה עצמה, נמצא כי המשתנה שנמצא הקשור ביותר לרמת ההשתלבות של בוגרי ההשמה בחברה היה יציבות בהשמה. בוגרים שבמהלך ההשמה עברו מקום השמה פעם אחת או יותר היו בעלי סיכוי רב יותר לחיות בשולי החברה ולהיות נתמכי סעד. ממצאים אלו עולים בקנה אחד גם עם מחקריה האיכותניים של סקופילד (Schofield, 2002, 2005) שלפיהם לביטחון בהשמה מקום חשוב בתחושת ההצלחה וההסתגלות העתידית של צעירים בוגרי אומנה.

בסקירה מקיפה של הממצאים שהתקבלו בארצות הברית (Kerman, Wildfire, & Barth, 2002) נמצאו כמה גורמים מנבאים של תוצאות לאחר ההשמה ובהם: מאפייני המשפחה הביולוגית ויחסה לילד (כגון: שייכות אתנית, בעיות פסיכיאטריות ועבריינות של ההורים, התעללות ארוכת שנים בילד ועוד), מאפייני הילד (כגון: מגדר ונכויות שונות), מאפייני השהות במערכת ההשמה והשירותים שקיבל הצעיר ממערכת רווחת הילד. מהסקירה עלה, שחוסר יציבות בהשמה הוא מנבא רב עצמה של קשיים בהמשך החיים הבוגרים, לעומת מערכת יחסים משמעותית ותומכת עם משפחת האומנה, המנבאת הצלחה בהמשך (ראו גם: Downes, 1992; Del Valle et al., 2008). לפי סטיין (Stein, 2006a), ממצאים אלו מאוששים את הניבוי של תאוריית ההתקשרות, הטוענת שחוויות התקשרות לדמויות הוריות משפיעות על המודל הפנימי של ילדים ומסייעות

בעיצוב סגנון התקשרות אופייני במהלך החיים, שלו עלולות להיות השלכות קשות אם סגנון ההתקשרות הוא נמנע או אמביוולנטי. חשוב לזכור שבמקרים רבים סיבות אלו שזורות זו בזו, ולילדים מרקע קשה במיוחד, המגיעים להשמה, יש סגנון התקשרות בעייתי, הם אינם מוצאים את מקומם במשפחות אומנה, אינם יוצרים התקשרות יציבה ובטוחה ונאלצים להחליף כמה מקומות השמה. עם זאת, ישנן עדויות לכך, שליחס של משפחת האומנה אל הילד ואל המתבגר ולקשר שהיא יוצרת עמו עשויה להיות השפעה מיטיבה (Downes, 1992; Sinclair, Baker, Wilson, & Gibbs, 2005). לעומת זאת, במחקר שבדק עד כמה צעיר בהשמה מחשיב, מכבד ומעדיף את המשפחה שלו ורואה את עצמו חלק מקבוצת משפחות מסוימת - בדרך כלל אתנית, לא נמצא קשר למצבו לאחר ההשמה (Maliszewski & Brown, 2014).

7. מצבם של בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתיות בישראל

בחלקים הקודמים סקרנו בקצרה ממצאים ממחקרים שנערכו במגוון מקומות בעולם. בחלק שלהלן אנו מבקשים להתמקד בסקירה במה שידוע בישראל על מצבם של בוגרי הסידורים החוץ-ביתיים ובגורמים העשויים להסביר את השונות במצבם של הצעירים שיצאו ממסגרות ההשמה. ההפרדה בין מחקרים בעולם לבין מחקרים בישראל היא חשובה משום שלכל מדינה יש מאפיינים ייחודיים של מערכת רווחת הילד בכלל ומערכת הסידורים החוץ-ביתיים בפרט, והסדרים שונים לבוגרי המסגרות. המאפיין של מערכת רווחת הילד בישראל הוא השיעור הגבוה יותר של סידורים פנימייתיים ביחס לסידור באומנה, וכן קיומן של שתי מערכות פנימייתיות שונות: האחת בתור חלק ממסגרת ההשמה החוץ-ביתית של משרד הרווחה והאחרת בתור חלק ממערך פנימיות חינוכיות הנמצאת בפיקוח המנהל לחינוך התיישבותי במשרד החינוך. לכל אחת ממערכות אלו יש מאפיינים שונים זה מזה, שעליהם לא נעמוד כאן, אך המשותף להן היא העובדה שילדים רבים ששהו בהן מגיעים לבגרות ויוצאים לחיים עצמאיים בלא עורף משפחתי תומך. משום כך, יש מקום לבחון את מצבם של בוגרי הסידורים החוץ-ביתיים בישראל ולזהות את הדומה למה שנמצא במקומות אחרים בעולם ואת הייחודי לישראל.

ראשית, נציג בקצרה את המחקרים שנערכו בארץ. זאת, משום שיש לתת את הדעת על ההבדלים הניכרים בהיקף ובשיטות של המחקרים השונים, שלהם השפעה על מידת

החשיבות וההכללה שאפשר לייחס להם. בהמשך נפרט את מה שנלמד מהמחקרים השונים.

7.1. מחקרים בישראל על בוגרי השמה

נציג תחילה את כל המחקרים, שלמיטב ידיעתנו, בוצעו בישראל בתחום הבוגרים, לפי סדר כרונולוגי, ולאחר מכן נציג את ממצאי המחקרים לפי נושאים.

1. כץ (1988) בחנה את מצבם של 36 צעירים (כולם בנים) בני 21-28 אשר בילדותם שהו בפנימיית "בני ברית";
2. וינר ושותפים (וינר ווינר, 1990; Weiner & Kupermintz, 2001) ערכו מחקר אורך בן 22 שנה אשר עקב אחר 206 ילדים אשר הועברו בילדותם המוקדמת (עד גיל 6) ל"בית שבתאי לוי" בחיפה. המחקר עקב אחר הילדים עד גיל הבגרות, בהיותם בני 22-30;
3. בן שלמה (2000) בחן את התפקוד ההורי של בוגרים אשר בילדותם הוצאו לפנימיות ($n=108$) או למשפחות אומנה ($n=31$), או שהיו אמורים לצאת מביתם אך מסיבות שונות הושארו בו ($n=52$);
4. גולן, שרעבי, וונדר-שוורץ (2002) בחנו את מידת השתלבותם בחברה כיום של 36 בוגרי כפר הילדים "נרדים" וכן את הדרך שבה הם תופסים את החיים בכפר;
5. בנבנישתי ושיף (בנבנישתי ושיף, 2003; Schiff & Benbenishty, 2009; Schiff, 2006) העריכו את מצבם של 109 בוגרי פנימיות של עמותת "אור שלום";
6. שיף וקושר (2005) ערכו מחקר על 160 בוגרי פנימיית "בית אפל". המחקר בחן את מצבם הנוכחי בכל הקשור לרמת ההשכלה הפורמלית שלהם, שירות צבאי והסתגלות לצבא, מצב תעסוקתי והכנסה והקשר עם בן או בת הזוג;
7. גרשטמן-שלף ולזר (2006) בחנו את מידת הסתגלותם לחיים עצמאיים של 35 בוגרי פנימיות טיפוליות בשלושה תחומים: עבודה, צבא והסתבכות עם החוק;
8. זעירא ובנבנישתי (2008) ערכו מחקר על 500 בוגרי כפרי נוער (שלוש-ארבע שנים לאחר סיום הפנימייה) שבו העריכו את מצבם לאחר היציאה מהפנימייה כמו גם את תפיסת שהותם בפנימייה;
9. זעירא ובנבנישתי וקבוצת המחקר שבראשותם (דיניסמן, 2012; סולימני-אעידן, 2012; רפאלי, 2015; Dinisman, 2011; Dinisman & Zeira, 2011; Dinisman, Zeira, Sulimani-Aidan, & Benbenishty, 2013;

2014; Sulimani-Aidan & Benbenishty, 2011; Sulimani-Aidan, Benbenishty, Dinisman, & Zeira, 2014) ערכו מחקר אורך אשר עקב אחר בוגרי פנימיות חינוכיות וטיפוליות לאורך שלוש נקודות זמן - בשנתם האחרונה בפנימייה ($n=276$), שנה לאחר מכן, כאשר הרוב שירתו בצבא ($n=234$), וארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה ($n=220$). במחקר נכללו הרכיבים האלה:

א. סולימני-אעידן (2012) - במחקר זה נכללו שני הגלים הראשונים של מחקר האורך, ונבחן האופן שבו מוכנות הצעירים ליציאה מהפנימייה וציפיותיהם העתידיות על סף יציאתם מהפנימייה ניבאו את חוויית המעבר ואת מצבם לאחר היציאה מבחינת מצב כלכלי, התנהגויות סיכון ורווחה נפשית;

ב. דיניסמן (2012) - מחקר אשר גם הוא התבסס על שני הגלים הראשונים של מחקר האורך ובחן את האופן שבו מאפייני הצעירים, מאפייני רשת התמיכה שלהם, ומאפייני הפנימייה על סף היציאה מהפנימייה, ניבאו את תפקודם ורווחתם הנפשית של הצעירים שנה לאחר היציאה, וכיצד תפקידם של המוכנות ליציאה והציפיות מן העתיד בנוגע לצבא מתווכים קשר זה;

ג. רפאלי (2015) - מחקר זה התמקד בגל השלישי של מחקר האורך ובחן את מצבם של הבוגרים ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה מבחינת תפקוד ורווחה נפשית, שינויים במצב הבוגרים לאורך התקופה מאז היציאה מהפנימייה, ומשאבים אישיים וחברתיים התורמים למצב זה. נוסף לשאלונים שהועברו לצעירים, במחקר זה נכללו גם ראיונות נרטיביים שנערכו עם 16 מהבוגרים.

10. מורנו, צבע, פלדמן ושיף (2012) ערכו ניתוח משני של נתונים מהלמ"ס על שנתון של ילידי 1983 ששהו במסגרות של רשות חסות הנוער בשנים 1996-2001 והשוו אותם לקבוצת השוואה סטטיסטית הדומה לה בכמה מאפייני רקע. במחקר נבחנו ההבדלים בין הקבוצות וכן כיצד המאפיינים של הנערים בחסות הנוער מנבאים את הישגיהם בבגרות;

11. ארצב, זעירא ובנבנישתי ושותפים (ארצב, זעירא ובנבנישתי, 2014; Zeira, Arzev, Benbenishty, & Portnoy, 2013) באמצעות ניתוח משני של נתונים מהלמ"ס על אודות שנתון שלם, ערכו השוואה בין מצבם של בוגרי פנימיות

חינוכיות בני 27-28 למצבם של בני גילם באוכלוסייה הכללית בנוגע לתחומים כמו השכלה ומעורבות בפלילים;

12. מלקמן ובנבנישתי (2015) ערכו מחקר על 345 בוגרי מגוון מסגרות חוץ-ביתיות בני 18-25, אשר מחציתם השתתפו בעת המחקר באחת משתי תכניות הליווי לבוגרים הפועלות בישראל ("גשר" ו"למרחב"). המחקר העריך את מאפייני רשת התמיכה החברתית של הבוגרים, ואת תרומת רשת התמיכה לתפקודם ולרווחתם הנפשית של הצעירים לנוכח טראומות מוקדמות שעברו.

7.2. השכלה

מרבית המחקרים המוקדמים בתחום בחנו את מצב הלימודים של צעירים בוגרי פנימיות רווחה הדומים יותר במאפייניהם לצעירים בטיפול חוץ-ביתי במדינות העולם המערבי האחרות. מחקרים אלו חושפים תמונה קודרת באשר למצבם של הצעירים הללו בתחום ההשכלה (בן שלמה, 2000; שיף וקושר, 2005; Weiner & Kupermintz, 2001). למשל וינר וקופרמניץ (Weiner & Kupermintz, 2001) במחקר האורך שלהם, דיווחו על רמת השכלה נמוכה יותר בקרב הבוגרים לעומת קבוצת הביקורת. גם שיף וקושר (2005) ערכו מחקר בקרב 160 בוגרי פנימיית "בית אפל". מהמחקר עלה כי ל-10% בלבד מהבוגרים הייתה תעודת בגרות מלאה ול-5% בלבד הייתה השכלה אקדמית. מממצאיו של בן שלמה (2000) עלה כי ממוצע ההשכלה של כ-100 בוגרים ששהו בפנימיות בילדותם, היה כ-11 שנות לימוד. שיף ובנבנישתי ראינו בטלפון 109 בוגרי פנימיות של עמותת "אור שלום" ומצאו שקצת יותר ממחצית מהבוגרים רכשו השכלה של 12 שנות לימוד עם בגרות מלאה או חלקית ו-11.6% מהם רכשו השכלה גבוהה (Schiff, 2006; Schiff & Benbenishty, 2006). ואילו במחקר אחר שליש בלבד מהתלמידים נמצאו, מלכתחילה, במסלול לקבלת בגרות מלאה (אליאל ובנבנישתי, 2010).

תמונת המצב המתקבלת ממחקרים שנערכו בקרב צעירים המתחנכים בפנימיות חינוכיות וכאלו שבגרו מהן, היא חיובית יותר. כך למשל, מצאו זעירא ובנבנישתי (2008), במחקר שערכו על 500 בוגרי פנימיות חינוכיות וכפרי נוער (שלוש-חמש שנים אחרי סיום השהות בפנימייה), כי שיעור הבוגרים בעלי תעודת בגרות היה כ-55.5%, 14.8% מהם למדו לתואר ראשון, ל-9.1% מהם היה תואר ראשון ול-4.6% נוספים הייתה תעודה מקצועית, למשל של הנדסאי. בחלק אחר של אותו מחקר נערכו ראיונות עומק ל-34 מנהלים של פנימיות. המנהלים דיווחו כי הם צופים שמעט מהצעירים או אף לא

אחד מהם יצליחו להשתלב בהשכלה גבוהה. כמו כן, אלו שיצליחו זקוקים לתמיכה רבה לצורך עמידה בבחינה הפסיכומטרית ולתמיכה כלכלית כדי להתמיד בלימודים. שלושה מחקרים מקיפים שנערכו בשנים האחרונות בישראל מאפשרים ללמוד על הישגי הלימודים של הצעירים בכמה נקודות זמן במהלך השהות במסגרת ולאחריה ועל משמעות הישגים אלו מבחינת יכולת ההשתלבות שלהם בהשכלה גבוהה. במחקר הראשון, ערכו בנבנישתי ושמעוני (2012) ניתוח משני של נתונים מהלמ"ס על אודות שנתון ילדים שלם, במטרה לזהות היבטים שונים של השכלה ותפקוד במערכת החינוך של ילדים שהיו מוכרים למערכת הרווחה, מתוך דגש על ילדים בהשמה חוץ-ביתית. מן המחקר עלה שכבר בשלב בחינות המיצ"ב בכיתה ח', מצבם של הילדים, שבשלב מאוחר יותר של חייהם נכנסו לפנימיות של משרד הרווחה והחינוך או למשפחות אומנה, היה נמוך משמעותית ביחס לשאר ילדי השנתון. מדאיגים במיוחד היו הנתונים לגבי הישגיהם של הילדים בבחינות הבגרות. בקרב התלמידים בפנימיות החינוכיות, שמצבם היה הטוב ביותר, שיעור הניגשים לבגרות היה אכן גבוה מהשיעור באוכלוסייה (76.3% בהשוואה ל-70.6% באוכלוסייה הכללית), אולם שיעורי הזכאות היו נמוכים ביחס לאלה באוכלוסייה הכללית (38.0% בהשוואה ל-46.8%), ו-74.6% בלבד מהזכאים עמדו בדרישות הסף לאוניברסיטה (נמוך במידה ניכרת מהשיעור המקביל באוכלוסייה הכללית - 87.8%). מבין מסגרות הרווחה השונות, שיעור הניגשים לבגרות הגבוה ביותר היה של ילדים באומנה ועמד על 54.1%, אולם 22.5% בלבד אכן הצליחו במבחנים והיו זכאים לתעודת בגרות. שיעורים נמוכים אף יותר של זכאות היו בקרב ילדים בפנימיות הרווחה (11.9%) ובקרב הילדים שהיו בחסות הנוער (4.3%). בסך הכול, באוכלוסייה הכללית שיעור הזכאים לבגרות, העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטה, עמד על 42.9%, ואילו בקרב בוגרי המסגרות החוץ-ביתיות באשר הן, שיעור זה עמד על 22.2% בלבד.

במחקר אורך שנערך בישראל על אודות בוגרי פנימיות עקב צוות המחקר בראשותם של זעירא ובנבנישתי אחר 220 בוגרי 19 פנימיות טיפוליות ושבע פנימיות חינוכיות בשלוש נקודות זמן: בשנה האחרונה לשהותם בפנימייה, שנה לאחר מכן, עת רבים מהצעירים החלו את שירותם הצבאי, וארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה, עת הצעירים היו בני 22 (דיניסמן, 2012; סולימני-אעידן, 2012; רפאלי, 2015). מהממצאים עלה כי שנה לאחר היציאה מהפנימייה ל-43% הייתה תעודת בגרות מלאה (בהשוואה ל-46.8% באוכלוסייה הכללית; שנתון סטטיסטי לישראל, 2009) ול-40% מהם - בגרות

חלקית. לאחר שלוש שנים, בגיל 22, ל-55% מהצעירים הייתה תעודת בגרות מלאה, אולם קרוב למחצית (44%) מהם בלבד היו בעלי תעודה העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטה. כמו כן נמצא, כי בשלב זה כעשירית מהצעירים למדו במוסד להשכלה גבוהה, רובם ככולם בוגרי פנימיות חינוכיות. באשר לתכניותיהם העתידיות בנוגע ללימודים, כ-62% מהצעירים שאינם לומדים דיווחו כי הם מתכוונים ללמוד במכללה או באוניברסיטה וכ-29% דיווחו שהם מתכוונים ללמוד לצורך קבלת תעודה מקצועית. מחקרים אלו מלמדים על מצב הלימודים של צעירים במסגרות חוץ-ביתיות בישראל עם סיום השהות בהשמה וכמה שנים לאחר היציאה מהמסגרת. עם זאת, כפי שראינו מהנתונים בארצות הברית, נראה שלבוגרי מסגרות חוץ-ביתיות עשוי להידרש זמן רב, יותר מלבני גילם שגדלו בבית הוריהם, להשלים תעודת בגרות ולהיערך ללימודים גבוהים. מחקרם של ארצב, זעירא ובנבנישתי (2014), שהתבסס גם כן על ניתוח משני של נתונים מהלמ"ס, ושהשווה בין תוצאות החיים של בוגרי פנימיות חינוכיות לבין כלל השנתון שלהם בגילי 27-28, עשוי ללמד על מצב ההשכלה של הבוגרים בשנות ה-20 המאוחרות לחייהם. ממצאיהם מלמדים שהמגמות שנראו בגילי 19-18 במחקרם של שמעוני ובנבנישתי (2012) נמשכות גם בגילי 27-28, והפערים למעשה גדלים. מעבר לשיעורי זכאות נמוכים יותר לבגרות של בוגרי הפנימיות החינוכיות ביחס לשאר בני גילם (44.9% לעומת 57.1% בהתאמה), מגמות אלו מתבטאות גם בשיעורים נמוכים יותר של הניגשים למבחן הפסיכומטרי (32.5% לעומת 50.5%, בהתאמה) וממשיכים להשכלה גבוהה (23.5% לעומת 43.2%, בהתאמה). מנתונים אלו נובע כי 47.3% בלבד מן הזכאים לבגרות בקרב בוגרי הפנימיות החינוכיות מגיעים להשכלה גבוהה בהשוואה לשיעור של 70.6% בקרב שאר ילידי אותו שנתון. השיעורים הנמוכים יותר של הניגשים לבחינה הפסיכומטרית מסבירים רק חלק מפער זה ונראה כי ישנם גורמים נוספים התורמים לו. על חלקם נרחיב בחלק שלהלן. עוד מלמדים ממצאיהם של ארצב ושות' (2014) שישנם הבדלים בין סוג המוסדות שבהם ממשיכים בוגרי הפנימיות את לימודיהם, עם סבירות נמוכה יותר משל בני השנתון שלהם ללמוד באוניברסיטה (36% לעומת 44.4%, בהתאמה) ועם סבירות גבוהה יותר ללמוד במוסדות להשכלה טכנולוגית לקראת תואר של הנדסאי או טכנאי מוסמך (7.7% לעומת 4.9%, בהתאמה), המעניק תעודה מקצועית המאפשרת השתלבות בשוק העבודה במקצוע הנלמד.

במחקר דומה, אחד מהיחידים שהתמקדו בצעירים במוסדות חסות הנוער, בחנו מורנו, צבע, פלדמן ושיף (2012) את מידת ההצלחה של בוגרי מסגרות אלו בגילי 23-

24 על פני מגוון של תחומים, בהם תחום ההשכלה. על בסיס ניתוח משני של נתונים מהלמ"ס על שנתון שלם, השוו החוקרים את תוצאות בוגרי מוסדות חסות הנוער עם אלו של צעירים בני גילם בקבוצת השוואה בעלת מאפיינים דומים ובכלל האוכלוסייה. החוקרים דיווחו שבגילי 23-24, 15.4% מהבנים ו-30.2% מהבנות סיימו 12 שנות לימוד בהשוואה ל-73.1% ו-79.3%, בהתאמה, בקבוצת ההשוואה ובכלל האוכלוסייה. מבחינת שיעורי הזכאות לבגרות, היו הפערים אף גדולים יותר, עם שיעורים של 2.3% מהבנים ו-1.3% מהבנות יוצאי מוסדות החסות, לעומת 40.5% ו-50.7% בהתאמה, בקבוצת ההשוואה ובאוכלוסייה הכללית. ולבסוף, שיעורי הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה ובעלי תואר אקדמי היו 2.3% ו-0.3% בהתאמה, בקרב הבנים יוצאי החסות, 3.4% ו-0% בהתאמה, בקרב הבנות יוצאות החסות, ואילו באוכלוסייה הכללית שיעור הלומדים היה 28.2% בקרב הבנים ו-42.8% בקרב הבנות, ושיעור בעלי התואר הראשון מקרב הבנים בני 23-24 היה 3.7% ובקרב הבנות שיעור זה עמד על 11%.

7.3. תעסוקה, מצב כלכלי, הישענות על רווחה

בשלב השלישי במחקרם של וינר וקופרמנט (Weiner & Kupermintz, 2001), אשר נעשה על בוגרים בני 22-30 (n=206) אשר הושמו בילדותם המוקדמת (עד גיל 6) בהשמה חוץ-ביתית בצפון הארץ, נמצא שקצת יותר ממחציתם היו מועסקים, אם כי בעבודות של צווארון כחול. במחקר של כץ (1998) אשר נעשה על בוגרי מוסד הילדים הטיפולי "בני ברית" (כולם בנים) אשר היו בעת עריכת המחקר בני 21-28 נמצא שלמעלה מ-40% מהבוגרים עבדו בעבודה יציבה שיש בה קידום ו-8% נוספים עבדו במסגרת יציבה בלא קידום. במחקרם של גולן ואחרים (2002), אשר בחן את מידת השתלבותם של בוגרי כפר הילדים "נרדים" בחברה בעת ביצוע המחקר (כאמור, הדיווח על מצבם של הבוגרים מסתמך על 36 בוגרים בלבד), נמצא כי מחצית מהבוגרים השתכרו יותר משכר המינימום במשק, אך פחות מהשכר הממוצע במשק. במחקר של שיף וקושר (2005) על בוגרי "בית אפל" נמצא שההכנסה של רוב הבוגרים הייתה נמוכה בהרבה מהממוצע. בעבודת הדוקטורט שלה, עקבה סולימני-אעידן (2012) אחר מעברם לחיים עצמאיים של כ-250 צעירים וצעירות מ-26 פנימיות, ובין השאר בחנה את הישגי הצעירים בתחומי המעבר לחיים עצמאיים ואת הסתגלותם למסגרת החדשה. במחקר זה נמצא ששלושה רבעים מהצעירים הצליחו למצוא עבודה מאז עזיבת הפנימייה וכ-20% בלבד לא עבדו מאז יציאתם לחיים עצמאיים, וזאת משום שמרביתם התגייסו בתוך זמן קצר יחסית

לצבא או לשירות לאומי או שהחלו את לימודיהם. בחינת מצבם הכלכלי של הצעירים העלתה תמונה שלילית למדי. כרבע מהם טענו כי מצבם הכלכלי קשה מאוד ולמעלה ממחציתם (59.8%) היו חייבים מאות עד אלפי שקלים למוסדות או לאנשים שונים.

במחקר ההמשך שעקב אחר מצבם של הצעירים ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה (n=220) נמצא כי רוב (82%) הצעירים עבדו. עם זאת, למעלה משליש מהצעירים חוו בשנה שבה נערך הריאיון מצב של אי מציאת עבודה ולמעלה מ-40% מהם החליפו לפחות פעם אחת מקום עבודה. נתון מעודד הוא כי מבין הצעירים שעבדו, רובם (כ-84%) השתלבו במקומות עבודה המעניקים מגוון תנאים סוציאליים. באשר למצב הכלכלי נמצא אמנם כי כרבע מהצעירים בלבד היו בעלי הכנסה נמוכה או נמוכה בהרבה משכר המינימום, שעמד בעת עריכת המחקר על כ-4,000 שקלים ברוטו. אך קרוב למחציתם השתכרו שכר הנמוך בהרבה מהשכר הממוצע במשק, שעמד בעת עריכת המחקר על למעלה מ-9,000 שקלים. למעלה מרבע (27%) מהצעירים תיארו את מצבם הכלכלי 'לא טוב' או 'קשה מאוד' ולשליש מהצעירים היו חובות. במחקר זה הוצגה לצעירים רשימה של קשיים כלכליים והם נשאלו אם חוו אותם בשנה האחרונה. הממצאים הורו כי 37% מהם שינו את תכניותיהם ללמוד בשל קושי כלכלי ושיעור דומה מהם נאלצו לוותר על דברים חיוניים (כגון: טיפולי שיניים, משקפיים ועוד) בגלל מחסור כלכלי. הממצאים מורים על שיעור לא מבוטל מהצעירים שהמחצוקה הכלכלית אף הובילה לאי-ביטחון תזונתי, כך שכרבע מהם אכלו פחות ממה שהם חשבו שהם צריכים בגלל מחסור בכסף, וקרוב לחמישית מהם היו רעבים ולא אכלו בגלל מחסור בכסף (רפאלי, 2015).

7.4. דיור

סולימני-אעידן דיווחה ששנה לאחר סיום ההשמה, כרבע מהצעירים סיפרו כי מאז עזיבת הפנימייה החליפו מקום מגורים אחד לפחות, וכ-24% מהצעירים דיווחו כי לא יוכלו להישאר לאורך זמן במקום המגורים שבו הם שוהים כעת, או בשל ארעיות הדיור (במקרה של דירה מהצבא) או בשל קושי בין-אישי וכלכלי להישאר בבית ההורים. כמו כן, 18 צעירים (7.6%) דיווחו כי נקלעו למצב שלא היה להם היכן לגור.

לאחר שלוש שנים דיווחה רפאלי (2015) כי קרוב לשליש מהצעירים החליפו לפחות מקום מגורים אחד בשנה שקדמה לביצוע המחקר ולמעלה משליש דיווחו כי לא יוכלו להישאר במקום המגורים לאורך זמן. מקצתם אמרו שהסיבה לכך הייתה משום קשיים

במקום המגורים הנוכחי שנבעו לדוגמה מקשיים ביחסים עם בני המשפחה שעמם התגוררו ואחרים הסבירו שהקשיים נבעו מרצון לחיות חיים עצמאיים או משינויים שעתידים לחול בחייהם (כגון: נישואין, תחילת לימודים, סיום חוזה ועוד). הממצאים הורו כי לצעירים אחדים בלבד (3) לא היה מקום מגורים קבוע.

7.5. שירות צבאי

וינר וקופרמינץ (2001) דיווחו שעל פי מחקרם 61% מהצעירים שירתו בצבא. בנבנישתי ושיף דיווחו על שיעור דומה (60%) מן הגברים בוגרי "אור שלום". לעומת זאת, במחקר של זעירא ובנבנישתי (2008) על בוגרי פנימיות חינוכיות היה שיעור הגיוס גבוה ודומה למדווח באוכלוסייה הכללית. יש לציין עם זאת, שאמנם 80% מהגברים דיווחו על סיום השירות הצבאי, אך יש עדויות לקשיי הסתגלות שלהם בצבא.

בבדיקה שערכה סולימני-אעידן (2012) שנה לאחר עזיבת הפנימייה נמצא כי על ההנאה הגבוהה ביותר מהמסגרת ומהקשרים החברתיים דיווחו הצעירים שהשתלבו במכינה קדם צבאית. לעומת זאת, דיווחו הצעירים ששירתו בצבא על הסתגלות נמוכה יותר למסגרת ונכונות נמוכה להישאר בה ובתפקיד. בחינת איכות השתלבותם של הצעירים במסגרת השירות הצבאי העלתה, כי אף על פי שכ-30% מהם הצהירו כי עלו בדרגה במהלך השירות הצבאי לדרגת רב"ט, כ-40% מהם נשפטו במהלך שנה זו וכ-20% מהם אף נשפטו יותר מפעם אחת. כמו כן, כ-18% מהצעירים היו נפקדים או עריקים פעם אחת או יותר. נוסף לכך, דיווחו 12 צעירים כי שהו בכלא צבאי פעם אחת או יותר.

במחקר ההמשך שבחן את מצב הצעירים כארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה נמצא כי שלושה רבעים מהצעירים השלימו שירות צבאי או לאומי מלא ו-5% מהם עדיין משרתים. 14 (כ-6%) צעירים בלבד לא שירתו כלל. רוב הצעירים (87%) ששירתו בצבא עלו בדרגה במהלך השירות. למרות הנתונים החיוביים על היקף המשרתים ניכר כי הצעירים חוו קשיים משמעותיים בהסתגלות לשירות. למעלה מ-60% מהם נשפטו לפחות פעם אחת, למעלה מרבע מהם היו עריקים או נפקדים וקרוב לחמישית מהם נכלאו בכלא צבאי. בהשוואה בין נקודות הזמן, ניכר כי הדיווחים של אלו שכבר סיימו את השירות הצבאי היו חיוביים יותר (הסתגלות גבוהה יותר הן ליחידה ולתפקיד והן מבחינה חברתית) מן הדיווחים של צעירים אלו בשלבי השירות הראשונים (רפאלי, 2015).

7.6. התנהגות לא נורמטיבית

ויינר וקופרמינץ (2001) דיווחו ש-22.5% מהבוגרים (כולם, למעט אחת, גברים) סיפרו כי הסתבכו עם החוק לפחות פעם אחת מאז יציאתם מהפנימייה. חוקרים אלו גם ציינו כי 10.2% מהבוגרים אינם מתפקדים כיום, ו-12.6% מהם מתפקדים אך יש להם בעיות, שחלקן זנות, התנהגות פלילית ושהות בכלא. בקרב הגברים הבוגרים של "אור שלום" נמצא כי מחצית מן הגברים שרואיינו דיווחו על הסתבכות עם החוק ולשליש מהגברים נפתח תיק פלילי. עם זאת, מספר המשיבים קטן (38), כך שיש להעריך ממצאים אלה בזהירות. וינר וקופרמינץ (2001) דיווחו על הרמה הגבוהה ביותר של קשיים רגשיים אצל הבוגרים בהשוואה לקבוצת הביקורת.

בבחינת מצבם של צעירים בוגרי פנימיות, כשנה לאחר עזיבת הפנימייה (סולימני-אעידן, 2012), נמצא כי ל-7% מהצעירים הייתה מעורבות עם המשטרה, 3.5% דיווחו כי מאז שעזבו ביצעו פשע פעם אחת, ומספר זהה של צעירים דיווחו כי נעצרו פעם או פעמיים. נוסף לכך, כ-20% מהצעירים דיווחו כי בחודש האחרון שבו לשוכרה ובאופן מופרז - פעם אחת עד עשר פעמים.

רפאלי (2015) דיווחה כי ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה קרוב לחמישית מהצעירים שבו לשוכרה או שבו שתיית בולמוס (חמש מנות של משקה אלכוהולי בתוך שעות אחדות) בחודש שקדם לריאיון, ועשירית מהם גם שבו לשוכרה וגם שבו שתיית בולמוס.

7.7. רווחה נפשית

בראיונות שערכו בנבנישתי ושיף (2003) עם בוגרי "אור שלום" נמצא ששביעות הרצון שלהם מהחיים הייתה, בדרך כלל, חיובית אך נמוכה במקצת מזו של האוכלוסייה הכללית, לפחות בהשוואה לממצאים שהתגלו במחקרים שנעשו בארצות הברית. סולימני-אעידן דיווחה כי שנה לאחר עזיבת הפנימייה 13% מבוגרי הפנימייה אמרו כי נעזרו בטיפול של בריאות הנפש או הקב"ן הצבאי מאז שעזבו את הפנימייה. עוד נמצא כי שביעות הרצון של הצעירים מהחיים בשלב זה הייתה נמוכה במקצת מזו שנמצאה במחקר שנערך על צעירים בישראל, שעשה שימוש בכלי זהה (Dinisman et al., 2013). כמו כן, בשלב מאוחר יותר של המחקר, ארבע שנים לאחר היציאה מהפנימייה, נמצא כי מידת שביעות הרצון מהחיים אצל הצעירים דמתה יותר לממצאים שעלו בנוגע לצעירים בסיכון בישראל לעומת אלו שעלו בנוגע לצעירים מהאוכלוסייה הכללית.

(רפאלי, 2015). הממצאים מהחלק האיכותני של המחקר הורו כי חלק מהצעירים, שקיבלו תמיכה מגורמים שונים, הציגו רווחה נפשית גבוהה באשר לממדים שונים בחייהם, אך הייתה גם קבוצת צעירים אשר דיווחה על מצוקה נפשית ניכרת ולא קיבלה כל מענה.

חלק ב

מדיניות ותכניות למען צעירים המסיימים שהותם בהשמה חוץ-ביתית

1. מבוא

לנוכח הקשיים שעומדים בפני צעירים בתהליכי מעבר ממסגרות השמה לחיים עצמאיים, עולה השאלה באשר לגורמים האחראיים לסייע בידם. במדינות רבות יש הסכמה כי אחריות זו היא של שירותי המדינה, בעיקר בכל האמור לדאגה לצעירים שהוצאו מבית הוריהם ביזמת המדינה ושבילו את רוב חייהם מחוץ לחיק משפחתם (Bullock, Courtney, Parker, Sinclair, & Thoburn, 2006). באחריות זו נכללים פיתוח מדיניות ושירותים שנועדו לסייע לצעירים אלו בהכנה לקראת עזיבתם את מסגרות ההשמה כך שהם יהיו מצוידים במיומנויות מתאימות. כמו כן, עליהם לספק לצעירים תמיכה כלכלית וחברתית הנחוצה כדי לאפשר מעבר מוצלח לחיים עצמאיים וכן, לתמוך בהם במהלך שנות הבגרות הראשונות (Biehal et al., 1994, Child Welfare League of America as cited in McMillen & Tucker, 1999).

בעקבות הממצאים המדאיגים שהוצגו בנוגע ליכולתם של צעירים אלו לנהל חיים עצמאיים ברמה הולמת, נראה כי דרושה התייחסות ברמת המדיניות ופיתוח מערכת השירותים המתאימה, כדי להפחית את ממדיה של תופעה זו ולשפר את יכולתם להגיע למידת העצמאות שלה הם מצופים. כמו כן, יש לבחון את האפקטיביות של המדיניות שכבר קיימת בתחום. בישראל החלו לפתח שירותים שיסייעו לצעירים בעודם בהשמה ופתרונות לצעירים, בעיקר חסרי עורף משפחתי, שבגרו ממסגרות השמה. אך עם זאת אין מדיניות אחידה וישנה שונות רבה בין המשאבים שמקצה כל מסגרת השמה בעבור הבוגרים. נראה כי תכניות ההכנה לחיים עצמאיים במגוון התחומים שונות ממסגרת השמה אחת למשניה ורחוקות מלהשביע רצון ומלספק את צורכי הצעירים על קשת המשימות והדרישות שעמם עליהם להתמודד (בנבישתי ומגנוס, 2008).

חוקרים בתחום זה בעולם מדגישים שנקודת המוצא בקביעת המדיניות צריכה להיות השוואה בין תנאי הבוגרים לתנאי שאר הצעירים בחברה. המדינה קיבלה על עצמה את ה'הורות' לצעירים אלה בשלב כלשהו במהלך ילדותם, וכפי שהורות רגילה אינה

מסתיימת באחת בגיל 18, כך צריכה להימשך גם האחריות של המדינה כלפי צעירים אלה (Courtney, Charles, Okpych, & Halsted, 2014; Department of Education, 2012; Stein, 2012; Mendes et al., 2014).

עוד עולה מהספרות, החשיבות של עיגון בחקיקה של הסיוע הניתן לצעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית. סטיין (Stein, 2014) ציין שככל שהמסגרת החוקתית לסיוע של צעירים חזקה יותר, כך הסיוע שניתן להם הוליסטי יותר ועקבי. כפי שיפורט בהמשך, המגמה בארצות הברית, באנגליה ובאוסטרליה היא להרחיב את המסגרת החקיקתית של הסיוע לצעירים בוגרי השמה במטרה להרחיב את המשאבים העומדים לרשות הצעירים, לשפר את שיתופי הפעולה בין הגורמים השונים האמונים על מתן השירות לצעירים ולהגביר את נגישות השירותים לכלל הצעירים הזכאים להם. משום כך נסקור בקצרה את מאפייני החוקים במדינות אלו כדי להצביע על פתרונות אפשריים לסוגיית ההתמודדות בחקיקה עם צורכי הצעירים.

בחלקים שלהלן נציג סקירה של מדיניות ושירותים בכמה מדינות בכדי להכיר וללמוד מהנעשה בתחום זה בעולם. נציין, שזו אינה סקירה שיטתית (systematic review) אלא סקירה חלקית המתמקדת בכמה מקומות בלבד בעולם ובמידע הנגיש לנו בחלקו מן הספרות המדעית ובחלקו מאתרי אינטרנט רלבנטיים.

2. ארצות הברית

2.1. חקיקה, מדיניות ומימון

בארצות הברית החלה חקיקה פדרלית בנושא הסיוע לצעירים בני 18 ומעלה בוגרי מסגרות השמה (aging out of care) כבר בשנת 1986. החקיקה, אשר חלה על כל אחת ממדינות ארצות הברית, הגדירה תמיכה כלכלית ודאגה לצרכים של צעירים בוגרי מסגרות השמה מעל גיל 18, במטרה להכניס לקראת חיים עצמאיים בקהילה. התכניות שעלו במסגרת החקיקה, פעלו במסגרת מערכת הביטוח הלאומי הממלכתי. החוק מתייחס להכנה לקראת חיים עצמאיים ולסיוע עם היציאה ממסגרת ההשמה על ידי בוגרים. בהמשך, בשנת 1999 נחקק חוק 93.674 (Chafee Foster Care Independent Act), הידוע בכינויו "חוק צ'אפי לעצמאות", והוא החליף את החקיקה המוקדמת של שנות השמונים והרחיב אותה באופן ניכר. החוק, הקרוי על שם חבר הסנאט ג'ון צ'אפי, אשר יזם אותו, הגדיל משמעותית את המימון הממשלתי לטובת תמיכה בצעירים בוגרי מסגרות השמה מעל גיל 18, וכמו כן את חובות המדינות כלפי צעירים אלו (ראו תיאור

וניתוח אצל Collins, 2004). כך למשל, החוק מגדיר כי על הממשלה לספק מימון של כ-140 מיליון דולרים בשנה לטובת תמיכה בצעירים בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות. תקציב זה מיועד לכל מדינות ארצות הברית. זאת, לעומת המימון הקודם שהיה 70 מיליון דולר לשנה. על כל מדינה המקבלת מימון לתכנית, חלה החובה להשלים כ-20% מתקציבה לטובת סיוע לצעירים עד הגיעם לגיל 21, וכמו כן, היא רשאית לנצל כ-30% נוספים ממשאביה (המתקבלים מהממשל הפדרלי) לטובת הפעלת תכניות הכנה לחיים עצמאיים לצעירים אלו. על מנת לקבל את התקציב, מחויבת כל מדינה לגבש תכנית לחמש השנים הקרובות, ולספק דוח שוטף ומתן פרטים מדויקים על אודות אופן ניצול התקציב.

במסגרת חוק זה, התקציב השנתי היה אמור להיות מנוצל לטובת השלמת לימודים, הכשרה מקצועית, הפניה לתעסוקה, העשרה באמצעות סדנאות בתחומי מניעת שימוש בסמים, יצירת קשרים בין-אישיים, רפואה מונעת, דיור, הדרכה אישית או קבוצתית, ייעוץ פסיכולוגי ומתן מענה לצרכים ייחודיים אחרים הדרושים למען קידום הנערים והכנתם לחיים עצמאיים ושילובם בקהילה. ובאופן מפורט יותר החוק מחייב להלן:

- איתור צעירים בני 18 במסגרות השמה, מתן תמיכה להשלמת לימודי תיכון, הכשרה מקצועית, השמה בעבודה, הדרכה בניהול תקציב, מציאת דיור עצמאי, מימון סדנאות בנושאי שימוש בסמים ומניעת היריון;
- עזרה לצעירים בני פחות מ-18 בהשלמת לימודי תיכון ובתעסוקה;
- עזרה לצעירים אשר נשארים בתכניות השמה עד גיל 18, הכנה לקראת לימודים אקדמאיים.
- בארצות הברית ביטוח בריאות אינו חובה ואינו מכסה את כל האוכלוסייה. מחסור בביטוח זה הוא אחד המאפיינים הקשים של הדרה ושוליות בחברה האמריקנית. החוק נותן מקום לעזרה לצעירים בני 18-21 ולתמיכה בהם בשילובם בתכנית ביטוח בריאות ממלכתית (המיועדת לחסרי אמצעים כלכליים);
- עזרה לצעירים בני 18-21 בתחום הדיור, השלמת השכלה, תעסוקה ותכנון חיים עצמאיים בקהילה;
- תמיכה ופטור משכר לימוד בתכניות להשלמת השכלה תיכונית וגבוהה. בהמשך, נוספו שתי תכניות ממשלתיות נלוות לחוק, המגדירות תנאים ספציפיים לתמיכת המדינות בפתרונות דיור וברכישת השכלה גבוהה לבני 18-21. נדגים את

התכניות בהתייחסות לפתרונות דיור. נושא הדיור העצמאי מוגדר בתכניות אלו בצורה מורכבת אך גמישה, כדי שתתאים למגוון הצרכים של הצעירים. כל מדינה מפעילה את תכנית המימון לדיור על פי צורכי הצעירים בוגרי האומנה. מאפייני הצעירים וצורכיהם שונים במידה מסוימת בכל מדינה בארצות הברית (למשל, יש מדינות בעלות שיעור גבוה במיוחד של מהגרים בלתי חוקיים), ולכן חלוקת המשאבים והרכב סל התכניות והמשאבים אחר בכל מדינה. נוסף להתפתחויות מרכזיות אלו, המדינות מסייעות לנערים דרי-רחוב בני 16-21 אשר סיימו את הזמן הקצוב ליהנות משירותי מערכת רווחת הילד, תחת החוק לנוער חסר-בית (Runaway and Homeless Youth Act, Public Law, 106-71). אף על פי שתכנית זו אינה מיועדת ספציפית לאנשים צעירים שיצאו ממסגרת חוץ-ביתית, היא עשויה לסייע להם אם הם נהפכים מחוסרי בית, כפי שקורה פעמים רבות לאנשים אלו.

הפעלת חקיקה זו בארצות הברית היא מורכבת. המבנה הארגוני והאחריות לתכניות השונות הנכללות בחוק משתנה ממדינה למדינה. השירותים ניתנים, בדרך כלל, על ידי שורה של ארגונים פילנתרופיים ואחרים המקבלים אחריות להגשת מגוון שירותים לצעירים. מספקי השירות בפועל הם גופים מקצועיים הנעזרים בספרות מקצועית רבה בנושא.

מן הראוי להפנות את תשומת הלב לסעיפים בחוק המחייבים יצירת מערכת דיווחים ומחקר מלווה. כל מפעיל פרויקט מחויב למחקר מלווה לתכנית כדי לבדוק את יעילותה ועד כמה היא משיגה את היעדים שהוצבו לה. המטרה היא כפולה - לתאר את השירותים הניתנים במסגרת החוק ואת היקף הנהנים משירותים אלו, ולפתח מדדי תוצאות כדי להעריך עד כמה יש לשירותים אלו השפעה חיובית על חיי הצעירים. בניית מערכת הדיווח נועדה גם ליצור תשתית של מידע שתאפשר בהמשך להגדיר סטנדרטים, תפוקות צפויות וכדומה.

דיווחים מצביעים על כך שישנן בעיות רבות בתיאום בין הסוכנויות והשירותים השונים האמורים לטפל בצעירים בוגרי ההשמה. מדיווח משנת 1999 עלה ש-37% מהצעירים הזכאים לשירותים בשלושים מדינות בארצות הברית לא קיבלו את המגיע להם (DHHS, 1999). קשיים נצפו גם במערכות חוקים מקומיות המתנגשות לעתים עם המטרות של החוק הפדרלי, כגון מגבלות שמטילות כמה מדינות על רישיון נהיגה לצעירים באומנה. בלא רישיון נהיגה צעירים אלו מתקשים להשתלב במסגרות עבודה והכשרה. דוגמה אחרת הם כללים המונעים בניית יחידות מגורים למספר רב של דיירים,

מהסוג שדורשות תכניות שונות המיועדות לצעירים בוגרי השמה. קושי אחר נוצר כשאין לצעירים העומדים בפני סיום ההשמה תכנית מוסכמת באשר לעתידם. בלא תכנית כזו קשה לתאם בין השירותים השונים המיועדים לתת מענה אינטגרטיבי לצרכים.

2.2. תכניות לצעירים לאחר השמה חוץ-ביתית

החקיקה שנועדה לתמוך בתהליכי המעבר ממסגרת חוץ-ביתית (בדרך כלל משפחת אומנה) לחיים עצמאיים הביאה לפיתוח שירותים רבים ושונים. נעמוד כאן על שניים מתחומי הפעולה העיקריים למענם של מסיימי ההשמה.

2.2.1. תכנית תמיכה ברכישת השכלה גבוהה: (Educational and Training - ETV)

Voucher Program

התיקון לחוק מגדיר את אופן התמיכה בשכר לימוד לטובת לימודים אקדמיים, ומדגיש את הצורך לתת סיוע מוגבר לצעירים בוגרי השמה. התמיכה הכספית לצעיר העומד בתנאים, עומדת על סכום מרבי של 5,000 דולר לשנה, והגיל המקסימלי לקבלה הוא 23. נוסף לכך, החוק מגדיר מימון להכשרה מקצועית בכל תחום לתקופה של שנה אחת, סיוע ברכישת ציוד וספרים ועוד. לתכנית נלווית גם הקניית כישורי חיים למעבר למגורים עצמאיים ופעילות בקהילה, הדרכה בניהול משק בית, תכנון תקציב וכן הדרכה בהתמודדות עם מצבי לחץ ועוד. ספקי השירות של התכנית הם גופים מקצועיים, ונלווה אליה מנגנון מחקר וניטור כדי לבדוק את יעילות ומידת השגת היעדים.

יש לציין כי בכל מדינה בארצות הברית תכנית ה-ETV מנוהלת בידי גוף שונה המפעיל אותה. הגוף יכול להיות קרן ציבורית, מוסד להשכלה גבוהה או רשויות הרווחה המכירות את הצעירים המועמדים לתכנית התמיכה. מדינות שונות פיתחו תכניות משלימות ומלוות שמטרתן לקדם את ההשכלה של בוגרי ההשמה. למשל, ב-16 מדינות בארצות הברית ישנה תכנית פטור מלא משכר לימוד במוסד להשכלה גבוהה (Tuition Waiver).

נציג בקצרה ונדגים את הכללים במדינת מרילנד למתן פטור מלא מלימודים במוסדות ציבוריים להשכלה גבוהה (http://www.mhec.state.md.us/financialaid/ProgramDescriptions/prog_fostercare.asp)

לתשלום מלא של שכר לימוד לתואר בוגר או לקבלת תעודה מקצועית זכאי כל מי שהיה בהשמה חוץ-ביתית וממלא את אחד התנאים האלה:

- נמצא במסגרת השמה חוץ-ביתית בעת שסיים לימודים תיכוניים;

- היה בן 13 כששהה במסגרת חוץ-ביתית ואומץ אחרי גיל 13, או שהועבר לאפוטרופוס (guardianship);
- אחיו הצעיר של מי שעמד בתנאים שלמעלה ואומץ בידי אותה משפחה או נמצא תחת אחריות אותו האפוטרופוס כמו אחיו הבוגר.

2.2.2. תכנית תמיכה למעבר לדיור עצמאי: Transitional Living Program (TLP)

תכנית תמיכה פדרלית זו היא חוק נלווה לחוק צ'אפי משנת 1999 ונותנת מענה לסעיף החסר בחוק שהוא תמיכה בתחום הדיור העצמאי והקצאת כספים להוצאות הכרוכות בכך. כל מדינה עושה שימוש שונה בכספי החוק המוענקים לצעירים הזכאים לתמיכה. יש גמישות רבה בדרכי ניצול המימון. המימון מיועד לנוער שעזב מסגרת משפחה (ולא רק אומנה); לצעירים בני 18-21 שהם חסרי בית או שנמלטו ממוסדות מוכרים, לצעירים בני 18-21 בוגרי תכניות אומנה הזקוקים לדיור עצמאי עד 18 חודשים, בוגרי תכניות אומנה זכאים לתמיכה זו גם למטרות של הקניית כישורי חיים ומעבר למגורים עצמאיים ופעילות בקהילה, הדרכה בניהול משק בית, תכנון תקציב, וכן הדרכה בהתמודדות עם מצבי לחץ, לסדנאות הדרכה למניעת שימוש בסמים, לעזרה נפשית, להשגחה רפואית קבועה ולטיפול רפואי דחוף חینם.

לפי ניתוח שנעשה על מרכיב זה של תמיכה בבוגרי השמה (Pergamit, & MCDaniel, Hawkins, 2012) נמצא שמדינות בארצות הברית משקיעות בתמיכה בדיור לבני 18-21 כ-30% מתוך 140 מיליון דולר שמקצה החוק הפדרלי לתמיכה בבוגרי השמה. החוקרים מצביעים על כך שאם סכום זה היה מחולק בין כל הצעירים הרלבנטיים בארצות הברית הוא היה מעניק לכל אחד פחות מ-40 דולרים לחודש, סכום שהוא, כמובן, נמוך ולא משמעותי. כדי להעניק סכום משמעותי, כגון 300 דולרים לחודש, יש צורך למקד את התמיכה בכ-15% מהצעירים הזכאים. ממחקר שנערך על 17 מדינות ובחן את הדרכים שבהן נעשה שימוש בכסף, עלה שרוב המדינות נתנו את הכסף עבור אחד או יותר מהצרכים האלה: סיוע בכניסה לחוזה שכירות (למשל, שטר ביטחון, חיבור לחשמל ולגז), סיוע בשכר דירה, בדרך כלל לתקופה קצובה (עד שנה) ולעתים עם הגדלה הדרגתית של חלקו של הצעיר. כמו כן, חלק מהמדינות משתמשות בכסף כדי לטפל במקרי חירום הקשורים לדיור. חלק מהמדינות מתמודדות עם סוגיות הדיור ועם צרכים אחרים יחד, כגון מתן דיור לאלו שלומדים להשכלה גבוהה, גם כן בסיוע החוק.

החוקרים מציינים שיש מדינות שפיתחו תכניות נוספות, כגון תכנית California's Transitional Housing Program Plus (THP+), שבה המדינה מספקת דיור במעבר לחיים עצמאיים של בוגרי השמה בני 18-24. מדינות אחרות, כמו טקסס, מסייעות לסטודנטים שאינם יכולים לגור במעונות האוניברסיטה בחודשי הקיץ.

לפי הניתוח של החוקרים, הנטייה בתכניות הקיימות היא להתמקד במי שמראה סימנים שהתמיכה תסייע לו להצליח בהמשך בכוחות עצמו. אלו שמתכוונים ללמוד או שנכנסים לתכניות להכשרה מקצועית יקבלו סיוע גדול יותר, ואילו אלה שמתקשים לתפקד, ונראה ברור שבתום התמיכה לדיור מהתכנית יזדקקו להמשך תמיכה, אינם מקבלים, בדרך כלל, גם את התמיכה הראשונית. זו סוגיה המחייבת דיון מקדים עקב המתח בין הרצון לסייע לנזקקים ביותר לבין הרצון להעניק סיוע למי שיעשה בו את השימוש המיטבי.

מן הראוי לציין שתכניות דיור אלה ממומנות על פי החוק שהיה קיים כבר לפני שחלו השינויים האחרונים בחוק האמריקני (המתוארים בחלק הבא). שינויים אלו, סביר להניח, יצרו מציאות אחרת בתחום זה משום שהם מאפשרים לבני 18-21 המשך מגורים במסגרת הקיימת, ובזכות זה הם אינם חייבים לחפש מקום מגורים אחר. סביר שעם הזמן נקבל מידע מחקרי שיטתי על ההשפעות של תכניות הדיור לאחר שינוי החוק.

2.3. הרחבת החקיקה לצעירים מעל גיל 18

בשנת 2008 חל מפנה משמעותי במעמד החוקי של צעירים בהשמה חוץ-ביתית בארצות הברית. בקונגרס התקבלה החקיקה הפדרלית - Fostering Connections to Success and Increasing Adoptions Act of 2008 (P. L. 110-351). לפירוט החקיקה אנא ראו - http://www.childwelfare.gov/systemwide/laws_policies/federal/index.cfm?event=federalLegislation.viewLegis&id=121

בחקיקה זו הורחבה ההגדרה של ילדים בהשמה חוץ-ביתית כדי שתוכל לכלול גם צעירים בני 18-21. על פי החוק, מדינה בארצות הברית יכולה להמשיך ולקבל מימון פדרלי להשמה חוץ-ביתית בעבור צעיר בן 18-21 הנמצא במסגרת השמה מתאימה ומאושרת. לפי המידע המוצג לעיונם של הצעירים והמטפלים בהם (<http://www.calyouthissues.org/ab12-implementation>) הארכת ההשמה לבני 21 מותנית בכך שהצעיר מקיים לפחות אחד מהתנאים שלהלן:

- מסיים לימודים בבית ספר תיכון (או המקביל לו);

- רשום לפחות בחצי תכנית במכללה (בכלל זה מכללה קהילתית דו-שנתית) או בתכנית להכשרה מקצועית;
- עובד לפחות 80 שעות בשבוע;
- משתתף בתכנית המסייעת בהכנה לתעסוקה;
- אינו יכול לעמוד בתנאים האחרים עקב מגבלה רפואית (פיזית או נפשית).

הארכת ההשמה יכולה להתבצע כשהצער שווה באחת מהמסגרות שלהלן:

- בבית קרוב משפחה או אפטרופוס;
- במשפחת אומנה, או בדיור בקהילה שנועד לבוגרי ההשמה במעבר לחיים עצמאיים;
- בתכנית לחיים בקהילה תחת פיקוח (Supervised Independent Living Program (SILP);
- במסגרת לא משפחתית (group home, דומה במידה מסוימת למשפחתון), אם עדיין ממשיך לימודים בתיכון או שיש לו מגבלה פיזית.

עוד במסגרת החוק, החובה להכין תכנית בעבור כל צעיר המגיע לגיל 18 או שעומד להסתיים צו ההשמה שלו. התכנית תיכתב בשיתוף הצעיר ותכלול משאבים לדיור, להשכלה, לתעסוקה, לבריאות ולנושאים נוספים על פי הצורך.

החוק אינו מחייב את המדינות השונות (states) לדרוש את התקציב הפדרלי וליישם תכנית בעבור כל צעיר והוא משאיר זאת לשיקול דעת כל מדינה. עם זאת, החוק מהווה שינוי מדיניות משמעותי ומסמן אחריות גוברת של המדינה כלפי צעירים אלה. כמה מדינות כבר חוקקו חוקי מדינה המתבססים על החקיקה הפדרלית.

החוק החדש הוא בצעדיו הראשונים וקשה להעריך את מידת ההצלחה שלו בהשגת יעדיו. עם זאת, חשוב לתאר את המצב במדינת קליפורניה. זאת, משום שמדינה זו כבר אישרה חוק של המדינה המסתמך על החקיקה הפדרלית (B 12, <http://www.childsworld.ca.gov/res/pdf/AB12FactSheet.pdf>) וזו מדינה גדולה ובה מספר רב של בוגרי ההשמה. נוסף לכך, מרק קורטני מאוניברסיטת שיקגו (וממכון Chapin Hall) ערך סידרה של מחקרים חשובים בנושא זה. למעשה, ממצאי מחקרים מוקדמים שלו על ניסיונות להאריך את השהות באומנה היו אחד המקורות החשובים לעיצוב החקיקה הפדרלית במדינת קליפורניה.

קורטני ועמיתיו (Courtney, Charles Okpych, & Halsted, 2014; Courtney,

(Dworsky & Napolitano, 2013) בחנו את הממצאים הראשוניים מסקרים בקרב עובדים סוציאליים שיישמו את החוק. ראשית, נראה שהעובדים העריכו שלצעירים יש צרכים בתחומים רבים והם אכן זקוקים לסיוע. התחומים שבהם הייתה ההערכה הגבוהה ביותר לצורך בסיוע היו תחום חיפוש העבודה, התנהלות כספית, וחיפוש ושמירה על דיור הולם. החוקרים מצאו, שלפי דעתם של העובדים, יש שיעור לא מבוטל של צעירים שלא ידעו על האפשרות להישאר באומנה, אך בקרב אלו שנשאלו על אפשרות זאת, לכ-85% הייתה עמדה חיובית או חיובית מאוד לגבי אפשרות זאת. בדרך כלל, חשבו העובדים שהמוטיבציה להישאר בטיפול הייתה שהצעירים יוכלו לשמור על ההטבות המוחשיות הקשורות לדיור ולכלכלה. כמחצית מהם חשבו שהצעירים מעדיפים להישאר משום שאין להם אלטרנטיבה או משום שהשהות עשויה לתרום להמשך השכלתם. לגבי אלו שאינם רוצים להישאר במסגרת, רוב העובדים העריכו שהסיבה היא רצון בחופש ושחרור מיחסייהם עם הורי האומנה או האחראים על הקבוצה שעמה גרו.

אמנם, כ-80% מהעובדים חששו שהארכת השהות באומנה תגביר את התלות של הצעירים במערכת הרווחה, אך כ-60% מהם חשבו גם שהארכה זו היא חיונית לחלוטין. כמו כן, כרבע בלבד מהעובדים חשבו שיש לצפות מצעירים להיות עצמאיים לפני גיל 21.

העובדים התבקשו להעריך את המידה שבה קיימים שירותים ותכניות הדרכה בתחומים שונים, הרלבנטיים לבוגרי ההשמה. נמצא שרובם חשבו שיש שירותים נגישים בתחומים של חינוך תיכוני ועל-תיכוני וכן בהכנה לעבודה, ולעומת זאת יש מעט היצע של שירותים בתחומים של פיתוח קשרים בין-אישיים.

בגל השלישי של מחקרם של קורטני ועמיתיו (Courtney, Dworsky, Cusick, Havelick, Perez, & Keller, 2007) רואיינו צעירים בוגרי השמה מאילינוי, בני 21. מהנתונים עלה שאף על פי שהחוק קובע מפורשות שלבוגרי השמה יינתנו שירותי הכנה לחיים עצמאיים עד גיל 21, גם לאחר עזיבתם את מסגרת ההשמה, לא קיבלו רוב הצעירים שירותים אלו לאחר גיל 19. לנוכח העובדה ש-39% מהצעירים בני 21 דיווחו שהיה שירות או משאב שיכול לעזור להם אך הם לא קיבלו אותו, נראה שהבעיה אינה העדר צורך של הצעירים, אלא בעיית נגישות חמורה לשירותים אלו. ממחקרם עלה צורך נוסף של הצעירים שלא זוכה להתייחסות בחוק, והוא הדגש על הקשרים של הצעירים עם משפחתם הביולוגית. כרבע מהצעירים בני 21 גרים עם קרובי משפחה, ושלושה רבעים נמצאים עמם בקשר קרוב. החוקרים מצאו עדויות לכך שלא הייתה

התייחסות מספקת מצד רשויות הרווחה, קובעי המדיניות ובתי המשפט לצורך זה. לסיום חלק זה, מן הראוי להציג את עבודתו של ארגון פילנתרופי חשוב שיש לו השפעה רבה על המדיניות ועל מפת השירותים לצעירים בוגרי השמה - **Casey Foundation**. ארגון פילנתרופי חשוב זה מציע שורה של אמצעים והתערבויות המיועדים לסייע לילדים ולבני נוער השוהים באומנה, ובכללם למתבגרים באומנה העומדים לסיים את שהותם במסגרת חוץ-ביתית ולצאת לחיים עצמאיים. בזכות פעילותו הרבה בתחום זה נציג את עבודתו בפירוט.

הגישה ההוליסטית העומדת בבסיס הפעילות בתחום זה משלבת תחומים מספר: תמיכה ביצירת זהות אישית ותרבותית, קשרים בקהילה ויחסים בין-אישיים, בריאות פיזית ונפשית, מיומנויות חיים, השכלה, תעסוקה ודיוור. לכל אחד מתחומים אלו יש יחסי גומלין עם כל השאר. נסקור בקצרה את האמצעים העומדים לרשות הציבור, הצעירים והפועלים למענם, בעזרת אתר האינטרנט של הארגון - <http://www.casey.org/OurWork/Transition>.

העמדת ידע מקצועי לרשות מטפלים - הארגון מתמצת בעבור האחראים על הצעירים בהשמה מידע על הצרכים של צעירים אלו בכמה תחומי חיים ועל האפשרויות והשירותים העומדים לרשותם. לדוגמה בסדרה הנקראת *It's my life* מוצעות המלצות והנחיות בתחומים של דיוור, תעסוקה והשכלה. בפרויקט אחר הארגון מעמיד לרשות המטפלים משאבים לשם התמודדות עם סוגיות של פיתוח זהות משפחתית ואתנית של צעירים בהשמה, שישימשו תשתית להמשך חייהם הבוגרים.

שותפות בפיתוח פרויקטים התערבותיים, בעיקר ניסיוניים - הארגון שותף לכמה התערבויות ניסיוניות בתחומים הקשורים ליציאה לחיים עצמאיים. למשל תכנית ניסיונית בתחום של שיפור סיכויי התעסוקה של צעירים לאחר עזיבת האומנה.

פיתוח ידע התערבותי על סמך מחקרים ולמידת עמיתים - הארגון יוזם מחקרים רלבנטיים לפיתוח הידע בתחום, למשל מחקר רחב היקף על בוגרי אומנה. כמו כן, מקדם תהליך של *Breakthrough Series Collaborative* המיועד לקדם שיתוף פעולה של אנשי מקצוע, חוקרים, לקוחות (הצעירים עצמם) ומעצבי מדיניות בפתרון בעיות מרכזיות בתחומי הפעולה של השירותים לרווחת הילד.

פיתוח כלי הערכה לחיים עצמאיים והעמדתם לרשות הלקוחות והסוכנויות המטפלות - הארגון פיתח סדרה של כלים שנועדו לסייע בהערכת כישורי חיים עצמאיים של צעירים בהשמה. בין השאר הכלי מעריך מיומנויות חיים בתחומים של התנהלות כספית,

מיומנויות למידה ועבודה, ומוכנות לחיפוש עבודה ודיוור. הכלי עומד לרשות הציבור
באתר:

<http://www.casey.org/Resources/Tools/CaseyLifeSkills.htm>

בדומה, מוצג כלי לבדיקת הזכאות לשירותים הניתנים על פי החוק של צ'אפי -

(<http://www.casey.org/Resources/Tools/ChafeeAssessment.htm>)

כנסים ומפגשים בעבור צעירים באומנה ובעניינם - הארגון עורך כמה אירועים שמטרתם להפגיש בין בני נוער באומנה ולאחר עזיבתם את המסגרת. המטרה היא לחזק את רשת הקשרים החברתיים של צעירים אלו ולקדם את תחושת השייכות שלהם. כמו כן, משמשים כנסים אלו אמצעי להביא את עניינם בפני הציבור.

שתדלנות וסנגור - על בסיס כל הפעילויות של הארגון בתחום זה, הוא מקיים שורה של פעילויות שנועדו לקדם את הזכויות והשירותים המיועדים לצעירים באומנה ועם עזיבתם. בפעילות זו נכללים קשרים עם מקבלי החלטות בכל הרמות. בשנים האחרונות יוזם הארגון את ה-Opportunity Passport (דרכון להזדמנות) (<http://www.jimcaseyyouth.org/opportunitypassport.htm#three>). התכנית מיועדת לצעירים בני 14-23 ולה שלושה מרכיבים: פתיחת חשבון עובר ושב בבנק בעבור הצעיר לשם כיסוי הוצאות יום יומיות; פתיחת חשבון חסכון 'משווה' (matched) שבו נחסך כסף עבור הוצאות ארוכות טווח יותר כמו שכר לימוד, פיקדון לשכירת דירה וכדומה. לחיסכון זה הסוכנות מכניסה סכום כספי בגובה השווה לסכום שהצעיר מפקיד (עד סכום מסוים). השימוש בחיסכון זה הוא לצרכים מוגדרים והוצאת כספים ממנו נעשית בתנאים מבוקרים.

"פתיחת דלתות בקהילה" - שורה של פתרונות מקומיים הניתנים לצעירים בשיתוף עם הקהילה, כגון שכר לימוד למוסדות השכלה, הזדמנויות להכשרה מקצועית ועוד. הארגון מספק הדרכה והכשרה לגורמים בקהילות שונות, המעוניינים לתת שירותים לאוכלוסיית הבוגרים של האומנה.

3. אנגליה

3.1. חקיקה, מדיניות ומימון

גם באנגליה חובת המדינה ואחריותה כלפי אותם צעירים העוזבים את הטיפול החוץ-ביתי (care leavers) מעוגנות בחוק. התשתית הוכנה במסגרת *The Children Act* 1989 אשר החל להיות מיושם באוקטובר 1991, בעקבות פעילות פוליטית ענפה בתגובה

ללקחים של אנשי מקצוע ולמחקרים שהצביעו על מצוקתם של אותם צעירים. באופן כללי החוק מחזק את האחריות, והחובות של הרשויות המקומיות הן להכין אנשים צעירים לעזיבת הטיפול החוץ-ביתי ולסייע להם לאחר העזיבה. ממסגרת החוק עולים חמישה תחומי אחריות עיקריים:

הכנה - להכין את הנערים להתמודדות ולהסתגלות בחיים הבוגרים;
תמיכה וייעוץ לאחר העזיבה - החובה לייעץ ולתמוך בנערים עד גיל 21, אם היו בטיפול חוץ-ביתי בגיל 16;

סיוע כלכלי לאחר העזיבה - הסמכות, ולא החובה, לספק סיוע בעין או בכסף למי שעונה על הקריטריונים של זכאות לייעוץ ולתמיכה. הסמכות היא להעניק סיוע הקשור לחינוך העתידי של הצעיר, לתעסוקה או להשכלה. מענקים אלו עשויים להימשך מעבר לגיל 21 במטרה לאפשר לצעיר לסיים מהלך או מסלול שהתחיל בתחומים אלו;
מקום מגורים לאחר העזיבה - על הרשות המקומית חלה החובה לספק מקום מגורים לכל נער במצוקה בן 16 או 17, שנראה כי רווחתו תיפגע במידה רצינית אם לא יהיה לו מקום מגורים;

ייצוג וקובלנות - על הרשויות המקומיות להסדיר פרוצדורות מסוימות כדי לאפשר לצעירים בני 18-21 להגיש תלונה אם הם חושבים שלא הוכנו מספיק ליציאה, או לחילופין, שקיבלו סיוע שאינו מספק לאחר יציאתם מהטיפול. פרטים נוספים אפשר למצוא באתר:

<http://www.everychildmatters.gov.uk/socialcare/lookedafterchildren/leavingcare>

כך, החוק בבריטניה מחזק את תחומי האחריות של הרשויות המקומיות והשירותים החברתיים שלהן כדי לדאוג לאנשים צעירים שנמצאים בטיפול או שעזבו את הטיפול (Biehal et al., 1994). כמו כן, נכללים במדיניות כללים באשר לשיתוף פעולה בין רשויות מקומיות האחראיות על אותם צעירים <http://www.everychildmatters.gov.uk/files/National%20Protocol%20Final%20Revision.doc> יש לציין שבאנגליה, בצורה מובהקת יותר מבארצות הברית, המדיניות שמה דגש נרחב על שיתוף הצעיר ועל התחשבות בדעותיו, בעת גיבוש התכנית האישית שלו (participation).

סטיין (Stein, 1997) ציין כי באנגליה החלו מתפתחות תכניות לעוזבי השמה חוץ-ביתית החל משנות השמונים, אם כי יזמות ותכניות אחדות החלו כבר קודם לכן. בתקופה זו החלו מתפרסמים מחקרים אשר דיווחו על המצוקות הקשות של אותם הנערים

עוזבי ההשמה החוץ-ביתית, והם הביאו לפעילות פוליטית ענפה אשר דרשה רפורמות משמעותיות בתחום. משמעותית ביותר הייתה השפעתו של דוח ממשלתי משנת 1984, אשר הציג תמונה עגומה ביותר בנוגע למצבם של צעירים אלו בהמשך חייהם (Mendes & Moslehuddin, 2004).

החקיקה המאוחרת יותר, *The Children Act- 2000*, הרחיבה את החקיקה המוקדמת של *The Children Act- 1989*. חוק זה העלה את הגיל המקסימלי של שהות במסגרות השמה מגיל 16 ל-18, והגדיר חובות נרחבות יותר של הרשויות המקומיות כלפי צעירים יוצאי השמה בני 18-21. לפני חקיקת החוק היו הצעירים זכאים, החל מגיל 16, לקצבאות של הביטוח הלאומי ולכן נטו הרשויות המקומיות לעודד אותם לצאת לחיים עצמאיים וליהנות מקצבאות אלו ובכך להוריד את הנטל התקציבי מהרשות המקומית. החוק החדש מחייב את הרשות המקומית לשאת בנטל הדאגה לצעיר עד גיל 18.

מבחינת תכולת החוק, יש לציין שהוא מתייחס לצעירים שלהלן:

- אלו שהיו בטיפול בהיותם בני 16;
- אלו שהיו בטיפול לפחות 13 שבועות (לא בהכרח ברציפות) מאז שהיו בני 14;
- צעירים עד גיל 21;
- צעיר שמקבל סיוע בלימודים או בהכשרה לעבודה, תימשך התמיכה בו עד סיום התהליך, גם אם הוא עובר את גיל 21.

הדגש בחקיקה הוא על הכנת הצעיר ליציאה, הגברת תהליכים של הערכה או אבחנה, הכנת תכנית אישית וליווי, כמו כן, הגברת התמיכה בדיוור, בהשכלה ובכלכלה. כך למשל, ישנה חובה לדאוג למגורים לצעיר עד גיל 21 או עד גיל 24 במקרה שהוא סטודנט, ישנה החובה לספק תמיכה כלכלית במזומן לבני 16-17 ועד גיל 21 במקרה שאינם עובדים, ניתן סיוע כלכלי לסטודנטים עד גיל 24, וייעוץ אישי לצעיר לקראת העזיבה עד גיל 21. היועץ מחויב לבנות עם הצעיר יחד תכנית עזיבה מפורטת כבר בזמן שהותו במסגרת ההשמה, והכנתה צריכה להסתיים כשלושה חודשים טרם הגיעו לגיל 16. התכנית מנוסחת כחווה חתום בינו לבין הרשות המקומית האחראית עליו, ונוסף לכך חתומות עליה הסוכנויות הנוספות המעורבות במימוש התכנית. אחת לשישה חודשים, היועץ והצעיר מחויבים לעיין בתכנית ולבדוק אם המטרות שהוצבו בה ממומשות, וכן לערוך בה שינויים בהתאם לצרכים חדשים העולים.

על תכנית העזיבה האישית לכלול את התחומים האלה: בריאות והתפתחות אישית, יחסים חברתיים ומשפחתיים, חינוך, תעסוקה והכשרה מעשית, דיור, סיוע כספי ומיומנויות נדרשות לחיים עצמאיים. נוסף לכך, על היועץ לתאם בין השירותים הדרושים כדי לספק את צורכי הצעיר (Mendes & Moslehuddin, 2004., Reid, 2007).

סטיין (2004) ניתח את השינויים באנגליה והצביע על כך שבשנות החמישים והשישים באנגליה הייתה התייחסות מיוחדת לצעירים העוזבים את מסגרות ההשמה החוץ-ביתיות, שזכו לטיפול ממוקד. אולם לאחר שינויים שחלו במערכת האנגלית לכיוון של גישה גנרית, ההתייחסות הדיפרנציאלית לצעירים אלו נעלמה כמעט. רק בעקבות פעילות סנגור ושתדלנות עלתה המודעות למצבם של צעירים אלו, וחלו שינויים ניכרים בשירותים הממוקדים בהם. סטיין גם הצביע על הסכנה כי הפיתוח של תכניות מיוחדות בעבור צעירים לקראת היציאה, עלול לפגוע בדגש הניתן על טיב הטיפול במסגרות ההשמה עצמן. ההישענות על שירותים מיוחדים עלולה לגרום לכך שתיווצר מסגרת השמה חדשה דה-פקטו בעבור כל מי שהגיע לגיל 16. הוא ממליץ שהתפקיד של השירותים המתמחים יהיה לתמוך במקומות ההשמה ולעבוד אִתם ולא לקחת מהם את תפקידם. נציין שגם מחקרם של ולדינגר ופורמן (Waldinger & Furman, 1994) על שירותים לתמיכה ביציאה לעצמאות בקליפורניה תומך בהמלצה לשלב את ההכנה ליציאה לחיים עצמאיים עם כלל הדאגה למרכיבים האחרים בחיי הצעיר, בכלל זה יחסיו עם הורי האומנה והיבטים אחרים של חייו.

בהמשך ישיר לחקיקה משנת 2000, נערך מעקב על יישום החוק ועל המידה שבה השיג את מטרותיו. מהפרסומים של הממשלה עלה שהחוק אמנם הביא להתקדמות בטיפול בבוגרי ההשמה, אך ההישגים אינם מספקים. במסמך מדיניות (white paper) משנת 2007, Care Matters - Time to Change, משרד החינוך האנגלי מצביע על פערים בין מטרות החוק לבין המידה שהוא מצליח לגשר על הפערים בין צעירים בוגרי ההשמה לעמיתיהם. [https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/326311/Care Matters - Time for Change.pdf](https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/326311/Care_Matters_-_Time_for_Change.pdf) בעקבות ניתוח זה פורסם בשנת 2008 מסמך יישום - Care Matters - Time to Deliver המציג את הדרכים שבהן יש ליישם את התובנות הנוגעות לצעירים בוגרי ההשמה. יש לציין שמסמך זה משותף לממשלה, לראשי השירותים לילדים ולרשויות המקומיות.

<http://dera.ioe.ac.uk/8109/1/DCSF-00279-2008.pdf>

3.2. יישום החוק באנגליה

יש לציין שאת החוק מיישמות הרשויות המקומיות. לכן, יש הבדלים מסוימים בין רשויות מקומיות שונות, הפועלות כולן לפי החוק הממלכתי. ברשויות אלו מונו צוותים ייעודיים העובדים עם שתי קבוצות: הצעירים עצמם, והגורמים האחרים המטפלים בצעירים והזקוקים ליעוץ ולהדרכה. באופן כללי אפשר לזהות שלושה מרכיבים עיקריים בפעולתם: תמיכה כלכלית, דיור וליווי אישי (CRM - Consultation, Review & Monitoring). בליווי האישי משולבת בניית תכנית אישית (Pathway Plan), ייעוץ ומעקב, וניטור תקופתי אחר ההתקדמות בהשגת המטרות של התכנית. ה-CRM מושפע מאוד מרעיונות של השתתפות ושל שיתוף צעירים, בין השאר בשילובם של בוגרי השמה במתן ייעוץ ותמיכה לעמיתיהם. למשל בוגרי השמה יכולים ללמוד להרצות בפני עמיתיהם על בעיות בתחום ההתנהגות המינית, ולקבל תעודה של עמיתים מנחים (peer counselors) בסיום הכשרתם.

בפרסום רשמי של משרד החינוך באנגליה, בנוגע לאסטרטגיית הסיוע לצעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית, נכתב כי נקודת המוצא היא להשוות את ה'הורות' של המדינה אל מה שמקבלים ילדים אחרים במסגרת המשפחה שלהם בגיל 18, להסיר את החסמים העומדים בפני צעירים אלה ולדאוג שמערכות שונות ומשרדי ממשלה שונים יעבדו בשיתוף פעולה לפיתוח תכניות ומתן עדיפות לצעירים אלה. תחומי הסיוע המפורטים במסמך הם: השכלה, תעסוקה, תמיכה כלכלית, בריאות, דיור, מערכת המשפט ותמיכה נפשית לאורך תקופת המעבר. המשרדים האמונים על מתן השירות לצעירים הם: חינוך, רווחה, כלכלה, בריאות, משפטים ורשויות מקומיות (Department of Education, 2013).

תמיכה כלכלית - המחלקות לשירותים חברתיים ובריאותיים ברשות המקומית, מחויבות לשלם לבני 16 ו-17 אשר אינם עובדים קצבה חודשית, וכן סיוע כספי נוסף לסיפוק צורכי הצעיר. גובה הקצבה נקבע כבר בשלב גיבוש התכנית של הצעיר, ואינו עולה על 45 פאונד בשבוע. עם היציאה מהמסגרת לדיור עצמאי הצעיר מקבל מענק בגובה של לפחות 2,000 פאונד. כמו כן, על המחלקות לספק שירותי דיור לצעיר, והן מסייעות בתשלום שכר הדירה בתשלום ישיר לספק הדיור. במקרה שהצעיר עובד, יופרש לעתים סכום מסוים ממשכורתו לטובת הסדר הדיור. במקרה שהצעיר מעל גיל 18 ואינו עובד, הוא אינו זכאי להמשך תשלום הקצבה, ורשאי לפנות לקבלת קצבאות נוספות מהמדינה, וכן לשירותים נוספים כמו דיור. צעיר שרשום ללימודי השלמה להשכלה תיכונית זכאי להארכת הקצבה עד גיל 21. נוסף על כך, צעירים בוגרי השמה

בני 16-19 זכאים למענק של 1,200 פאונד ללימודים. צעיר שלומד באוניברסיטה זכאי למענק של 2,000 פאונד.

סטודנטים - המחלקות מממנות לסטודנטים את שכר הלימוד, וכן קצבה חודשית שלא עולה על 43 פאונד בשבוע. כמו כן, הסטודנטים מקבלים סכום כסף לרכישת ספרי לימוד וציוד נדרש, הובלה בחינם של הציוד האישי והריהוט שלהם למעונות האוניברסיטה, וכמובן הסדר דיור. סטודנטים אלו פטורים לחלוטין מתשלום מסים למועצה המקומית. לסטודנטים ניתנים מענקים חד פעמיים לטובת ביגוד וחופשות לשם ביקור המשפחות. נוסף על כך, כל סטודנט מקבל סכום כספי לחופשה, וכן מענק חד פעמי לרכישת ריהוט בעת מעבר לדיור עצמאי בסכום שאינו עולה על 950 פאונד (נכון לשנת 2003). ראו למשל הנחיות של מחוז וורקשייר: <http://www.warwickshire.gov.uk>.

צעדים נוספים ננקטו כדי לקדם השכלה גבוהה בקרב בוגרי השמה חוץ-ביתית. בהם נכללו בין השאר: מתן ייעוץ אישי לבוגרי פנימיות עד גיל 25 בנוגע להשכלה, מלגות שמיועדות לאוכלוסייה זו וחלוקת אותות איכות למוסדות השכלה גבוהה על עבודה עם צעירים בוגרי השמה (Department of Education, 2013).

דיור - פירוט בנושא זה אפשר למצוא אצל ברואד (Broad, 1998). לפי מאמר זה, פיתוח מערך דיור נעשה באמצעות עמותות מגזר שלישי, נוסף להשקעה ממשלתית של 1.7 מיליון פאונד בפיתוח מערכי דיור ומניעת דרות רחוב בקרב צעירים. במאמר זה ניתנים לדוגמה פתרונות שפיתחה אחת מהרשויות המקומיות - ברמינגהם. פתרונות אלו מגוונים ועשירים. לרשות הצעיר העוזב את שירותי ההשמה עומדות מגוון אפשרויות דיור, שנקבעו כבר בשלב התכנון בהתאם לרצונו, ליכולותיו ולצרכיו. חלק מהפתרונות מיועד לצעירים המסוגלים לגור באופן עצמאי בקהילה ושאינם נזקקים לתמיכה ולליווי (אף על פי שתמיד יש יתרון באפשרות לקבל מידע ועצה מאנשים המתמחים בתחום), וחלק אחר מהפתרונות מיועד לאלו שיכולים לגור באופן עצמאי, אך נזקקים לתמיכה ולליווי צמודים יותר. בין התכניות אפשר למצוא להלן:

דירות מעבר לבני 16+ - דירות מאובזרות ומצוידות המלוות בסיוע צוות מקצועי מומחה לנושא, הפועל באופן חלקי. מכאן, שהדירות מתאימות לצעירים בעלי רמה גבוהה יחסית של מיומנויות הנדרשות לחיים עצמאיים. בטרם הכניסה לדירה וכבר בשלב היותו בהשמה, עובר הצעיר תקופת ניסיון בת ארבעה שבועות בדירה, ולאחריה הוא חוזר למקום מגוריו הקודם. במהלך תקופת הניסיון, הצוות המקצועי מעריך את יכולותיו ואת מידת מוכנותו של הנער למגורי קבע בדירה כזו. אם נמצא מתאים, נרשם הנער

לרשימת המתנה למגורי קבע. במהלך שהותם מקבלים הצעירים דמי כיס, ונדרשים לבצע את המשימות השוטפות של אחזקת הבית (תשלום חשבונות, ניקיון, בישול, כביסה) באופן עצמאי.

הוסטלים - מיועדים לצעירים בני 16-25 שעדיין אינם מוכנים למגורים עצמאיים. בהוסטלים יש צוות מקצועי, 24 שעות ביממה, והוא עומד לרשות הצעירים בסיוע מעשי ורגשי. לכל צעיר חדר משלו, והוא חולק את שאר האמצעים עם דיירי הבית האחרים. הוסטלים אלו מקבלים 'תו תקן' ואישור לקבלת השמות מהשירותים החברתיים, לאחר שהמקום נבדק ונמצא בפיקוח. נוסף על כך, ישנם הוסטלים על בסיס חירום, המיועדים ללינות של ימים אחדים בלבד במקרי מצוקה.

הדיור הנתמך - פתרון מגורים במסגרת של משפחה בקהילה לתקופה של עד שנתיים. מגורים בבית משפחה אשר הביעה את נכונותה ונמצאה מתאימה, לספק תמיכה ומגורים לצעיר בבית המשפחה. משפחה זו מקבלת הדרכה וליווי מהצוות האחראי לסוג פתרון זה. לכל צעיר חדר משלו בבית המשפחה, והוא מקבל מהמשפחה תמיכה כלכלית, אוכל, שירותי כביסה ועוד. הייחוד של תכניות אלו הוא, שמעבר לסיפוק הצרכים החומריים, הן מעניקות לצעיר תחושה ביתית ובטוחה של משפחתיות. גם תכניות אלו מיועדות לצעירים בעלי עצמאות נמוכה יחסית.

מבואה (Foyer) - תכנית דיור (לרוב בהוסטלים) אשר ייחודה שילוב תעסוקתי או הכשרתי של הצעירים בקהילה, בתור חלק אינטגרלי מתכנית הדיור. אותן תכניות מקושרות למעסיקים בקהילה, ומשלבות את הצעיר במסגרות הכשרה או תעסוקה. צעירים שאינם עובדים או לומדים צריכים להסכים להיות מעורבים בתכנית הכשרה בהוסטל.

שירות תמיכה מוגברת במעבר לעצמאות - מדובר בצוות שמטרתו לתמוך במגוון אופנים בצעירים שכבר גרים באופן עצמאי בקהילה והנזקקים לתמיכה מוגברת. שיעורי בישול, תכניות לניהול תקציב אישי, להתפתחות אישית וכן להתנהלות מאורגנת בבית הם חלק ממה שהשירות נותן. הצוות גם עשוי לסייע באמצעים כמו הסעה לקניות גדולות. כמו כן, מוצעות סדנאות לאוכלוסיות של צעירים נזקקים כבר בשלב היותם במסגרות ההשמה. **בריאות** - צעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית הוספו לרשימת האוכלוסיות הפגיעות של כל שירותי הבריאות. בעקבות זאת על שירותי הבריאות לשים דגש על שירות ועל הגברת הנגישות לאוכלוסייה זו.

תעסוקה - הוגמש תפקידם של יועצי התעסוקה בשירות התעסוקה כדי לספק שירות

ישיר ואישי לבוגרי פנימיות שזוהו חווים קשיים מיוחדים בכניסה לעולם התעסוקה. הם מסייעים להם להתנדב, להיות שוליות וחניכים ולרכוש ניסיון תעסוקתי. נוסף לכך, ניתנים תמריצים למעסיקים שמעסיקים צעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית. ניתנת עדיפות לצעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית בכניסה לתכניות תעסוקה של משרד התעסוקה. הם זכאים להיכנס לתכנית בתוך שלושה חודשים מתביעת הקצבה (המקבילה להבטחת הכנסה) לעומת תשעה חודשים לצעירים מכלל האוכלוסייה. ניתנת להם עדיפות גם בקבלת תעסוקה מקומית והיא מותאמת לצרכים שלהם בהקדם האפשרי מתביעת הקצבה.

דוגמה לשירותים הניתנים בלונדון, שם שיעורי האבטלה בקרב עוזבי ההשמה גבוהים מאוד, היא הסיוע הנרחב שמספקת הרשות המקומית בנוגע להשתלבות בתעסוקה. כך למשל עוזרים השירותים בתחום זה במציאת עבודה, בכתיבת קורות חיים, בקורסי הכשרה במחשבים, בהכשרות מקצועיות, בייעוץ עסקי, וכן בנגישות לעזרה מנהלית (Pinkerton, 2002). מסגרת נוספת היא של From Care2 Work - שותפות של מעסיקים ורשויות מקומיות שיוצרים אפשרויות תעסוקה חדשות לבוגרי פנימיות: ימים פתוחים, חונכויות, ועבודה במשרה מלאה. <http://www.catch-22.org.uk/programmes-services/care2work>

למרות ההשקעה הרבה במגוון שירותים אלו, מסמך ממשלתי (Care Matters: Time for Change) מצביע על הישגים בעייתיים בכמה תחומים. בין השאר, שיעור הילדים שהגיעו להישגים סבירים במבחנים הדומים לבגרות היה 12% לעומת 59% באוכלוסייה, ל-45% מהם היו בעיות נפשיות מאובחנות לעומת כ-10% מאותה קבוצת גיל, למעלה מ-50% מהצעירים שנשאלו אמרו שהיו להם קשיי נגישות לשירותים המציעים פעילויות נורמטיביות (כמו ספורט), 30% מהבוגרים לא היו במסגרת של השכלה, הכשרה או עבודה (Not in Education, Employment, Training - NEET); (Bynner & Parsons, 2002).

4. סקוטלנד

סקוטלנד היא חלק מהממלכה המאוחדת ומשום כך החקיקה בה דומה לזו באנגליה. עם זאת, נראה שבתחום הטיפול בילדים ובבני הנוער החקיקה שלה מתקדמת אף יותר. על פי חוק משנת 1995, מוטלת חובה חוקית על הרשויות המקומיות לספק את צורכי הצעירים. בהמשך *Care Scotland Act - 2001* ממשיך ומרחיב את הסמכויות

ואת החובות של הרשויות המקומיות לדאוג לצעירים באופן שדומה במאפייניו לחוק האנגלי. הרעיון הכללי העומד בבסיס המדיניות, הוא שלרשויות המקומיות ישנה אחריות (כמו) הורית (corporate parenting) כלפי הצעירים חסרי העורף המשפחתי ועליהם להמשיך ולדאוג לצורכיהם גם לאחר כניסתם לבגרות בנושאי סגנון חיים, חיי משפחה וחברים, בריאות ורווחה, לימודים ועבודה, מגורים, תמיכה כלכלית ומיצוי זכויות. במדיניות הסקוטית מודגשת חשיבות שיתוף הפעולה בין הסוכנויות השונות בפיתוח תכניות על בסיס אינטר-דיסציפלינרי לקידום הנערים - <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47171/0023765.pdf>

בשנת 2015 נכנס לתוקפו חוק חדש - *Children and Young People (Scotland) Bill*. חוק זה מתייחס להיבטים רחבים בחיי הילדים ובני הנוער בסקוטלנד, ויש בו התייחסות מיוחדת לבני נוער במסגרות השמה. נתמקד בחלק מספר 8 העוסק ביציאה ממסגרות השמה של צעירים בני 16 ומעלה שהיו בהשמה (כפי שנותחבידי Kidner, 2013). החוק מרחיב את החובות של טיפול בצעירים עד גיל 21 וכן קובע כללים להמשך תמיכה עד גיל 26. החוק מרחיב חוקים קודמים, שהעניקו שיקול דעת לרשות המקומית לסייע לצעיר, וממיר בחלק מהמקרים שיקול דעת בחובה המעוגנת בחוק. כל צעיר זכאי לבקש בדיקת צרכים, ואם יעלה ממנה שיש לו צרכים לגיטימיים במסגרת החוק, חובת הרשות המקומית תהיה לענות עליהם בשורה של אמצעים ובהם נכללים, בין השאר, ריהוט לדירה בקהילה, דמי נסיעות, ותשלומים לסוכנויות אחרות כדי שיתנו להם שירותים.

בסקוטלנד, נוסף לשירותים הניתנים גם באנגליה שתוארו למעלה, ישנם שירותים ייחודיים ליוצאי השמה ובהם נכללים, בין השאר, מרכזי ייעוץ, עובד מלווה לצעירים הסובלים מהפרעות נפשיות וכן מוקד טלפוני הפועל 24 שעות ביממה לאיתור צעירים במצוקה (Pinkerton, 2002). נציין, שבמחקר הערכה שנערך בסקוטלנד, נמצא כי בכ- 77% מהרשויות המקומיות ישנן אמנם תכניות הכנה ותמיכה לצעירים בוגרי השמה, אולם כ- 39% בלבד מהצעירים שבמדגם מקבלים שירותים אלו. כ- 40% מהצעירים לא זכו אף לעבור את התהליך הפורמלי של הכנה לקראת עזיבה. כמו כן, נמצאה שונות רבה בין התכניות שרשויות שונות בסקוטלנד מספקות. ברשויות רבות נוספות נעדרת מדיניות מסודרת ומתואמת, אחרות שוקדות על ייעול והרחבה של השירותים הקיימים. כמו כן, נמצא כי אין בידי רשויות רבות תהליך איסוף מידע מובנה או מערכת ניטור והערכה על אודות השירותים הקיימים ועל מספר הצעירים הזוכים להם. עם זאת,

נקודה חיובית שנמצאה הייתה ההתחשבות הרבה של הרשויות בדעתם של הצעירים. כמו כן, רוב הרשויות מספקות מגוון רחב והולם של הסדרי מגורים לצעירים (Dixon & Stein, 2005).

5. אוסטרליה

באוסטרליה החל העיסוק בנושא רק בשנת 1989, גם שם בעקבות מחקרים ולחצים פוליטיים מצד ארגונים וסוכנויות להגנת הילד. ספציפית, הראו ממצאים שהוגשו לוועדה לצעירים מחוסרי בית (National Inquiry into Homeless Children) שחלק ניכר ממחוסרי הבית היו בוגרי השמות (London & Halfpenny, 2006). בניגוד לבריטניה, שם יש אחידות בחוק, המחייבת את כל הרשויות האזוריות במדינה, באוסטרליה המודל הפדרלי מכתוב כי לכל מדינה ואזור טריטוריאלי יש חקיקה, מדיניות ושירותים נפרדים בנוגע לשלום הילד, ואין סטנדרטים אחידים בנושא. בניתוח שערך McDowall בשנת 2008 (עבור קרן CREATE המתמקדת בהבאת קולם של ילדים ובני נוער בפני מקבלי ההחלטות), נמצאו הבדלים ניכרים בין שמונה המדינות שנסקרו. במדינת ויקטוריה יש בחוק הקיים (Children Youth and Families Act 2005), העוסק בכל הסוגיות הכרוכות בהגנה על ילדים, התייחסות מפורשת לשירותים לילדים המסיימים השמה. בין השאר, יש חובה לספק מידע לצעיר על שירותים קיימים, וכן על בסיס הערכה מקצועית, עזרה כספית, עזרה בדיוור, בהכשרה ובהשכלה, ייעוץ משפטי, שירותי בריאות וייעוץ. בדומה, במדינת מערב אוסטרליה יש פירוט של התייחסות לצעירים בוגרי השמה ובו גם מגוון דרכים של תמיכה כספית.

במדינות אחרות באוסטרליה יש מדיניות מפורטת המתייחסת לצעירים אלו. במדינת New south Wales הוקם מרכז סיוע לצעירים בני 15-25, המסייע במציאת פתרונות דיור והמספק עזרה כלכלית. כך למשל, יוצאי ההשמה רשאים לקבל סכום של כ-1,400 דולר אוסטרלי לטובת רכישת אביזרים למעונם החדש. נוסף לכך, סיוע נפשי מיוחד ניתן לצעירים אשר עברו חוויות שליליות וקשות במסגרות ההשמה.

תכניות שונות קיימות גם באזורים אחרים באוסטרליה, אך הן סלקטיביות ואינן מעוגנות בחקיקה, ומבוססות ברובן על שיקול הדעת של נותני השירות (Mendes & Moslehuddin, 2004). כך, בהעדר מסגרת חקיקה אחידה, התגלה במחקרים כי צעירים רבים באוסטרליה עוזבים את מסגרות ההשמה בעודם בני 15-16 ועדיין אינם מוכנים דיים לחיים עצמאיים (Pinkerton, 2002). כמו כן, ישנם דיווחים רבים על חלוקה

שרירותית של שירותים גם אם הם קיימים ומיועדים לסייע לצעירים בוגרי השמה (London & Halfpenny, 2006). קלייר (Clare, 2006) מתאר שני פרויקטים מרכזיים שפותחו בעבור צעירים היוצאים מהשמה:

סדנאות להקניית מיומנויות חיים - סדנאות אלו פותחו על בסיס הספרות המקצועית והתייעצות עם צעירים בהשמה ולאחריה. מוצעות שבע סדנאות (כל אחת בת שעתיים). בסדנאות אלו מופיעים 'מומחים' המציגים נושאים מגוונים (ענייני חוק, משפט וזכויות, דיור, תעסוקה, טיפול בכספים וכדומה). הדגש הוא על יצירת תחושה של קהילתיות והעצמה בקרב המשתתפים, כך שיידעו כיצד לעמוד על זכויותיהם בדרכים חיוביות ואסרטיביות ולא אלימות. קלייר (Clare, 2006) טוען כי הצעירים היו מרוצים מהסדנאות אך גם ביקשו 'ספר' או סיכום בדרך אחרת של הנאמר בסדנאות שילווה אותם.

הכנת עמיתים חונכים (peer mentors) - תכנית שמטרתה להציע לכל מי שמסיים שהות במסגרת 'חונך', שהוא עצמו בוגר השמה, לתמוך בצעיר בתהליכי היציאה ולאחריה. נמצאה גמישות רבה באופי הקשר שנוצר עם החונך-עמית. בחלק מהמקרים היו אלו פגישות שבועיות ובאחרות קשר בתכיפות נמוכה יותר, שהתבסס במידה רבה על שיחות טלפון וקשר באינטרנט. במסגרת זו נבנתה תכנית להכנת העמיתים לקראת התפקיד שלהם.

6. הערכה של מדיניות ותכניות המכילות ליציאה מהשמה והמלוות את הצעירים לאחר היציאה

בעשורים האחרונים יש נטייה גוברת לבסס את הפרקטיקה ואת המדיניות על עדויות אמפיריות (Evidence-Based Practice & Policy). אחד האמצעים שפותחו כדי לקדם מהלך זה הוא הסקירה המסכמת של המחקרים בכל תחום של הפרקטיקה, במטרה לזהות את העדויות באשר ליעילות של התערבויות בתחום זה.

6.1 הערכת מדיניות

סטוט (Stott, 2013) עקבה אחר ההתפתחות במדיניות בארצות הברית בהקשר של צעירים בוגרי השמה מאז שנות השמונים, ובמקביל סקרה מחקרים העוסקים במצבם בשנים שלאחר ההשמה. מסקירה זו עלה בבירור שעל אף שינויים ניכרים במדיניות, השקעת תקציבים ופיתוח מענים שאמורים לענות על צורכיהם של צעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית, לא השתפר מצבם של הבוגרים. אוכלוסייה זו נותרה פגיעה ומודרת,

בעלת שיעורים גבוהים של מעורבות בעבריינות והורות מוקדמת, הגיעה להישגים נמוכים בתחומי השכלה, תעסוקה והכנסה, וסבלה יותר מבעיות נפשיות. סטוט הציעה כמה סיבות אפשריות לתוצאה זו:

- לאורך השנים נרשמה עלייה משמעותית במספר הבוגרים היוצאים מדי שנה ממסגרות ההשמה, אך התקציבים לא גדלו בהתאם, מה שגרם לכך שהתקציב לכל צעיר מסיים היה נמוך.
- שיעור נמוך מהבוגרים השתתפו בפועל בתכניות המוצעות (22%-29%). הייתה בעיה מובנית של נגישות התכניות לצעירים או התאמה לצורכיהם. היו פערים בין מדינות שונות ומחוזות בתוך מדינות, ורבים מהצעירים הזכאים לסיוע בתחומים שונים לא היו מודעים לקיומו.
- רוב התכניות היו מותנות בכך שהצעיר יהיה במסגרת השכלה או תעסוקה. בעצם הצבת התנאי, האוכלוסיות הפגיעות ביותר כמו מכורים, עבריינים, נפגעי נפש וצעירים במשבר אקוטי חריף היו מנועות מהשתתפות בהן ומקבלת הסיוע המוצע. סקירת מאפייני הצעירים בתכניות השונות תמכה בהשערה כי ישנו יחס הפוך בין מאפייני האוכלוסייה המשתתפת בפועל בתכניות השונות לבין מאפיינים של האוכלוסייה הפגיעה ביותר והנזקקת ביותר לסיוע.
- גם לצעירים שהיו מודעים לתכניות המוצעות בעבורם ושהיו רשומים לתכנית כזו, לא הייתה רשת ביטחון. צעיר שקיבל החלטה שגויה היה עלול לאבד באחת את קורת הגג שלו ואת התמיכה שקיבל. זאת בניגוד לבני גילם, שפעמים רבות קיבלו גם הם החלטות שגויות, והייתה בעבורם רשת ביטחון שאפשרה להם להיעזר בסובבים אותם במטרה לשקם נזקים שנגרמו מקבלת החלטות שגויות.
- בעבור צעירים שבחרו שלא להשתתף באחת מתכניות הדיור, לא היה מידע באשר לזכויות שלהם ולא הוצע להם סיוע במשימות שונות במעבר לעצמאות. המחברת ציינה כי היא רואה בחוק הארכת השהות במסגרת חוץ-ביתית עד גיל 21 שינוי של ממש וקבלת אחריות גדולה של המדינה לגבי גורלם של צעירים בוגרי השמה. מוקדם עדיין להעריך אם ישפר משמעותית את מצבה של אוכלוסייה זו.
- חוקרים נוספים תהו לגבי השיעור הנמוך של צעירים שהשתתפו בפועל בתכניות המיועדות להם. מחקר באילינוי על אודות יישום המדיניות של הארכת השמה חוץ-ביתית מעל גיל 18 מצא כי צעירים השייכים לאוכלוסיות הפגיעות ביותר, בעלי היסטוריית ההשמה הקשה ביותר, לא ניצלו את זכותם להארכת השהות במסגרת חוץ-ביתית.

ההשערות שהועלו בקשר לסיבה של מגמה זו היו הקשיים הבירוקרטיים העלולים להקשות על צעירים במצבי משבר להשלים את הפעולות הדרושות למימוש זכאותם. קושי נוסף היה הצורך במעורבות של בית המשפט לנוער העלול להרתיע צעירים שיש להם ניסיון עבר טראומטי מבית משפט זה (Peters, 2012). סיבה נוספת העלולה לחבל ביכולת של צעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית להיעזר בתכניות המוצעות להם נעוצה במצבם הפסיכולוגי בשנים אלה. התכניות הקיימות מתייחסות בעיקר לצורכיהם הקונקרטיים: דיור, תעסוקה, פיתוח כישורי חיים, ומתעלמות במקרים רבים מהצרכים הרגשיים המורכבים של הצעירים. צעירים רבים עסוקים בהחלמה מטרומות שקרו להם בעבר והם אינם בשלים להיעזר בסוג הסיוע המוצע להם (DePanfilis, 2014).

סוגיית עיגון המדיניות בחוק נמצאה משפיעה במדינות שונות על איכות השירות הניתן לצעירים בוגרי השמה. ממחקר שנערך בשוודיה עלה שבשל עמימות חוקתית בנוגע לאפשרויות העומדות בפני הצעירים לאחר גיל 18, רבים מהם נותרים בלא כל סיוע ונאלצים לעזוב את המסגרת בהתראה קצרה של כמה שבועות ובלי תכנון מקדים (Höjer & Sjöblom, 2013). קאר (Carr, 2014), שחקר את המדיניות כלפי צעירים בוגרי השמה חוץ-ביתית באירלנד, הגיע למסקנה דומה. השירותים הניתנים לבוגרי ההשמה באירלנד אינם מעוגנים בחקיקה ועל כן אינם אחידים, אינם מספקים ואינם נגישים לצעירים רבים. כמו כן הוא הסיק מסקירה היסטורית רחבה של המדיניות באירלנד שחשוב למקם את הסיוע לבוגרי השמה בהקשר רחב של מדיניות חברתית. לדעתו, הכשל בהסדרה מספקת של מסגרות תמיכה משקף חוסר שוויון רחב יותר ומהווה את ההקשר (context) שבו צעירים במסגרות חוץ-ביתיות הם אוכלוסייה שקופה ובלתי נראית.

גם מדינות שבהן הסיוע לצעירים מעוגן בחקיקה כמו ארצות הברית ובריטניה, נתקלות באתגרים במימוש המדיניות. המחקרים השונים העלו שוב ושוב בעיות של חוסר במשאבים, קשיים בפיתוח פתרונות דיור הולמים, בהנגשת שירות אחיד לכלל הצעירים, בשיתופי פעולה בין מערכות ומשרדים שונים, ובמתן מענה לאוכלוסיות פגיעות במיוחד כמו נפגעי נפש ועבריינים (Courtney, Charles, Okpych, & Halsted, 2014; Department of Education, 2013; Mendes et al., 2014).

6.2 הערכת תכניות התערבות

בשנת 2006 התפרסמה הסקירה של כל מחקרי ההערכה שנערכו בעולם על תכניות שפותחו

בעבור צעירים שסיימו את השמתם (Montgomery, Donkoh, & Underhill, 2006). הממצא הראשון והחשוב ביותר שהתקבל מסקירה זו היה שלמעשה אין בנמצא מחקרי הערכה על תכניות התערבות, העומדים בסטנדרטים מתודולוגיים מקובלים למחקרים על יעילות של תכניות (קרי, מערכי מחקר ניסויי או ניסויי למחצה). נמצאו 18 מחקרים שבחנו את היעילות של התערבויות באמצעים מתודולוגיים שאינם נחשבים מספקים. הממצאים במחקרים אלו היו, בדרך כלל, חיוביים ולא נמצאו עדויות לפגיעה בצעירים שהשתתפו בתכניות. גם קולינס (Collins, 2001), בסקירתה את המחקר הקיים בתחום, ביקרה את מחקרי ההערכה המעטים הקיימים בנוגע לתכניות לחיים עצמאיים. מבין הקשיים העיקריים שהיא מנתה היו: בסיס תאורטי לא מספק, מדגמים קטנים, שימוש במדדים שאינם סטנדרטיים ומעקב לאורך זמן שאינו מספק דיו.

מחקרם של לטרס וטסטה (Leathers & Testa, 2006) מרמז על קושי נוסף בהערכת התכניות. במחקרם רואיינו עובדים סוציאליים בנוגע להערכת היכולות התעסוקתיות והחינוכיות של 416 בוגרי השמה באילינוי. ממחקרם עלה שדווקא לאותם צעירים, שנשרו מבית הספר, בעלי קשיים תעסוקתיים, או בעלי בעיות התנהגותיות היה סיכוי גבוה יותר לעזוב את מסגרת ההשמה לפני גיל 19, ולא לקבל את השירותים שהם צריכים. במילים אחרות, העלו החוקרים את האפשרות שאותם צעירים שנכללים במחקרי ההערכה אינם הצעירים בעלי הצורך הרב ביותר, ולעובדה זו יכולה להיות השפעה על תוצאות המחקר. עם זאת, על אף היקפם הלא רחב ומוגבלותם המתודולוגית של מחקרי ההערכה הקיימים, העריכה גם קולינס (Collins, 2001) שהתוצאות שלהם עקביות ומעידות על כך שלצעירים היוצאים מטיפול חוץ-ביתי ומשתתפים בתכניות לפיתוח מיומנויות חיים עצמאיים, יש סיכוי טוב יותר, במידת מה, למעבר מוצלח לחיים בוגרים.

במהלך שנות התשעים, החלו מתרבים המחקרים שעסקו בהערכת תכניות המעבר לחיים עצמאיים. אף על פי שהמתודולוגיה לא עמדה בסטנדרטים הנדרשים לשם הערכת היעילות של התכניות, מן הראוי לסקור מחקרים מרכזיים בתחום. במחקר שעסק בהערכת תכניות מעבר בארצות הברית, הצביעו הצעירים בוגרי התכנית על כך שהתרומה המשמעותית ביותר שקיבלו, הייתה מקורסים שעסקו בהתנהלות כלכלית. תרומה חשובה נוספת בעיניהם, הייתה הפחתת הסטיגמות הכרוכות בהיותם ילדי השמה חוץ-ביתית, הפחתה שהושגה במפגש שנוצר בין צעירים רבים הדומים להם. כמו כן, תרמו רבות לצעירים השיעורים לתכנון ילודה ולמין בטוח, לימוד מיומנויות בין-

אישיות ודרכים למציאת משאבים בקהילה. גם התמיכה הרגשית והמידע שסיפקו אנשי המקצוע לצעירים נמצאו משמעותיים (McMillen, Rideout, Fisher & Tucker, 1997).

במאמרו ניתח קוק (Cook, 1994) אף הוא את ההשפעות של שירותים לחיים עצמאיים. הוא בחן שבעה מדדי תוצאה אינדיווידואליים: היכולת לשמור על מקום עבודה לפחות שנה אחת, סטטוס חינוכי המתייחס לסיום בית ספר תיכון, עלות לקהילה, הימנעות מהורות מוקדמת, שביעות רצון כללית מהחיים, זמינות של רשת חברתית ומשתנה מורכב אחד המסכם את השבעה האחרים. בניתוחו מצא קוק כי מצבם של המשתתפים בתכנית היה טוב יותר בשמונה המדדים. נמצא, כי בתכניות אשר מכסות שטחי חיים רבים יותר, נצפו תוצאות טובות יותר מתכניות שבהן מכוסים שטחי חיים מעטים יותר ותחומים של הכשרה במיומנויות שונות.

לינדזי ואחמד (Lindsey & Ahmed, 1999) אשר ערכו מחקר הערכה על תכניות לחיים עצמאיים - Independent Living Programs של צפון קרוליינה, העריכו את התוצאות בקרב משתתפי התכנית ובקרב קבוצת ההשוואה של הלא-משתתפים על פני ארבעה תחומים עיקריים: דיור, חינוך, תעסוקה ואי-תלות כלכלית. הממצאים הצביעו על כך ששלוש שנים לאחר היציאה מהטיפול החוץ-ביתי, נטו משתתפי התכנית יותר לחיות באופן עצמאי (68% חיים עצמאית לעומת 41% מקרב הלא-משתתפים), ולשלם את כל הוצאות הדיור שלהם בזמן שגרו עם אחרים (55% לעומת 38% מקרב הלא-משתתפים נטו להשתתף בהוצאות הבית). הם גם דיווחו על רמה גבוהה יותר של הישגים ושאיפות בלימודים (בין השאר, 37% מקרב משתתפי התכנית קבלו תעודת גמר - GED לעומת 18% מקרב אלו שלא השתתפו בתכנית). עם זאת, לא נמצאו הבדלים מובהקים בנוגע לתעסוקה או לאי-תלות כלכלית. הנחקרים שהשתתפו בתכנית נשאלו לגבי המידה שבה השירותים של התכנית סייעו להם בארבעת התחומים העיקריים של חיים עצמאיים ונמצא ש-27%-35% מהם (תלוי בתחום) דיווחו כי ההשתתפות בתכנית כלל לא הועילה להם, 65%-75% מהם דיווחו כי התכנית הועילה להם, לפחות במידה מסוימת, להכנה לחיים עצמאיים. לא נמצא תחום מסוים, השונה מאחרים, שבו עזרה התכנית ביותר.

באוסטרליה טענו גם מנדס ופורבס (Mendes & Forbes, 2006) שלשירותים לצעירים המסיימים השמה יש תרומה חשובה. הם ציטטו מחקר, שהצביע על כך שההשקעה בשירותים אלו משתלמת משום שהיא חוסכת הוצאות אחרות הנדרשות

אם הצעירים אינם משתלבים בחיים הנורמטיביים (Forbes, Inder, & Raman, 2006; Wade, Byford, Weatherly, גם ; Raman, Inder, & Forbes, 2005 & Lee, 2004). לפי ניתוח זה, הרי העלאת הגיל לתמיכה בצעירים מגיל 18 לגיל 25 דווקא תחסוך לקופת המדינה סכום עתק של 332 מיליון דולר לשנה, ובהערכה זהירה - ייחסכו 738,741 דולר אוסטרלי על כל צעיר שיקבל את התמיכה. החישוב מבוסס על השימוש האינטנסיבי יותר בשירותים ממשלתיים של צעירים מסיימי השמה בהשוואה למי שאינם בוגרי השמה. כך למשל הצביעו החוקרים על כך שבאוכלוסייה הכללית באוסטרליה שלושה רבעים מהצעירים בני 18-19 וכחמישית מהצעירים בני 23-24 עדיין גרים בבית הוריהם (אופציה שאינה קיימת בעבור רוב רובם של מסיימי ההשמה), וכ-40% חוזרים לגור תקופת מה בבית הוריהם, גם אם יצאו מבית זה. ממצאים אלו אף מדגישים את הקשיים שבפניהם צעירים מסיימי השמה עומדים ואת החשיבות שיש למדינה במילוי תפקיד של 'ההורה הטוב' של הצעירים בהשמה ומתן התמיכה הנמנעת מהם עקב מצבם המיוחד.

6.3. הערכת התוצאות של יישום החוק להארכת שהות במסגרת חוץ-ביתית עד גיל 21 בארצות הברית

ממחקר הערכה באילינוי עלה שצעירים שעזבו את מסגרת ההשמה לפני גיל 19 היו פי שניים בסיכון של דיכאון, שימוש לרעה באלכוהול, אשפוז פסיכיאטרי או של ביצוע פשע ופי שלושה בסיכון של פיתוח הפרעת התמכרות בהשוואה למי שנשאר בהשמה עד גיל מבוגר יותר (Peters, 2012). במחקר נוסף על אודות יישום החוק נמצא שמסגרת תמיכה בשנה הראשונה לאחר ההשמה מפחיתה משמעותית את הסיכוי להיעצר בשל כל סוגי העברות ובלא הבדלי מגדר (Lee et al., 2014).

את יישום החוק להארכת השהות במסגרת חוץ ביתית עד גיל 21 בקליפורניה מלווים מחקרי הערכה. עד כה התפרסמו שני מחקרים ראשוניים. במחקר הראשון, 235 עובדים, שמתפלים בצעירים שמלאו להם 18 בששת החודשים הקודמים למחקר, מילאו שאלון על אודות הצעירים שבטיפולם. הצעירים שהו במסגרות שונות, רובם בתכניות אומנה שונות ו-15% מהם בתכניות דיור עצמאי מפוקח. נמצא שבעת המחקר רוב הצעירים היו בתכניות השכלה: 92% מהצעירים בלא תעודת סיום תיכון השלימו השכלה תיכונית ו-70% מבעלי תעודת סיום תיכון למדו לימודים על-תיכוניים. שאר הצעירים עבדו בתחומים שונים. למעלה ממחצית (53%) מהצעירים תוארו בעלי בריאות פיזית טובה

מאוד או מצוינת ו-28.3% מהם היו בעלי בריאות נפשית טובה מאוד או מצוינת. כשליש (32.2%) מהצעירים היו בעלי בעיה נפשית מאובחנת, בעיקר דיכאון, חרדה ו-PTSD. כ-3% מהצעירים היו הורים או בהיריון, ובסך הכול הגדירו העובדים 30.9% מהצעירים 'נמצאים בסיכון'.

העובדים שרואיינו חשבו שהתחומים שבהם הצעירים שבטיפולם זקוקים לעזרה הרבה ביותר הם: להשיג ולשמור על מקום עבודה, להתנהל כלכלית ולמצוא ולתחזק דיור. הסיבות שהובילו את הצעירים להארכת ההשמה, לדעת העובדים, היו סיוע בדיור ותמיכה חומרית (83%), סיוע בסיום הלימודים (60%), והעדר אפשרויות אחרות (54.2%). האתגרים במימוש החוק להארכת ההשמה שצינו היו: מיעוט משאבים, מיעוט פתרונות דיור, עמימות של החוק וחוסר שיתוף פעולה בין גורמים שונים (Courtney, Charles, Okpych, & Halsted, 2014).

המחקר השני הוא מחקר איכותני מקביל שהציג את נקודת מבטם של הצעירים שהשתתפו בתכניות להארכת השהות במסגרת חוץ-ביתית לאחר גיל 18. במסגרת המחקר רואיינו 61 צעירים שחיו בדיור עצמאי מפוקח בקבוצות מיקוד, 35 מהם גם בראיונות עומק איכותניים. להשלמת התמונה רואיינו גם חמישה אנשי צוות מהפיקוח על המסגרות לצעירים מעל גיל 18. מהממצאים עלה שצעירים רבים תיארו את הפחד מההגעה לגיל 18 במצבם, כשהם אינם בקשר עם משפחתם הביולוגית או יודעים שאי אפשר לסמוך עליה, ואת ההקלה שחשו כששמעו על החוק ועל האפשרות להישאר במסגרת חוץ-ביתית עד גיל 21. הצעירים ציינו את הצורך בחוק כזה, ואת הבעייתיות הטמונה בעבורם במעבר לחיים עצמאיים.

תמה נוספת שעלתה הייתה האמביוולנטיות כלפי עצם ההימצאות במסגרת, לאחר שנים של שהות במסגרות. מצד אחד הם רצו חופש, לעשות דברים לבד ובדרכם, להיות 'מחוץ למערכת' (של שירותי הרווחה), אך מן הצד האחר, הבינו הצעירים שבחרו להשתתף בתכנית שהם זקוקים לסיוע רב בשלב זה של חייהם (כמה מהם לאחר שניסו לחיות עצמאית בלא הצלחה).

תחום נוסף שבו גילו הצעירים אמביוולנטיות היה סוג הדיור. חלק מהצעירים התגוררו ביחידות דיור ליחיד, חלק - ביחידות דיור לשניים ואחרים התגוררו בקבוצות גדולות יותר. הצעירים בדיור הקבוצתי התקשו להתמודד עם העדר הפרטיות ונראה שקבוצה זו הייתה הלהוטה ביותר לסיים את הארכת ההשמה בהקדם האפשרי ולחיות בפרטיות בכוחות עצמם. לעומתם צעירים שחיו בגפם התקשו להתמודד עם הבדידות

ועם המשימות הרבות לבדם. נעשה ניסיון של שילוב בין שני צעירים, האחד מבוגר מהאחר, במטרה שהמבוגר יותר ישמש מנטור בעבור הצעיר, אך צעירים שחיו בסידור זה דיווחו על קושי וריחוק בינם לבין ה'מנטור' שלהם.

רוב הקשיים היו קשורים לפתרונות הדיור המוצעים: מיעוט המקומות, הקושי במציאת מקום מתאים והמיקום המרוחק שהקשה על ההגעה למסגרות הלימודים או התעסוקה. קשיים נוספים שהעלו הצעירים היו הקושי בתחזוק דיור ובסיפוק צרכיהם בהקשר של אוכל, כביסה ועוד. כמו כן, היה להם קשה להסתדר כלכלית עם הקצבה המצומצמת ולעתים קושי מול בני משפחה או חברים שניסו לנצל את ההטבות שהם זכאים להן (Courtney, Charles, Okpych, Napolitano, & Halsted, 2014).

לקחים עיקריים מהסקירה

סקירת הספרות מצביעה על כך שבוגרי השמות חוץ-ביתיות הם אוכלוסייה בסיכון וכדי להתמודד עם הצרכים של אוכלוסייה זו יש לפעול בשלוש תקופות עיקריות: בעת השהייה במסגרת החוץ-ביתית, בתהליך המעבר ובזמן שלאחר המעבר.

א. בעת השהייה במסגרת - יש לבנות את התשתית לעתיד בדרך של בניית זהות אישית ומשפחתית, בניית תחושה של יציבות, ביטחון והתקשרות בטוחה עם המטפלים במסגרת, בצד שמירה וחיזוק הקשרים עם המשפחה הביולוגית. כמו כן, יש לוודא הקנייה של כישורי חיים רלבנטיים ומתן הזדמנויות להתנסות בהפעלתם, עם שימת דגש על מרכזים לרכישת השכלה, הכנה לעולם העבודה, בניית כישורים חברתיים וקשרים עם מקורות תמיכה חיוביים מחוץ למסגרת והכנה לשירות צבאי או לשירות לאומי.

ב. עיתוי סיום השהות במסגרת ההשמה - מהניסיון המצטבר במקומות שהאריכו את משך ההשמה בעבור צעירים בתהליכי רכישת השכלה ומקצוע אפשר ללמוד שיש בכך תרומה חשובה והשקעה משתלמת לעתיד. יש מקום לשקול היערכות דומה בישראל, בכלל זה אפשרויות להמשך שהות במשפחת אומנה של צעירים המשרתים בצבא.

ג. בתהליכי המעבר - יש לתמוך בצעירים בדרכים שונות בהן בניית מעבר הדרגתי ומתמשך ככל האפשר, בניית כישורים לחיים עצמאיים, קידום כישורים לקויים ובניית תכנית אישית למעבר. נוסף לכך, יש להכין את הקשר עם השירותים הרלבנטיים לתקופה שלאחר המעבר ולתת בידי הצעיר את המידע הרלבנטי להשתלבות נורמטיבית.

ד. לאחר עזיבת הצעירים את המסגרת - יש להמשיך ולתמוך בהם באמצעות ליווי רגשי ואינסטרומנטלי נגיש, להעמיד לרשותם מידע על זכויותיהם ועל המשאבים העומדים לרשותם וכן על משאבים נגשים בתחומים של השכלה, דיור, הכשרה מקצועית ותעסוקה. זאת כדי לסייע להם להגיע לשירותים ולמשאבים שנועדו עבורם. בין השאר יש לפתח תכניות ממוקדות המכוונות לקבוצות של צעירים שלהם צרכים בעלי אופי מיוחד (למשל: הכנה לבגרות או לפסיכומטרי, טיפול נפשי), לחבר אותם למקורות תמיכה של בוגרים נורמטיביים (כגון: חונכים בקהילה), ולאפשר המשך קשר עם דמויות משמעותיות ממסגרת ההשמה.

ה. יש להבטיח המשכיות בין הגורמים המטפלים בילדים ובבני נוער בהשמה בכל השלבים. בין השאר חיוני להבטיח ממשקים מתאימים עם גורמים כמו הצבא וגופי החברה האזרחית, המעוניינים לתרום לצעירים אלו, כך שתהליכי שיתוף הפעולה עם מסגרות ההשמה יתחילו כבר בעת שהותם של הצעירים במסגרת וימשכו גם לאחר שהם מסיימים את המסגרת.

מלבד עבודה ישירה עם ילדים ובני נוער ממסגרות השמה יש לפעול באופן מערכתי כדי לעצב את המדיניות ואת מערכת השירותים בדרך שתתאים להיענות לצרכים של הבוגרים.

ו. יש לשקול בחיוב חקיקה שתקדם משאבים המיועדים לצעירים בוגרי השמה ותכלול תרגום של המדיניות והחקיקה למערכת שירותים מקיפה.

ז. יש לשקול בחיוב חקיקה שתביא להגמשת הגיל שבו מסתיימת אחריות המדינה לצעיר במסגרת. בין השאר, יש מקום לשקול אפשרות להמשך שהות במשפחת האומנה גם בעת השירות הצבאי או בעת המשך לימודים והכשרה.

ח. ראוי לקבוע אחריות ברמה הארצית והמקומית להתמודדות עם הצרכים של הצעירים וליצור שיתופי פעולה רבים ומגוונים שיספקו מעטפת הולמת. כך למשל יש ליצור שיתופי פעולה בין שירותים לאורך ציר הזמן (ילדים-נערים-בוגרים צעירים), ברצף הצרכים כגון: חינוך, תעסוקה, דיור, ובין גופים שונים, בהם: מוסדות ממשלתיים, עמותות לסנגור, סוכנויות המגישות שירותים והאקדמיה. זאת, במקביל להכשרת האחראים לטיפול ולתמיכה בצעירים אלו בעזרת מידע ומשאבי ידע.

ט. חיוני לקדם תהליכים של רכישת השכלה - אקדמית ומקצועית, כבר בעת השהות במסגרת ולאחריה. כדי לעשות זאת יש לקיים שותפויות, החסרות כיום, בין המשרדים הממשלתיים הרלבנטיים (למשל, חינוך ורווחה), עם מערכת ההשכלה הגבוהה, ועם גורמי החברה האזרחית.

י. נוסף לכך, כדי לענות באופן הטוב ביותר על צורכי הבוגרים יש לשלבם בתהליכי עיצוב מדיניות, קבלת החלטות והגשת שירותים, וליצור מגוון של תהליכי השתתפות ושותפות, במהלך השהות בהשמה ולאחריה. למשל אפשר ליצור ועדות מייעצות של צעירים, לתמוך כלכלית בפעילות שלהם ולקדם מנהיגות צעירה של צעירים בעת ההשמה ולאחריה.

יא. ולבסוף, יש ללוות את פיתוח המדיניות והשירותים במחקר ובהערכה מעצבת ומסכמת שתתרום לקידומם ולשיפורם.

ביבליוגרפיה

- אליאל-גב, מ. (2010). **הערכת מוכנותם של מתבגרים בפנימיות וצרכיהם לקראת עזיבת המסגרת והיציאה לחיים עצמאיים**. עבודת מוסמך, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בר אילן.
- אליצור, א., טיאנו, ש., מוניץ, ח., ונוימן מ. (2002). **פרקים נבחרים בפסיכיאטריה** (מהדורה רביעית). תל אביב: פפירוס, אוניברסיטת תל אביב.
- ביי-גואטה, ב. (2011). **בני נוער העומדים לסיים שהותם במעונות של חסות הנוער: הקשר בין מאפייני המתבגר ותמיכת הסביבה ומסגרת ההשמה לבין מוכנות לחיים עצמאיים**, תפיסת העתיד וצרכים לקראת היציאה מהמסגרת. עבודת מוסמך, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בר אילן.
- בננישתי, ר. וזעירא, ע. (2008). **הערכת מידת השליטה של מתבגרים בהשמה חוץ ביתית במיומנויות חיים וצרכיהם לקראת עזיבתם את המסגרת. מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 28, 17-44**.
- בננישתי, ר., ומגנוס, א. (2008). **הערכת התוכנית- "גשר לבוגרי השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי". מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 28, 45-84**.
- בננישתי, ר. ושיף, מ. (2003). **מחקר מעקב אחר בוגרי "אור שלום" בגילאי 18 ומעלה (דו"ח מחקר)**. ירושלים: האוניברסיטה העברית, ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית: קבוצת המחקר בריאות נפש ורווחה של ילדים.
- בננישתי, ר. ושמעוני, ע. (2012). **הישגים בתחום ההשכלה של ילדים ובני נוער בהשמה חוץ-ביתית ובטיפול רשויות הרווחה בקהילה. מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 36, 185-204**.
- בן שלמה, נ. (2000). **תפקוד הורי של הורים שהושמו כילדים בסידור חוץ-ביתי**. עבודת דוקטורט, בר-אילן, רמת-גן.
- גולן, מ., שרעבי, ד., וונדר-שוורץ, מ. (2002). **מחקר בוגרים כפר הילדים אס. או. אס "נרדים" ערד**. (דו"ח מחקר). תל-אביב: בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל-אביב: המרכז הבינתחומי ללימודי ילדים ונוער.
- גרשטמן-שלף, ולזר, א. (2006). **מעקב אחר הסתגלות בוגרי פנימייה טיפולית לחיים מחוץ לפנימייה. חברה ורווחה: רבעון לעבודה סוציאלית, 26, 41-58**.
- דיניסמן, ת. (2012). **גורמים המנבאים מעבר מוצלח מהשמה חוץ ביתית לחיים עצמאיים: מאפיינים של הצעיר, רשת התמיכה החברתית והפנימייה**. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה". האוניברסיטה העברית.
- וינר, א., ווינר, י. (1990). **ילדים בחסות אנוש**. ירושלים ותל-אביב: הוצאת שוקן.

זלכה, א. ושומן, ש. (2003). **מתבגרים חסרי עורף משפחתי: דו"ח מחקר**. ירושלים: ג'וינט ישראל- מכון ברוקדייל.

זעירא, ע., ובנבנישתי, ר. (2008). בוגרים של פנימיות חינוכיות בישראל: תמונת מצב. **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית**, 95-134.

כ"ץ, ק. (1988). **אזרחים בוגרי "בני ברית": דו"ח מחקר מעקב אחרי בוגרי בית הילדים בני-ברית**. עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

מייזלס, ע. (2002). צעירים ישראלים במעבר לבגרות: השפעת השירות הצבאי. **עיונים בחינוך**, 5, 159-190.

מייזלס, ע., שרף, מ. (2005). נוער ישראל מה יש לו בחייו? את הוריו, את הוריו ואת הוריו. בתוך: רהב, ג. ווזנר, י. ולנצר שוורץ, מ. (עורכים). **נוער בישראל**. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

סולימני-אעידן, י. (2012). **מעברם לחיים עצמאיים של בוגרי פנימיות: גורמים אישיים (מגדר ואופטימיות) ובינאישיים (תמיכה חברתית) המנבאים את מצבם על סף היציאה מהפנימיה ושנה לאחר היציאה**. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה". אוניברסיטת בר אילן.

צמח-מרום, ת., הלבן-אילת, ח. וסבו-לאל, ר. (2012). מספר הילדים בפנימיות ומאפייניהם. **מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית**, 36, 7-38.

קורטני, מ., טראו, ש. ובוסט, נ. (2008). הערכת תפקוד בבגרות של צעירים מסיימי שהות באומנה: תמונת מצב בארה"ב. **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית**, 28, 135-154.

קשת, י., גרופר, ע., ושלסקי, ש. (2008). **החינוך הפנימייתי לקראת העשור הבא: דין וחשבון של הוועדה לתכנון ופיתוח החינוך הפנימייתי לעשור הבא-ועדת העשור**. תל אביב: המנהל לחינוך התיישבותי, פנימייתי ועליית הנוער.

רפאלי, ת. (2015). **תקופת ה"בגרות בהתהוות" בקרב בוגרי פנימיות בישראל: המשאבים האישיים והסביבתיים המנבאים תפקוד מסתגל ורווחה נפשית של בוגרי פנימיות כארבע שנים לאחר סיום השהות**. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה". אוניברסיטת בר אילן.

שיף, מ. ובנבנישתי, ר. (2004). **מצבם של מתבגרים באומנה ותפיסת מוכנותם לחיים עצמאיים בתום השהות בה**. דוח מחקר. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, קבוצת המחקר בריאות נפש ורווחה של ילדים.

שיף, מ. וקושר, ח. (2005). **מחקר מעקב אחר בוגרי פנימיית 'בית אפל' בגילאי 18 ומעלה**. דו"ח מחקר. ירושלים: האוניברסיטה העברית, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית.

שמעוני, ע., ובנבנישתי, ר. (2011). **ילדים נפגעי התעללות והזנחה השוהים במסגרות חוץ ביתיות והמטופלים בקהילה - רקע ותוצאות**. ירושלים: מכון חרוב והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

- Ahrens, K. R., DuBois, D. L., Richardson, L. P., Fan, M.Y., & Lozano, P. (2008). Youth in foster care with adult mentors during adolescence have improved adult outcomes. *Pediatrics*, 121(2), 246-252.
- Anctil, T. M., McCubbin, L. D., O'Brien, K., & Pecora, P. (2007). An evaluation of recovery factors for foster care alumni with physical or psychiatric impairments: Predictors of psychological outcomes. *Children & Youth Services Review*, 29(8), 1021-1034. doi:10.1016/j.childyouth.2007.02.003
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480. doi: 10.1037/0003-066X.55.5.469
- Arnett, J. J. (2007). Afterword: Aging out of care toward realizing the possibilities of emerging adulthood. *New Directions for Youth Development*, 113, 151-161. doi: 10.1002/yd.207
- Avery, J. (2001). *Education and children in foster care: Future success or failure?* National Children's Bureau, London. .
- Barth, R. (1990). On their own : The experiences of youth after foster care. *Child and Adolescent Social Work*, 7, 419-440.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage.
- Benbenishty, R., & Schiff, M. (2009). Perceptions of readiness to leave care among adolescents in foster care in Israel. *Children and Youth Services Review*, 3, 662-669. doi:10.1016/j.childyouth.2009.01.001
- Berridge, D. (2007). Theory and explanation in child welfare: education and looked-after children. *Child & Family Social Work*, 12, 1-10. doi:10.1111/j.1365-2206.2006.00446.x
- Biehal, N., & Wade, J. (1996). Looking back, looking forward: Care leavers, families and change. *Children and Youth Services Review*, 18, 425-445.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M. & Wade, J. (1995). *Moving on: Young people and leaving care schemes*. London: HMSO.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M., & Wade, J. (1994). Leaving care in England: A research perspective. *Children and Youth Services Review*, 16, 231-254.
- Blome, W. (1997). What happens to foster kids: Educational experiences of a random sample of foster care youth and a matched group of non-foster care youth. *Child and Adolescent Social Work*, 14, 41-53.

- Broad, B. (1999a). Improving the health of children and young people leaving care. *Adoption and Fostering*, 22, 40-48.
- Broad, B. (1999b). Young people leaving care: Moving towards 'joined up' solutions? *Children and Society*, 13, 81-93.
- Buehler, C., Orme, J. G., Poſt, J., & Patterson, D. A. (2000). The long-term correlates of family foster care. *Children and Youth Services Review*, 22, 595-625.
- Bullock, R., Courtney, M. E., Parker, R., Sinclair, I., & Thoburn, J. (2006). Can the corporate state parent?. *Children and Youth Services Review*, 28, 1344-1358.
- Burley, M., & Halpern, M. (2001). *Educational attainment of foster youth: Achievement and graduation outcomes for children in state care*. Olympia, WA: Washington State Institute for Public Policy.
- Bynner, J. & Parsons, S. (2002) Social exclusion and the transition from school to work: The case of young people not in education, employment, or training (NEET). *Journal of Vocational Behavior*, 60, 289-309.
- Carr, N. (2014). Invisible from view: Leaving and aftercare provision in the Republic Of Ireland. *Australian Social Work*, 67, 88-101. doi:10.1080/0312407X.2013.868014
- Cashmore, J., & Paxman, M (1996). *Wards leaving care: A longitudinal study*. Sydney, NSW: Department of community services.
- Cashmore, J., & Paxman, M (2006a). Predicting after-care outcomes: The importance of 'felt' security. *Child and Family Social Work*, 11, 232-241.
- Cashmore, J., & Paxman, M. (2006b). *Wards leaving care: Follow up five years later*, *Children Australia*, 31, 18-25.
- Cheung, S.Y. & Heath, A. (1994). After care: The education and occupation of adults who have been in care. *Oxford Review of Education*, 20, 361-375.
- Children (Leaving Care) Act Northern Ireland (2002) London: HMSO.
- Children (Scotland) Act (1995) London: HMSO.
- Clare, M. (2006). Personal reflections on needs and services for young people leaving care: From local to international to national (1996-2005). *Children Australia*, 31 (3), 11-17.
- Coleman, J. C., & Hendry, L. (1999). *The nature of adolescence*. London: Routledge.

- Collins, M. E. (2001). Transition to adulthood for vulnerable youths: A review of research and implications for policy. *Social Service Review*, 75 (2), 271-291.
- Collins, M. E. (2004). Enhancing services to youths leaving foster care: Analysis of recent legislation and its potential impact. *Children and Youth Services Review*, 26, 1051-1061.
- Collins, M. E., Paris, R., and Ward, R. (2008). The permanence of family ties: Implications for youth transitioning from foster care. *American Journal of Orthopsychiatry* 78, 54-62.
- Connely, G. & Furnivall, J. (2013). Addressing low attainment of children in public care: the Scottish experience. *European Journal of Social Work*, 16, 88 – 104. [dx.doi.org/10.1080/13691457.2012.722986](https://doi.org/10.1080/13691457.2012.722986)
- Cook, R. J. (1994). Are we helping foster care youth prepare for their future?. *Children and Youth Services Review*, 16, 213-229.
- Courtney, M. E. (2001). Challenges and opportunities posed by the reform era. *Journal of Applied Social Science*, 25, 31-39.
- Courtney, M., & Barth, R. P. (1996). Pathways of older adolescents out of foster care: Implications for independent living services. *Social Work*, 41, 75-84.
- Courtney, M. E., Charles, P., Okpych, N. J., Napolitano, L., & Halsted, K. (2014). *Findings from the California Youth Transitions to Adulthood Study (CalYOUTH): Conditions of Foster Youth at Age 17*. Chicago: Chapin Hall at the University of Chicago.
- Courtney, M. E., & Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out-of-home care in the USA. *Child and Family Social Work*, 11, 209-219. doi: 10.1111/j.1365-2206.2006.00433.x
- Courtney, M. E, Dworsky, A., Cusick, G. R., Havlicek J., Perez A., & Keller T. (2007). *Midwest Evaluation of the Adult Functioning of Former Foster Youth: Outcomes at Age 21*. Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago.
- Courtney, M. E, Dworsky, A., Lee, J. S., & Rapp, M. (2010). *Midwest Evaluation of the Adult Functioning of Former Foster Youth: Outcomes at Ages 23 and 24*. Chicago: Chapin Hall at the University of Chicago.
- Courtney, M. E., & Heuring, D. (2005). The transition to adulthood for youth “aging out” of the foster care system. In D. W. Osgood, E. M. Foster, C.

- Flanagan, & G. Ruth (Eds.), *On your own without a net: The transition to adulthood for vulnerable populations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Courtney, M. E., Charles, P., Okpych, N. J., & Halsted, K. (2014). *California Youth Transitions to Adulthood Study (CalYOUTH): Early Findings from the Child Welfare Worker Survey*. Chicago: Chapin Hall at the University of Chicago.
- Courtney, M. E., Dworsky, A., Ruth, G., Keller, T., Havlicek, J., & Bost, N. (2005). *Midwest Evaluation of the Adult Functioning of Former Foster Youth: Outcomes at Age 19*. Chicago: Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago.
- Courtney, M. E., Piliavin, I., Grogan-Kaylor, A., & Nesmith, A. (2001). Foster youth transition to adulthood: A longitudinal view of youth leaving care. *Child Welfare*, 80, 685-717.
- Courtney, M. E., Roderick, M., Smithgall, C., Gladden, R. M., & Nagaoka, J. (2004). The educational status of foster children. Chapin Hall, Chicago.
- Courtney, M., Terao, S. & Bost, N. (2004) *Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Conditions of youth preparing to leave state care*. University of Chicago Chapin Hall Center for Children.
- Creed, P., Tilbury, C., Buys, N., & Crawford, M. (2011). The career aspirations and action behaviors of Australian adolescents in out-of-home-care. *Children & Youth Services Review*, 33(9), 1720-1729. doi: 10.1016/j.childyouth.2011.04.033
- Daining, C, & DePanfilis, D. (2007). Resilience of youth in transition from out-of-home care to adulthood. *Children and Youth Services Review*, 29, 1158 – 1178.
- Del Valle, J. F., Bravo, A., Alvarez, E., & Fernanz, A. (2008). Adult self-sufficiency and social adjustment in care leavers from children's homes: A long-term assessment. *Child and Family Social Work*, 13, 12-22.
- DePanfilis, D. (2014). Youth Leaving Foster Care: A Developmental, Relationship based Approach to Practice. *Australian Social Work*, 67, 422–424. doi:10.1080/13575279.2012.716262
- Department for Education and Skills (2003). *Statistics of education: Care leavers*,

- 2002-2003. England. London: Stationery Office.
- Department of Education. (2013). *Care leaver strategy: A cross-departmental strategy for young people leaving care*. (p. 25). Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/253586/Care_Leavers_Strategy.pdf
- Department of Education. (2013). *Care leaver strategy: A cross-departmental strategy for young people leaving care*. (p. 25). Retrieved from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/253586/Care_Leavers_Strategy.pdf
- Department of Health (1999). *Me, survive, out there?.- New arrangements for young people living in and leaving care*. London: Department of Health.
- Dima, G., & Skehill, C. (2008). Reflective analysis of a mixed-methods approach to study the experiences of young people leaving care in Romania. *Cognition, Brain, Behavior: An Interdisciplinary Journal*, 12, 369–388.
- Dinisman, T. (2014). Life satisfaction in the transition from care to adulthood: the contribution of readiness to leave care and social support. *Child & Family Social Work*, Online. DOI: 10.1111/cfs.12156.
- Dinisman, T., & Zeira, A. (2011). The contribution of individual, social support and institutional characteristics to perceived readiness to leave care in Israel: An ecological perspective. *British Journal of Social Work* 41, 1442-1458.
- Dinisman, T., Zeira, A., Sulimani-Aidan, Y., & Benbenishty, R. (2013). The subjective well-being of young people aging out of care. *Children and Youth Services Review*, 35, 1705–1711. doi:10.1016/j.childyouth.2013.07.011
- Dixon, J. (2008). Young people leaving care: Health well-being and outcomes. *child and Family Social Work*, 13, 207-217
- Dixon, J., & Stein, M. (2005). *Leaving care. Through care and aftercare in Scotland*. London: Jessica Kinsley Publishers.
- Dixon, J., Wade, J., Byford, S., Weatherly, H. & Lee, J. (2004). *Young people leaving care: An evaluation of costs and outcomes*. Report to the Department for Education and Skills, University of York, York.
- Downes, C. (1992). *Separation revisited*. Aldershot Ashgate.
- Drapeau, S., Saint-Jacques, M. C., Lapine, R., Begin, G., & Bernard, M. (2007). Processes that contribute to resilience among youth in foster care. *Journal of*

- Adolescence*, 30, 977-999. doi:10.1016/j.adolescence.2007.01.005.
- Dumaret, A. C., Donati, P., & Crost, M. (2009). After a long term placement: Investigating educational achievement, behavior and transition to independent living. *Children and Society*, 10, 1-13.
- Emerson, J. (2006). Strategies for working with college students from foster care. *E-source for College Transitions*, 3(4), 3-4.
- English, D. J., Kouidou-Giles, S., & Plocke, M. (1994). Readiness for independence: A study of youth in foster care. *Children and Youth Service Review*, 16, 147-158.
- Festinger, T. (1983). *No one ever asked us: A postscript to foster care*. New-York: Columbia University Press.
- Forbes, C., Inder, B., & Raman, S. (2006). Measuring the cost of leaving care in Victoria. *Children Australia*, 31 (30), 26-33.
- Ford, T., Vostanis, P., Meltzer, H., & Goodman, R. (2007). Psychiatric disorder among British children looked after by local authorities: comparison with children living in private households. *The British Journal of Psychiatry*, 190, 319-325. doi: 10.1192/bjp.bp.106.025023
- Frank, F., & Furstenberg, J. (2010). On a new schedule: Transitions to adulthood and family change. *The Future of Children*, 20, 67-87.
- Furlong, A., Cartmel, F., Biggart, B., Sweeting, H., & West, P. (2003). *Youth transitions: Patterns of vulnerability and processes of social inclusion. Social Research, Research Findings No. 8 / 2003, Glasgow, Scotland*. retrieved from: <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47049/0025557.pdf> 8/10/2006.
- Geenen, S., & Powers, L. E. (2007). "Tomorrow is another problem": The experiences of youth in foster care during their transition into adulthood. *Children and Youth Services review* 29. 1085-1101.
- Georgiades, S. (2005). Initial internal consistency evidence on the Daniel Memorial Independent Living Assessment: A research note. *Children and Youth Services Review*, 27, 921- 930.
- Glisson, C., Hemmelgran, A. L., & Post, J. A. (2002). The Short form Assessment for Children: An assessment and outcome measure for child welfare and juvenile justice. *Research on Social Work Practice*, 12, 82-106.

- Hahn, A. (1994). The use of assessment procedures in foster care to evaluate readiness for independent living. *Children and Youth Service Review*, 16, 171-179.
- Harden, B. J. (2004). Safety and stability for foster children: A developmental perspective. *Future of Children*, 14, 31-47.
- Havlicek, J. R., Garcia, A. R., & Smith, D. C. (2013). Mental health and substance use disorders among foster youth transitioning to adulthood: Past research and future directions. *Children and Youth Services Review*, 35, 194–203. doi:10.1016/j.childyouth.2012.10.003
- Hiles, D., Moss, D., Wright, J., & Daloo, R. (2013). Young people's experience of social support during the process of leaving care: A review of the literature. *Children and Youth Services Review*, 35, 2059-2071.
- Hojer, I., Johansson, H., Hill, M., Cameron, C., & Jackson, S. (2008). *The educational pathways of young people from a public care background in five EU countries*. London, England: Thomas Coram Research Unit, Institute of Education, University of London.
- Höjer, I., & Sjöblom, Y. (2013). Voices of 65 Young People Leaving Care in Sweden: "There Is So Much I Need to Know!" *Australian Social Work*, 67(February 2015), 71–87. doi:10.1080/0312407X.2013.863957
- Hollingworth, K. (2011) 'Participation in social, leisure and informal learning activities among care leavers in England: Positive outcomes for educational participation', *Child and Family Social Work*, 17, 438-447.
- http://laidlawfdn.org/files/Youth_Leaving_Care_report.pdf#search=%22canada%20leaving%20care%22
- <http://www.birmingham.gov.uk/>
- http://www.caseylifeskills.org/pages/assess/assess_index.htm
- <http://www.jimcaseyyouth.org/opportunitypassport.htm#three>
- <http://www.nrcys.ou.edu/programs/okil.shtml>
- <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47171/0023765.pdf>
- <http://www.warwickshire.gov.uk>
- Iglehart, A. P. (1994). Adolescents in foster care: Predicting readiness for independent living. *Children and Youth Service Review*, 16, 159-169.
- Iglehart, A., P. (1995). Readiness for independence: Comparison of foster care,

- kinship care, and non-foster care adolescents. *Children and Youth Services Review*, 17, 417-432.
- Iglehart, A. P., & Becerra (2002). Hispanic and African- American youth: Life after foster care emancipation. *Social Work with Multicultural Youth*, 11, 79-107.
- Jackson, S., Ajayi, S., & Quigley, M. (2005) *Going to University from Care*: Final report of the By Degrees project. London, Institute of Education, University of London.
- Jackson, S., & Martin, P. N (1998). Surviving the care system: Education and resilience. *Journal of Adolescence*, 21, 519-540.
- Jahnukainen, M. (2007). High risk youth transition to adulthood: A longitudinal view of youth leaving residential education in Finland. *Children and Youth Service Review*, 29, 637-654.
- Jonson-Reid, M., & Barth, R. P. (2000). From placement to prison: The path to adolescent incarceration from child welfare supervised foster or group care. *Children and Youth Services Review*, 22(7), 493-516.
- Keller, T. E., Cusick, G. R & Courtney, M. E (2007). Approaching the transition to adulthood: Distinctive profiles of adolescents aging out of the child welfare system. *Social Service Review*, 81(3), 453-484.
- Kerman, B., Wildfire, J., & Barth, R. P. (2002). Outcomes for young adults who experienced foster care. *Children and Youth Services Review*, 24, 319-344.
- Kushel, M. B., Yen, I. H., Gee, L., & Courtney, M. E. (2007). Homelessness and health care access after emancipation. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 161 (10), 986-993.
- Lawrence, C. R., Carlson, E. A., & Egeland, B. (2006). The impact of foster care on development. *Developmental Psychopathology*, 18, 57-76.
- Leathers, S. J., & Testa, M. F. (2006). Foster youth emancipating from care: Caseworkers' report on needs and services. *Child Welfare*, 85, 463-498.
- Lee, J. S., Courtney, M. E., & Tajima, E. (2014). Extended foster care support during the transition to adulthood: Effect on the risk of arrest. *Children and Youth Services Review*, 42, 34-42. doi:10.1016/j.childyouth.2014.03.018
- Lindsey, E. W., & Ahmed, F. E. (1999). The North Carolina independent living program: A comparison of outcomes for participants and nonparticipants. *Children and Youth Services Review*, 21, 389-412.

- London, Z., & Halfpenny, N. (2006). Transitioning from (and with) care: The next steps. *Children Australia*, 31(3), 42-54.
- Losel, F., & Bliesener, T (1994). Some high risk adolescents do not develop conduct problems: A study of protective factors. *International Journal of Behavioral Development*, 17, 753-777.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Baker, B (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-562.
- Maliszewski, G., & Brown, C. (2014). Familism, substance abuse, and sexual risk among foster care alumni. *Children and Youth Services Review*, 36, 206–212. doi:10.1016/j.childyouth.2013.11.021
- Mallon, G. P. (1998). After care, then where?: Outcomes of an independent living programs. *Child Welfare*, 77, 61-78.
- Maluccio, A. N., Krieger, R., & Pine, B, A (Ed.). (1990). *preparing adolescents to leave foster family care: Guidelines for policy and program*. Washington. DC: Child Welfare League of America.
- Marsh, P. & Peel, M. (1999). *Leaving Care in Partnership: Family Involvement with Care Leavers*. London : The Stationery Office.
- Mason, M., Castrianno, L. M., Kessler, C., Holmstrand, L., Huefner, J., Payne, V., Pecora, P. J., ... Stenslie, M. (2003). A comparison of foster care outcomes across four child welfare agencies. *Journal of Family Social Work*, 7(2), 55-72. doi: 10.1300/J039v07n02_05
- Munson, M. R., Smalling, S. E., Spencer, R., Scott, L. D., & Tracy, E. M. (2010). A steady presence in the midst of change: Non-kin natural mentors in the lives of older youth exiting foster care. *Children and Youth Services Review*, 32(4), 527-535. doi:10.1016/j.childyouth.2009.11.005
- McCann, J.C., James, A., Wilson, S., & Dunn, G. (1996). Prevalence of psychiatric disorders in young people in the care system. *British Medical Journal*, 313, 1529-1530.
- McDonald, S., Erickson, L.D., Johnson, M. K., & Elder, G. L (2007). Informal mentoring and young adult employment. *Social Science Research*, 23, 1328-1347.
- McDonald, T. P., Allen, R. I., Westerfelt, A., & Piliavin, I. (1996). *Assessing the*

- long-term effects of foster care: A research synthesis*. Washington, DC: CWLA Press.
- McMahon, R. C., & Fields, S. A. (2015). Criminal conduct subgroups of “aging out” foster youth. *Children and Youth Services Review*, 48, 14–19. doi:10.1016/j.childyouth.2014.11.010
- McMillen, J. C., & Tucker, J. (1999). The status of older adolescents at exit from out-of-home care. *Child Welfare*, 78, 339-360.
- McMillen, J. C., Rideout, G. B., Fisher, R. H & Tucker, J. (1997). Independent-living services: The view from former foster youth. *Families in Society*, 78, 471-479.
- Mech, E.V., Ludy-Dobson, C., & Hulseman, F. S. (1994). Life skills knowledge: A survey of foster adolescents in three placement settings. *Children and Youth Services Review*, 16, 181-200.
- Melkman, B., Refaeli, T., Bibi, B., & Benbenishty, R. (2015). Readiness for independent living among youth on the verge of leaving juvenile correctional facilities. *International Journal of Offender Therapy and comparative Criminology*. Online. doi: **10.1177/0306624X15575117**
- Mendes, P., & Forbes, C. (2006). Editorial. *Children Australia*, 31(3), 2-3.
- Mendes, P., & Moslehuddin, B. (2004). Graduating from the child welfare system: A comparison of the UK and Australian leaving care debates. *International Journal of Social Welfare*, 13, 332-339.
- Mendes, P., Baidawi, S., & Snow, P. C. (2014). Young people transitioning from out-of-home care in Victoria: Strengthening support services for dual clients of child protection and youth justice. *Australian Social Work*, 67, 6–23. doi :10.1080/0312407X.2013.853197
- Merdinger, J. M., Hines, A. M., Lemon-Osterline, K., & Wyatt, P. (2005). Pathways to college for former foster youth: Understanding factors that contribute to educational success. *Child welfare*, 84, 867-896.
- Mersky, J. P., & Janczewski, C. (2013). Adult well-being of foster care alumni: Comparisons to other child welfare recipients and a non-child welfare sample in a high-risk, urban setting. *Children and Youth Services Review*, 35, 367–376. doi:10.1016/j.childyouth.2012.11.016
- Montgomery, P., Donkoh, C., & Underhill, K. (2006). Independent living programs

- for young people leaving the care system: The state of the evidence. *Children and Youth Services Review*, 28, 1435-1448
- Morrow, V. & Richards, M. (1996). *Transitions to adulthood: A family matter*. JRF findings, York: Joseph Rowntree Foundation. [Http://www.jrf.uk/knowledge/findings/socialpolicy/sp98.asp](http://www.jrf.uk/knowledge/findings/socialpolicy/sp98.asp)
- Munson, M. R., & McMillen, J.C. (2009). Natural mentoring and psychological outcomes among older youth transitioning from foster care. *Children and Youth Services Review*, 31, 104-111.
- Murray, S., & Goddard, J. (2014). Life after growing up in Care: Informing policy and practice through research. *Australian Social Work*, 67, 102–117. doi:10.1080/0312407X.2013.868010
- Newman, T. & Blackburn, S. (2002). *Transitions in the lives of children and young people: Resilience factors*. Interchange 78. Edinburgh: Scottish Executive. Retrieved: <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/46997/0024005.pdf>, (8/10/2006).
- Nollan, K. A., Horn, M., Downs, A. C., Pecora, P. J. & Bressani, R. V. (2001). *Ansell–Casey Life Skills Assessment (ACLSA) and Life Skills Guidebook Manual*. Casey Family Programs, Seattle, WA.
- Nollan, K., A, Wolf, M., Ansell, D., Burns, A. J., Barr, L., Copeland, W. (2000). Ready or not: Assessing youths' preparedness for independent living. *Child Welfare*, 79, 159-176.
- Osgood, W. D., Foster, M. E., Flanagan, C., & Ruth, G. R. (Eds.) (2005). *On your own without a net: The transition to adulthood for vulnerable populations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Oshima, K. M., Narendorf, S. C., & McMillen, J. C. (2013). Pregnancy risk among older youth transitioning out of foster care. *Children and Youth Services Review*, 35, 1760–1765. doi:10.1016/j.childyouth.2013.08.001
- Osterling, K. L., & Hines, A. M (2006). Mentoring adolescent foster youth: Promoting resilience during developmental transitions. *Children and Family Social Work*, 11, 242-253.
- Park, J. M., Metraux, S., & Culhane, D. P. (2005). Childhood out-of-home placement and dynamics of public shelter utilization among young homeless adults. *Children and Youth Services Review*, 27, 533-546.

- Park, J. M., Metraux, S., Brodbar, G., & Culhane, D. P. (2004). Public shelter admission among young adults with child welfare histories by type of service and type of exit. *Social Service Review*, 78, 284-303.
- Pecora, P. J., Kessler, R. C., Williams, J., O'Brien, K., Downs, A. C., English, D., White, J., Hiripi, E., White, C. R., Wiggins, T., & Holmes, K. E. (2005). *Improving family foster care: Findings from the Northwest Foster Care Alumni Study*. Seattle, WA: Casey Family Programs. Available at <http://www.casey.org>.
- Pecora, P. J., White, C. R., Jackson, L. J., & Wiggins, T. (2009). Mental health of current and former recipients of foster care: A review of recent studies in the USA. *Children and Family Social Work*, 14, 132-146.
- Pecora, P. J., Williams, J., Kessler, R. C., Dowens, C. A., O'brien, K., Hirpi, E., (2003). *Assessing the effects of foster care: Early results from Casey National alumni study* (internet version): Seattle: Casey Family Programs.
- Peters, C. M. (2012). Examining regional variation in extending foster care beyond 18: Evidence from Illinois. *Children and Youth Services Review*, 34, 1709–1719. doi:10.1016/j.childyouth.2012.04.024
- Pinkerton, J. & McCrea, R. (1999). *Meeting the challenge?: Young people leaving care in Northern Ireland*. Aldershot: Ashgate
- Pinkerton, J., & Dolan, P. (2007). Family support, social capital, resilience and adolescent coping. *Child and Family Social Work*, 12, 219-228.
- Racz, A., & Korintus, M. (2012). Enabling young people with a care background to stay in education in Hungary: Accommodation with conditions and support. *European Journal of Social Work*, 16, 55-69.
- Raman, S., Inder, B., & Forbes, C. (2005). *Investing for success: The economics of supporting young people leaving care*. Center for Excellence in Child and Family Welfare, Melbourne.
- Refaeli, T., Benbenishty, R., & Eliel-Gev, M. (2013). Youth aging out of residential care in Israel: Readiness for independent living and need for help. *Children and Youth Services Review*, 35(9), 1601–1607. doi:10.1016/j.childyouth.2013.06.014
- Reid, C. (2007). The transition from state care to adulthood: International examples of best practices. *New Directions for Youth Development*, 113,

- Reifsteck, J. (2005). Failure and success in foster care programs. *North American Journal of Psychology*, 7, 313-326.
- Reilly, T. (2003). Transition from care: Status and outcomes of youth who age out of foster care. *Child Welfare*, 82, 727-746.
- Roca, J. S., Garcia, M. J., Biarnes, A.V., & Rodriguez, M. (2009). Analysis of factors involved in the social inoculation process of young people fostered in residential care institutions. *Children and Youth Services Review*, 31, 1251-1257.
- Rogers, R. (2011). "I remember thinking, why isn't there someone to help me? Why isn't there someone who can help me make sense of what I'm going through?": "Instant adulthood" and the transition of young people out of state care. *Journal of Sociology*, 47(4), 411-426. doi:10.1177/1440783311420793
- Rumbaut, R. G., & Golnaz, K. (2010). Immigration and adult transitions. *The Future of Children*, 20, 43-66.
- Ryan, J. P., & Testa, M. F. (2005). Child maltreatment and juvenile delinquency: Investigating the role of placement and placement instability. *Children and Youth Services Review*, 27, 227-249.
- Sala-Roca, J., Biarnés A. V., García J. M., & Sabates, A., L. (2012). Socialization process and social support networks of out-of-care youngsters. *Children & Youth Services Review*, 34, 1015-1023. doi:10.1016/j.childyouth.2012.02.002
- Scannapieco, M., Schagrin, J., & Scannapieco, T. (1995). Independent living programs: Do they make a difference?. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 12, 381-389.
- Schiff, M. (2006). Leaving care: retrospective reports by alumni group homes. *Social Work*, 51(4), 343-353.
- Schiff, M., & Benbenishty, R. (2006). Functioning of Israeli group-homes alumni: Exploring gender differences and in-care correlates. *Children and Youth Services Review*, 28 (2), 133-157.
- Schmitz, M., F (2005). Effect of childhood foster care and adoption on adulthood childbearing. *Children and Youth Service Review*, 27, 85-98.
- Schoeni, R. & Ross, K. (2004). Material assistance received from families during the transition to adulthood. In R. Settersten, J., F. Furstenberg, J., and R.

- Rumbaut (Eds.), *On the 91 Frontier of Adulthood: Theory, Research, and Public Policy On the frontier of adulthood: Theory, research, and public policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schofield, G. (2002). The significance of a secure base: A psychosocial model of long- term foster care. *Child and Family Social Work*, 7, 259-272
- Schofield, G., & Beek, M (2005). Risk and resilience in long- term foster-care. *British Journal of Social Work*, 35, 1283-1310.
- Shulman, S., & Ben-Artzi, E. (2003). Age-related differences in the transition from adolescence to adulthood and links with family relationships. *Journal of Adult Development*, 10, 217-226.
- Sinclair, I., Baker, C., Wilson, K., & Gibbs, I. (2005). *Foster children, where they go and how they get on*. London: Jessica Kingsley.
- Stein, M. (1994). Leaving care, education and career trajectories. *Oxford Review of Education*, 2 (3), 339-348.
- Stein, M. (1997). *What works in leaving care?*. Ilford: Barnardos.
- Stein, M. (2004). *What works for young people leaving care?*. Ilford: Barnardos.
- Stein, M. (2005). *Resilience and young people leaving care: Overcoming the odds*. Joseph Rowntree Foundation, York.
- Stein, M. (2006a). Young people aging out of care: The poverty of theory. *Children and Youth Services Review*, 28, 422– 434.
- Stein, M. (2006b). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11, 276-279.
- Stein, M. (2014). Young people's transitions from care to adulthood in European and Postcommunist Eastern European and Central Asian societies. *Australian Social Work*, 67, 37–41. doi:10.1080/0312407X.2013.836236
- Stein, M., & Dumaret, A. C. (2011). The mental health of young people aging out of care and entering adulthood: Exploring the evidence from England and France. *Children and Youth Services Review*, 33, 2504–2511. doi:10.1016/j.childyouth.2011.08.029
- Stein, M. & Munro, E. (2008) (eds.) *Young people's transitions from care to adulthood: International research and practice*. London: Jessica Kingsley.
- Stein, M. & Munro, E. (2012). *Young people leaving care: Supporting pathways to adulthood* (p. 200). Jessica Kingsley Publishers.

- Stein, M., Pinkerton, J. and Kelleher, P. (2000). Young people leaving care in England, Northern Ireland and Ireland. *European Journal of Social Work*, 3, 235-246.
- Stepanova, E., & Hackett, S. (2014). Understanding care leavers in Russia: Young people's experiences of institutionalisation. *Australian Social Work*, 67, 118–134. doi:10.1080/0312407X.2013.868011
- Stewart, C. J., Kum, H. C., Barth, R. P., & Duncan, D. F. (2014). Former foster youth: Employment outcomes up to age 30. *Children and Youth Services Review*, 36, 220–229. doi:10.1016/j.childyouth.2013.11.024
- Stott, T. (2013). Transitioning youth: Policies and outcomes. *Children and Youth Services Review*, 35(2), 218–227. doi:10.1016/j.childyouth.2012.10.019
- Sulimani-Aidan, Y. (2015). Do they get what they expect?: The connection between young adults' future expectations before leaving care and outcomes after leaving care. *Children and Youth Service Review*, 55, 193-200.
- Sulimani-Aidan, Y. (2014). Care leavers' challenges in transition to independent living. *Children and Youth Services Review*, 46, 38-46.
- Sulimani-Aidan, Y., & Benbenishty, R. (2011). Future expectations of adolescents in residential care in Israel. *Children and Youth Services Review*, 33, 1134-1141. doi: 10.1016/j.childyouth.2011.02.006
- Sulimani-Aidan, Y., Benbenishty, R., Dinisman, T., & Zeira, A. (2013). Care leavers in Israel: What contributes to better adjustment to life after care? *Journal of Social Service Research*, 39, 704-718.
- Sussman, S. & Arnett J. J. (2014). Emerging adulthood developmental period facilitative of the addictions. *Evaluation & the Health Professionals*, 37, 147-155.
- Sussman, S., Lisha, N., & Griffiths, M. (2011). Prevalence of the addictions: A problem of the majority or the minority? *Evaluation & the Health Professions*, 34(1), 3–56. doi:10.1177/0163278710380124
- Von Borczyskowski, A., Vinnerljung, B., & Hjern, A. (2013). Alcohol and drug abuse among young adults who grew up in substitute care - Findings from a Swedish national cohort study. *Children and Youth Services Review*, 35, 1954–1961. doi:10.1016/j.childyouth.2013.09.024
- Wade, J. (2008). "The ties that bind": Support from birth families and substitute

- families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38, 39-54.
- Waldinger, G., & Furman, W.M. (1994). Two models of preparing foster youths for emancipation. *Children and Youth Services Review*, 16, 201-212.
- Weiner, A., & Kupermintz, H. (2001). *Facing adulthood alone: The long-term impact of family break-up and infant institutions*, a longitudinal study. *British Journal of Social Work*, 31, 213-234.
- Wolanin, T. R. (2005). *Higher education opportunities for foster youth*. Washington DC: Institute for higher education policy.
- Wulczyn, F., Kogan, J., & Harden, B. J (2003). Placement stability and movement trajectories. *Social Service Review*, 77, 212-236.